خلاصة الاسلام، نور نامه او الف نامی په نامه شو ولی ده، چی د دانشمند بر یښ د همد غه یادښت له مخی مشتری نجرابی د ملی آرشیف د پښتو خطی نسخو په فهرست کی د دغی نسخی دغه دری سره رسالی ځانله ځانله معرفی کړی دي (۱۵) .

د دي لیکنی په دي بر خه کی غواړم، چی د نافع السلمین د لیکوال، د ده د ژوند پر زمانه او د ده د سبك پر څرنگوالی څه خبري وکړم :

د مؤلف بشپړنوم میر حسین دی، البته د انوم د نافع المسلمین په مقدمه کی راغلی دی د کتاب په تولو رسالو کی د انوم یوازی د حسین په نامه ضبط دی، د کتاب په مقدمه کی مؤلف وایی دي :

«فقیر حقیر میر حسین الهروی» له دي بیانه څخه ښکاري چی میر حسین د هرات د تو ابعو او سیدونکی و، د اچی په هرات کی چیري اوسیده ؟ په دی باب ما ته څه معلومات نشته. د دي لیکنی له مخی دا هم څرګنده شوه چی د خلاصة الاسلام مترجم حسین او د نافع المسلمین میر حسین هروی دوه اړه یو سړی دی ځکه تر دي د مخه مو ږ دادوه دوه بیل بیل اشخاص بلل (۱۶) .

د میر حسین هروي د ژوند د زمانی په باب باید وایو چی خوشبختانه د لنینګراد د ختیځ پوهنی د انستیتوت د نسخی په پای کی مؤلف د خپل کتاب د بشپړتابه تاریخ داسی بیان کړی دی :

۱۵- مشتری، عبدالقدیر، فهرست نسخ خطی پښتو آرشیف ملی، ۱۳۶۵ هـ ش، د کلتور ریاست ص ۳ ص ۵ ص ۲۰ .

۱۶- هیوادمل، زلمی، فرهنګ زبان و ادبیات پښتو ج ۱ ص ۱۳۲ ص ۵۰۱ چاپ سال ۱۳۵۶ کابل تألیف و ترجمه مطبعه تعلیم وتربیه ..

« ز ر او یا کنو نه‌له هجر ته و و تیر شوي

چی‌تما م می دا کتاب کړ »

له‌دې‌یادو نی څخه‌ښکار ي‌چی‌میرحسین دیو ولسمی پیړی‌په دوران کی‌ژوند کړی‌دی.دغه‌ر نگه‌دنافع المسلمین دشکلی‌سکښت په باب بایدو و ایو چی ددغه کتاب ز یاته‌بر خه‌مؤ لف(داستاد ر ښتین په‌وینا) په‌نیم منظو م سبك(وړمه ص۳۷د د ۱۳۴۱ ه ش کال ه ـ ب گنې) او یاداچی‌په‌مسجع او نافیه و ال نثر کښلی‌دی . دلیکنو او تر جمو سبك‌یی‌تر ډیر ځایه‌داخو ندد ر و یزه (۹۴۰ - ۱۰۲۸ ه ق) دمخز ن‌الاسلام غو ندی‌دی ، دنمو نی‌اپاره دمیر حسین داتو ته :

«دافقیر چی‌عر بی یادافار سی پښتو کو ینه، بل‌غر ض‌یی‌پکښی‌نشته،دایی‌و اړه شفقت ر افغان‌باندی کیږي.دافقیر یو خاکپای د کل عالم دی» (۱۷) .

او و رسره دمخز ن‌الاسلام داتو کر :

«دافقیر چی‌شفقت‌په‌پښتنو کا کلی‌دین‌د پاك نبی‌و ر و ښنه ،هرچه یادې‌په‌دعا کا هغه کس‌دې خدای‌په‌دین او به‌دنیا نه‌شر مینه .» (۱۸)

دمسجعو نثر ی رسالو ترڅنگه‌میر حسین‌د و ې منظو مې رسالې هم‌لر ي .دا دو اړې رسالې رسانظمو نه‌دي.دارسالې دو ې الف نامې‌دي،چی‌یو ه‌الف‌نامه‌یی دغز ل‌ډو له‌نظمو نو او قطعاتو په‌چو کاټ کی نظم کړې‌ده.تو ل‌اته‌و یشت‌غز ل ډو له‌نظمو نه یاقطعی‌پکی خو ندي‌دي،یو ه نمو نه‌یی دلی‌د ر و ړاندې کیږي :

---

۱۷ ـ نافع‌المسلمین (خطی) ص ص ۱۹ - ۲۰

۱۸ ـ مخز ن‌الاسلام مرتضایی‌مطبعه د ۱۲۷۴ ه ق کال د پیښو ر چاپ‌ص ۲۹

لـــف اســم د الله دی بـــل سرمـه گوره پـه پـراتـه
دی پـه ذات کی یگـانـه دی شریـك نـه لـری لـه ذاتـه
هم زنده په خپـل وجـود دی تـرس یـی نشتـه لـه مـماتـه
دواړه کونه په ده هـست دي هـیڅ نـشتـه لـه ده پـراتـه
ي یگانـه دحـق پـر لارشـه هـمـیـشـه د ده پـــر لارشـــه
شاه بـه وو یـنی حضـوره اي طالـبه له جمله غـیره بیز ارشه
درو یـشا ن باردارې ونـی تـه پـه ونه کـی انـارشـه
دادنـیـا دغـم دریـاب دی ځنـی وو ځـه بـر کـنـارشـه
غیرې مینی کـل اغزی دي اې طالبه ته بیرون له دغه خارشه
امـاره نـفـس دې کـافردی له کافره سره تل په کار زارشـه
کـه دی دا کافر رعیت کړ ویـره مـه کـړه بـرقـرارشه
دنـوس ډیر رنگـه فتـنی دي غـافـل مـه شـه خـبـردارشـه
ددې لارې رهـزن ډیر دي اې طـالبه غافـل مـه او سه بیـدارشه
خار وخـس له زړه بیـرون کړه پـه دلـبر پـسـی نـظـارشـه
چې سرې وینـی پرې صرفه کړی دغـه نوم د عـاشـقی پر تـابـارشه
لا روخدای ته محبت دی تل له ذاته که طالب یی ته سالك پر دغه لارشه
نیکخواه دې لږ ښه دې ډیر دي اې حسینه پـاك الله دې نگهـدارشه

دمیر حسین بله منظومه رساله دده بله الف نامه ده، چې دا الف نامه یی دمربعو نو په چوکاټ کی نظم کړې ده. دالفبا هر تورې په پنځو شپږو سر بعو نو کی شرح کړی دی، چې په دې حساب دده ددې الفنامی دمر بعو نو بندو نو نه ترسلو پنځو سو پورې رسی.

دایی هم نمونـه :

الف ، ابتدا دې په نامه کوم الله

بنده پوردی له گـناه

کهسـتار حم پر ما وشی

زه به نه دروسم بی راه

* *

راهنمایی وا ړه له ټاده

زما امید تکیه په تا ده

چی تکیه په تاو به کا

همه چاریی شوه تباه

* *

لـــه تـبـــاه مـی امـان کـړې

زهمی ستا په مینه ځـوان کړې

ستا طلب پـه ما آسان کړې

دغه هـسی سوال دې تل کړم له درگاه

حاجی زبر دست بټې زی او دده آثار

دلنیګر اد دختیځ پو هنی دانستیتوت په خطی کتابو نو کی د پښتو تجو یدیو کتاب خو ندي دی، چی پر و فیسو ر ډورن د تار یخی او فیلالو ژ یکو ځیرنو په بو لتن کی پترز بورګ ته د دې کتاب درسیدو خبر و ر کړی دی ،دده له یادو نی ښکار ي چی

دا کتاب دنو لسمی پیړی په پنځوسمو کلونو کې د ځای ته رسیدلی دی (۱۹) ولادیمیر و اسیلو و یچ کوشیف په خپل فهرست کې دا کتاب د ذخیره القاري تر سرلیک لاندې رامعرفی کړی دی (۲۰) خو موږ باید داخبره و کړو، چې د دې کتاب نوم ذخیرة القاري نه، بلکه ذخیرة القراء دی لکه چې زبر دست خپله ویای دي :

نوم یې ذخیرة القراء شه

جوړ بر ای عندالله شه

دو لادیمیر و اسیلو و یچ کوشیف په فهرست کې دا کتاب یوازې د ذخیرة القاري په نامه معرفی شوی دی، حال داچې په همدې نسخه کې ترذخیرة القراء و روسته دحاجي زبر دست یوه بله منظومه رساله گوتې هم شته، چې ماورته د «درود» عنوان ورکړی دی، او د کتاب له متن او موضوعا تو سره هیڅ اړه نه لري .

د دې کتاب ناظم حاجي زبر دست دي، چې خپل ځان په دې توګه پرمو ږ پیژ نی:

نوم زما دی زبردست	کم طا قت خا لی سی دست
بو لم ځان زوی د کر م	یم تر خد ای پو ري ډیر گرم
هم نمسی یم دجلال	نفس شیطان کړمه ملال (۲۱)

دده داعادت نه دی، چې د خپل هر کتاب په پای کې ځان معرفی کو ي . لو ړ یتونه ماله روضة النعیم څخه رانقل کړل ، د ذخیرة القراء په پای کې یې و یلی دي

---

۲۱ ـ روضة النعیم (خطی) د ملی آرشیف نسخه ص ۱۰۳ .

گنهکار نو س پر ست یم　　په معصیت کی ز بر دست یم
زه یم ز و یه د کر م　　په تحقیق تر الله گر م
زه له اصله بتی ز ی یم　　د جلال مر حو م نمسی یم (۲۲)

په پښتانه شعر اء دو هم تو ک(۲۳) کی دی کا کړ بلل شو ی دی. دا دبی ستوری دلو سړي تو ک(۲۴) په تعلیقا تو کی یی دی بتی ز ی بللی دی، اکاد یمیسین عبدا ـ لشکر رشاد ویلی دي چی : بتی ز ي په تور و تر ینو کی یوه پښه ده، حاجی ز بر دست پخپله د کنز القر اء په مقدمه کی ویلی دي: «حاجی ز بردست ترینی افغان بتی ز ي».

دده دژ و نددز مانی په بر خه کی باید و و ایو چی :د حاجی زبر دست بتی ز ي د ز و کړي او مړینی د نیټو په باب کر ه معلو مات له مو ښر ه نشته، یواز ې د و مر ه و یلای شو ، چی ده خپل یو کتاب په ۱۲۱۵ ه ق کال، بل په ۱۲۲۰ ه ق کال او دریم په ۱۲۲۶ ه ق کال نظم کړي اولیکلی دي. له د غونیټو څخه سړي اټکل کو لای شی چی ز بر دست به د دو لسمی پیړی د دو همی نیما یی د کلو نو په ترڅ کی ز و کړي و ي، او ژو ندیی تر ۱۲۲۶ ه ق کال پو ر ې یقینی دی. دده استو ـ ګنځای پښتانه شعراء د کندهار شاو خوا ښوولی دی ، داسی ښکار ی چی دده استو ـ ګنځای به دلو ی او پخوا نی کندهار شاو خوا سیمی و ي .

۲۲ـ رشاد ، عبد الشکو ر (اکادمیسین) د پښتو تجو یدو نو تار یخچه ، افغانستان دعلو اکادیمی ۱۳۵۹ ه ش کابل ، دو لتی مطبعه ص ۲۵ .

۲۳ـ ر ښتین، صدیق الله (پو هاند) پښتانه شعر اء ج ۲ پښتوټو لنه ، ۱۳۲۱ ه ش کابل عمو می مطبعه ص ص. ۴۳۰ ـ ۴۳۱ .

۲۴ ـ (بـر یښـن) ادبی ستو ر ي ج ۱ پښـتو تـو لنه ، د ۱۳۵۳ ه ش دو لتی مطبعه ص ۱۰۲ .

ددهدغه لاندی آثار سو یته معرفي :

۱ـ ذخیرة القراء : دقرآن عظیم تحو یددی، تول پنځه و یشت فصلونه لري او د بیتو نو شمیره یې ۹۲۱ ته رسیږي .دمثنوی په قالب کی نظم شوی دی .ددې کتاب خطی نسخې ډیرې دي.دوې نسخی یی دافغانستان دعلومو اکادیمی په کتابخانه کی، یونسخه یی په ملی آرشیف کی؛ دوې نسخی یی زما په کتابخانه؛ دغه رنګه داستاد رشاد ،دانشمند بریښ، پروفیسور سیال کاکړ په کتابخانو کی یی هم نسخی شته، یوه نسخه یی د پیښور پوهنتون په کتابخانه کی هم خوندي ده . خو په تولو خطی نسخو کی یی پخوانی نسخه دغه ده چی په لنینګراد کی ساتل کیږي اوپه دې فهرست کی معرفی شوې ده .

دذخیرة القراء تجو یدپه دهلی اولاهور کی چاپ شوی هم دی پخوانی ماته معلوم چاپ یی د ۱۲۹۵ هـ ق کال دی ، په حاشیو کی یی دتجویددوې نورې کوچنۍ رسالی هم چاپ شوې دي .

دتیر شاعران مؤلف دزبردست ذخیرة القراء ،فیض الله اخو نزاده اوهم احمد ته منسوب ګڼلی ده (۲۶) دایوه تیروتنه ده .

۲ـ کنز القراء : داهم یوه تجو یددی چی حاجی زبردست په ۱۲۲۰ هـ ق کال په پارسی ژبه کښیښی دی.ددې کتاب په مقدمه کی یی دخپل پښتو تجو یدیادونه هم کړې ده .دکنز القراء یوه خطی نسخه داستاد رشاد په کتابخانه کی ،(۲۷) ښه د

---

۲۵ ـ مشتری ، عبدالقدیر ، فهرست نسخ خطی پښتوی آرشیف ملی، د ۱۳۶۵، ملی آرشیف، کابل، دولتی مطبعه. ص ۷۵.

۲۶ ـ تیر هیر شاعران ص ۱۲۵ ص ۲۵۷

۲۷ـ دپښتو تحو یدونو تاریخچه ص ۲۷

پروفیسور محمود شیرانی (۱۸۸۱ - ۱۹۴۶ ع) په کتابخانه کی (۲۸) دوی یې ما په هندوستان کی لیدلی و ی ؛ یوه د مولانا ابو الکلام آزاد لایبریری په حبیب گنج کولکشن کی او بله د بمبی د جامع جومات په کتابخانه کی .

۳- روضة النعیم: روضة النعیم د حاجی زبردست پښتو مثنوی ده، چې د نوي احاد پښتو ترجمې و راندې کوي، ددې کتاب د معرفی په باب د زبردست خپله وینا داده :

نوم یې روضة النعیم دی	جوړ په فضل د رحیم دی
خزانه د دین دنیا ده	د عقبی توښه دې دا ده
تیر سو دي پنځلس زیاته	جمله ټول د احد یثانه
د اکتاب او ه و یشت بابه	شو یو ځای جمع ارابه (۲۹)
او س خاتمه د دې کتاب	گوره کړې له ثواب
و وله هجر ته ز ردو سو کاله	شپږ و یشت نور هم ز مالاله
و کړ رب لطف و انعام	چې شه دا کتاب تمام

ددې کتاب یو ه خطی نسخه د افغانستان په ملی آرشیف کی (۳۰) او دو یې نورې نسخې یې د پروفیسور ولی محمد خان سیال کاکړ او د انشمند بریښنا په کتابخانو کی خوندي دي (۳۱)

۲۸- حسین، دکتر محمد بشیر، فهرست مخطوطات شیرانی ج ۱ د ۱۹۶۸ ع کال چاپ لاهور ص ۷۰.

۲۹- روضة النعیم (خطی) ص ۵،

۳۰- فهرست نسخ خطی پښتوی آرشیف ملی ص ص ۷۷-۷۸

۳۱- (بریښنا) ادبی ستوری ج ۲ د کلتور او هنر ریاست ۱۳۵۹ ه ش کابل دولتی مطبعه ص ۳۷۴.

دیادو نی و ړده ، چې له ماسره د ر و ضة النعیم په نامه یو بل چاپی کتاب هم شته ، چې تو ل خصو صیات یی دحاجی ز بر دست له ر و ضة النعیم سره یو شی دی. دا کتاب په ۱۳۰۵ هق کال په لاهو ر کی چاپ شوی دی ، تو ل مخو نه یی یی ۲۷ دی. خو ددې ر و ضة النعیم مترجم او ناظم محمد رفیق دی(۳۲)

۴- د ر و د: دااثر تر او سه دحاجی ز بر دست په آثار و کی نه دی معرفی شوی دا منظو م اثر دمخمس په کالب کی نظم شوی دی . تو ل بندو نه یی ۱۸ دی . دا منظو مه حاجی ز بر دست په ډیر قوت نظم کړې ده. ددې ر سالی خطی نسخه دلنینگر اد دختیځ پو هنی دانستیتوت په خطی کتا بـو نو کی ساتل کیږي . دا نسخه لـه ذخیر ة القرأ سره مله را غلی ده ، او تـر ذخیر ة القرأ و ر و سته دیوې ځانګړې ر سالی په توګه تر بسم الله و ر و سته پیل شوې ده. ما هم دیوې ځانګړی ر سالی په توګه دې فهرست کی معرفی کړې ده.

۹- مناجات: دا مناجات دمثنوي په قالب کی نظم شوی دی. دخطی ر وضة - النعیم دپای په (۱۵-۴ مخو نو) کی خو ندی دی : دپیل بیتو نه یی دادی:

الله عرض کـړه و تـاتـه نظر کړه دلطف و ما ته

جمله خو است می کړه قبو ل په خدمت دخیل رسو ل

او پای یی دادی :

دز بـر دسـت و کـړه بخښنه روی دحضرت دی ز ما څښتنه

خدایه پر لطف و کر م داد کړه و جنت و ته یی آزا د کـړه

۳۲-فر هنګ ادبیات پښتو ج ۲ ص ۱۱۵ په فرهنګ کی دحدیقو و شمیر ۱۳۵ چاپ شوي دي ، چاپی پیر و ته ده.

٦- مناجات : دامناجات دمخمس په قالب کی نظم شوی دی ، ټول دولس بند ونه لری اود خطی روضة النعیم په ۱۵۵ - ۱۵۸ مخونو کی خوندی دی ، دپیل بندیی دادی :

له تا خدایه دمغفرت کوم غوښتنه دخپل حبیب په عزت وکړې زما بخښنه
داهر کار می کړه په خپل رحمت تښتنه عفو کړه په عطوفت زما پښتنه
د کلام په روی می و بخښی تښتنه

دانشمند بریښ په ادبی ستوري (۳۳) کی کښلی دي، دپښتو پوهنتون په کتابخانه کی چی دذخیرة القرأ کومه نسخه شته، دهغی په پای کی هم دزبردست یو نعتیه مخمس او یو منقبت خوندی دی . کیدای شی چی داهم دده دیادو شوو روستیو دریو آثارو دو همی نسخی وې او یایی هم بیل ځانګړی منظوم رسایل وی.

دولس خبری

دلنینګراد دختیځ پوهنی دانستیتوت په خطی کتابونو کی ددولس خبرې په نامه یوه کوچنی رساله شته چی، دنولسمی پیړی ددو همی نیمایی دلوړیو کلونو په دوران کی سنت پترزبورګ ته رسیدلی ده . پروفیسور ډورن چی دتاریخی اوفیلالوژیکو څیړنو په بولتن کی ددې اثر نوم یادکړی دی هغه د ۸۵۸ ع کال شپی ورځی دی (۳۴).

۳۳- ادبی ستوري ج ۲ ص ۳۷۵

۳۴- بولتن ۹۸ مخ.

کپره یی(و روسته و رکړل شوې) ؛نومره: ۹۶۰ الف کتابخانه :دلنینگراددختیځ پوهنې انستیتوت .

خصوصیات : دادرشیدالبیان یوه ناقص‌الاول او ناقص‌الاخر نسخه‌ده ؛ چې په عادي نسخ خط په ساده ډول په تورهسیاهی کښل‌شوې ده .خطاط په نسخه کی دعنوانو نو ځای سپین پر یښې دی .او دابه یی ددې‌لپاره سپین پر یښې‌و ی ؛چې په سره رنګ یی‌ولیکی،مګرلاس یی نه دی و ر رسید لی ، دنسخی‌د ۸ مې پانې‌یوه څنډه‌له‌لاندې خوا خوړل شوې ،چې دسرمت په‌صورت کی‌یی ددې پانې متن‌ناقص کړی دی .

سوجود پیل : هم‌ته‌وګنه‌مطلق *دخیرې لوسته حق

پای : له‌سازده کړه روژه داره * نیک‌عمل نیک‌کرداره

«۹»

فوایدالشریعت

لیکوال : اخوند قاسم ؛ دتالیف کال : ۱۱۲۵ هـ ق ؛ دلیکلوکال : نامعلوم خطاط : نامعلوم ؛ خط :نسخ ؛ دپانوشمیر:۲۹۹ ؛ دهرمخ کرښې : ۱۵ ؛کچه : ۲۰ × ۱۱ نیم سم ؛ دمتن کچه :۱۶ × ۷ نیم‌سم ؛ کاغذ : وریښمین ؛ پښتی: چرمی ؛ نومره : ۲۴۵۰ ؛ کتابخانه: دلنینگراد د ختیځ پوهنې انستیتوت .

خصوصیات : دفوایدالشریعت‌دغه‌نسخه‌ددې کتاب‌له‌ډیرو وښو خطی‌نسخو څخه حسابیږي .ځکه په ډیر ښکلی نسخ خط په تورهسیاهی د دوه کرښیز وسرو جدولونو ترمنځ کښل‌شوې ده .د (فایده) کلمات او دبابونو عناوین په توله نسخه کی په‌سره رنګ لیکل‌شوي دي .دنسخی دبابونو شمیرپه‌فهرست کی

و لادیمیر و اسیلو و بچ کو شیف په خپلو کتابو نو دختیځ پوهنی انستیتوت پ.تو خطی نسخی (۳۵) او پېتو خطی کتابو نه کی دارساله په همدی نامه معرفی کړی ده .

په رساله کی د رسالی لیکوال مانه کړ پیدا. دارساله په نیم منظوم ډول او کله پوره نظم کښل شوی ده او دایی هم نمونه:

کعب الاخبار هسی و یلی

چی مومنان دې و پوهیږي

ده و یې تو ریت می لوست یارانو

که باور دې دفتیر په و یل کیږي

دو لس خبرې می راو کښی

و اړه معرفت د ی بیانیږي

په پ.تو کی سو پ ددو لس خرې نامه یوه بله رساله گوتی هم لږ و چی ،دارساله د حبیب الله له دیوان سره مله راغلی ده .ددې دو اړو رسالو محتویات کا بویو شی دي ،خو د حبیب الله رساله رسا نظم د. چی دایی د پیل څو بیتونه را اخلم :

نقل د کتاب د ی سایی کړی د ی بیان

جو ړگویاو جـ دی چی په یادیی کا افغان

یار ودر سول جی وم دده کعب الاخبار و

ده د ي داو یلی که پوهیږي مومنان

۳۵ـ د کو شیف فهرست ۶۵ـ۶۶ مخونه

ماو کوت توریت دولر خړې می حاصل کړې
و اړه معرفت یې د یریلتون د ی چې جداشی یوزمان(۲۶)

دشمس الدین فرایض میراث او مذهب نامه

دلیکنګر اد دختیځ پوهنی دانستیتوت په خطی مجموعه کی دشمس الدین دو ې رسالی خو ندي دی، چې یو ه یې فرایض میراث او بله یې مذهب نامه نو میږي. دغه دوا ې رسالی پر و نیسو ردو رن لیدلی دي. اوددغو رسالو یادو نه یی د ۱۸۹۸ کال په خپل یو ه یادښت کی کړې د ه (۳۷).

دپښتو ژ بی محو ان لیکو ال محمد معصو م هو تك د ۱۳۶۵ ه ش کال دزم ې په دو وګنو کی(۳۸) ددغو رسالو دمؤ لف او ناظم شمس الدین په باب خو رابی مقالی کښلی دي. ده په دې مقالو کی و یلی دي چې شمس الدین په قام غلجی او د کندهار دمیوند دولسو الی په کشك نخو د کی اوسیده او دژ و ند زمانه یی د دولسمی پیړی او اخر او د دیارلسمی پیړی او ایل اتکل کیدای شی ، د هغه چې ده مذهب نامه په ۱۲۰۰ ه ق کال لیکلی ده.

بابا ولی هو تك دده په آثارو کی د خلاصة المریدین ، سراج الموتی ، مرحوم- الموتی او تحفة العابدین یادو نه کړی ده. دپښتو دنثر تاریخی او تنقیدی جایزه

---

۲۶ - د حبیب الله دیوان دم . ع . ع . په زیارد . ۱۳۶ ه ش کال چاپ پښتو تولنه کابل ، دولتی مطبعه. ص ۱۷۱

۳۷- د تاریخی او فیلالوژ یکو څیړنو ، بولتن د ۱۸۵۸ ع کال د دسمبر ه نیته ص ۳۹۷ .

۳۸- زیری د ۱۳۶۵ ه ش کال ۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ګڼې .

(۳۹) نومی کتاب کی دنور و آثار و په استناد په غلطه سراج الموتی شمس الدین کاکړته منسوب به بلل شوي ده .

دادی ددې فهرست په وسیله دده دوه نور کتابونه هم معرفی کیږي. ددې کتابونو نورې خطی نسخی بل ځای ماته نه دی معلومی ، او نه تر اوسه چاپ شوی دي .

دده په دغو دو و آثارو کی یوه رساله ، فرایض میراث نومی، چی دمیراث په باب بحثونه لري. بله رساله یی مذهب نامه نومیږي چی له یوې مقدمی سر بیره دامام اعظم (رح) اوددې دمذهب په باب ډیر مفید معلومات لري، او ځینی قصص یی هم په دې خصوص کی بیان کړي دي .

مخزن الاسلام

په دې فهرست کی دمخزن الاسلام درې نسخی معرفی شوې دي. ددې کتاب په باب له ماسره څه زیاتی خبرې نشته ، مادې کتاب په باب د هند د کتابخانو پښتو خطی نسخی ، په تعلیقاتو کی شرح و رکړې ده (۴۰) خو څه چی زه د لی یادوم دادي چی :

دمخزن په ډیر و خطی نسخو کی دابیتونه لیدلی شی :

سوال

به صحرایی عدم خوش خفته بودم	مرا بانیستی خود خوشی بی بود
زخواب خوش مرا بیدار کردی	نمیدانم ترا زین چیست مقصود

۳۹ـ دپښتو نثر تاریخی او تنقیدی جایزه ص ۲۸۰ .

۴۰ ـ د هند د کتابخانو پښتو خطی نسخی ۲۲۴ ـ ۲۲۹ مخونه

جـو اب

به‌صحرایی‌عدم خوش‌خفته بودی تر ابانیستی خویش خوشی‌یی‌بود
زبهـر معرفت بیـدار کـردم یقین‌بدار همین بود ست مقصود

ماچی‌دمست‌د کلیات له خطی نسخی‌څخه‌دده منتخبات چاپ ته برابرول نو سی‌دده‌په کلیات کی‌هم‌لو ړپار سی‌بیتو نه‌پیدا کړل.مادغه‌بیتو نه داسی گنل‌چی گو ندې دمست‌دي.نو سی دده‌په‌منتخباتو کی وا خیستل (۴۱) و روسته‌چی‌سی دمخزن‌الاسلام په‌خطی‌نسخو کی‌هم دابیتو نه‌وموندل ،نو ملا مست ته‌ددغو ـ بیتو نو په‌نسبت کی شکمن شوم.

مناقب‌غوث‌الاعظم

دلنینگراد دختیځ پوهنی‌دانستیتوت‌په‌خطی‌پښتو کتابو نو کی داحمدشاهی عصر د کثیر الکلام شاعر حافظ رکن الدین ابن‌منیر دنظم کړي مناقب‌غوث‌الا ـ عظم‌یو ه‌خطی‌نسخه‌هم‌شته‌چی،ددو رن‌په یاداشتو نو کی ددې کتاب‌یادو نه‌نه‌ده شوې،او داسی ښکار یې‌چی دانسخه به‌وروسته ددې ځای علمی‌مراکزو ته رسیدلی وي .

دانسخه د کوشیف‌په‌فهرست کی د(او ان‌الشرع فی‌لمناقب الغوثیه)په‌نامه معرفی شوې ده (۴۲)نه پوهیږم‌چی‌ښاغلی کوشیف به د انوم له کومه‌ورته کښلی‌وی ؟

ددې‌مناقبو ناظم رکن الدین غوري‌خیل‌دی چی،داحمدشاه‌بابا (۱۱۶۰ـ

۴۱ـ هیوادمل،زلمی،دمست‌منتخبات ۱۳۶۴ هـ ش کال‌چاپ،پښتو‌تولنه ۶۰ مخ
۴۲ـ قانون‌القرائت ۱۸ مخه ددهلی په‌فاروقی مطبعه کی‌چاپ‌شوی‌دی* .

۱۱۸٦ هـ ق) په‌دو ران کی د پښتو ر په هز ار خانی کی هستیده .د قانون‌القرائت (۴۲) او حفظ‌الاداب(۴۳) په‌نامه یی‌دو ه پښتو تجو یدو نه نظم کړي دی.بل‌اثر دغه‌دغو ث‌الاعظم‌دمناقبو پنلہ کتاب دي چې ،یو ه‌مقدمه لري او بیا په‌بابو نو او فصلو نو و یشل‌شو ی‌دی؛په‌پای کی یو ه‌خاتمه لري، دامنا قب تر او سه‌نه‌دی چاپ‌شوی،یو ازي‌دمقدمی‌خه برخی‌یی‌چې دلو ی احمدشاه باباپه‌ستاینه کی‌و یل شو ي؛داحمدشاهی شاهنامی چاپو و نکو ددي‌اثر دچاپی‌نسخی په‌پای کی‌و ر- اچو لی‌دي (۴۴) چې‌د همدغو چاپی‌منتخباتو له‌مخی‌داسې‌په پښتانه شعر اء کی معرفی‌شو ی دی (۴۵).ددي منا قبو یو ه‌خطی نسخه زما په کتابخانه کی،بله‌د پر و فیسور سیال کاکړ په کتابخانه او بله‌هم د پیښو ر د پښتو اکیډیمی په خطی مجموعه کی‌خوندی دی (۴٦) .

داحمدشاه‌بابا دیو ان

د تاشکند د ختیځ پو هنی‌دانستیتوت په‌خطی کتابو نو کی داحمدشاه‌باباد یو ان یو نفیسه‌نسخه شته‌چې،ما په‌دي‌فهر ست کی‌معرفی کړي ده .

لوی‌احمدشاه‌باباد .۱۱٦-۱۱۸٦ هـ ق)د خپل‌سیاسی‌اواجتماعی سیرت‌ترڅنګه د پښتو ژ بی شاعر هم‌دی،دد ه‌دشاعری په‌باب د ه‌دز مانی‌شاعرعبدالله‌و یلی دی:

---

*۴۳ ـ دسیکنز ی فهرست ص ۴۱

۴۴ـ احمدشاهی شاهنامه ضمیمه ۱۹٦۵ ع کال چاپ د پیښو ر ، پښتو اکیډیمی ص ص ۲۱۱ - ۲۱۵ .

۴۵ـ خدمتګار عبدالله ،خپړندو ي،پښتانه شعر اء څلو رم ټوک د ۱۳۵۷ هـ ش کال چاپ، پښتو ټو لنه کابل ،دو لتی مطبعه ۹۷۵ مخ .

۴٦ ـ فر هنګ ادبیات‌پښتو ج ۲ ص ۲۰۴ .

هم عالم‌دی هم شاعردی　　په‌نکتو کی ډیر ساهردی
چی‌دد ه‌دیوان هیر ا دی　　په تحقیق سره هیر ا دی
تر هیر الکه فایق د ی　　مشتمل په دقایق دی
هرغزل یی‌عشق‌اویزدی　　هر یو بیت یی درد امیزدی (۴۷)

له‌ختیځ پو هانو څخه‌مو نټستو ر ات‌الفنستون (۱۷۷۹ -۱۸۵۹ ع)، هانري جارج ز او رتی (۱۸۲۵-۱۹۰۶ع) پادري‌هیو ز، تر یورچچلی‌پلاو ډ ن، جیمز- بلو مهارټ‌او نو ر دی دشاعر په‌تو ګه پیژ نی او دده ددیو ان او اشعار و یادو نه کو ي .له‌دې ډلی څخه‌الفنستون په‌د ې باب لیکلی دي :

«د‌پښتنو دشاعر انو له‌جملی نه مو ږ باید داحمد شاه نو م هم‌له‌یاده نه و باسو ، دی په‌پښتو ژ به کی‌یو اثر لري‌چی د هغه‌په‌باب خان‌علو م یو ه‌لو یه او له‌زحمت ډ که تبصره (۴۸) لیکلی ده . . . .» (۴۹)

دده د پښتو دیو ان خطی نسخی ډیر ې دی چی ،څو مهمی‌یی لاندې یادو م :

دتاشکند دختیځ پو هنی‌دانستیتو ت نسخه‌چی ،دباباد دیو ان په‌خطی نسخو

---

۴۷ ـ عبدالله،فتاو ای‌احمدشاهی ددهلی چاپ ،فار و قی مطبعه، ص ص ۴-۵ .

۴۸ـ له‌تبصر ی څخه مقصدشرح ده ،اوخان‌علو م داحمدشاه‌بابا دالفنانی‌شرح په پښتو ژبه کښلی ده چی په ۱۳۵۶ هـ ش ،کال د پو هاند رشا د له څیړنو سر ه په کابل کی‌چاپ شو ه .

۴۹ـ النستو ن ، د کابل سلطنت بیان د پو هاند د کتر کا کړ اوسو یمن تر جمه د ۱۳۵۹ هـ ش کال ، دافغانستان علو مو ا کادیمی کابل‌دو لتی مطبعه ص ۲۱۰

کې ډیره ښه نسخه ده . دبرټش میوزیم نسخه (۵۰)دانـډیافس نسخه (۵۱) د افغانستان دملي آرشیف نسخې(۵۲) دپښتو رډیښتو اکـیډیمی نسـخې (۵۳) د سلیمی کندهاري نسخې (۵۴) دمحمدمعصوم هوتک نسخه (۵۵) او یوه نسخه یې هم زماپه کتابخانه کـې خونـدي ده .

د احمدشاه بابا دیوان لومړی ځل په ۱۳۱۹ هـ ش کـال پـه کابل کې د پښتو ټولنې له خوا دلوی استاد علامه حبیبی په زیار چـاپ شو ،ټول مخونه یې ۳۸۳ دي او نظمونه یې له ۶۳ مخ څخه شروع شوي دي .علامه حبیبی دامتن ددریو خطی نسخو له مخې ترتیب او چاپ کړ؛ په پیل کې یې یوه اوږده علمی مقدمه هم وکښله،دا کتاب دلوی احمدشاه بابا په نامه په وړه قطع چاپ شوی دی.

دادیوان دوه هم ځل په ۱۹۶۳ ع کال د پښتو اکیډیمی چاپ کړی دی . دامتن قاضی هدایت الله تدوین کړی دی، مقدمه یی هم پرکښلی ده . د مولانا عبدالقادر یو یادښت هم ورسره خپور شوی دی ، مقدمې یی شل مخـه دی او متن یی

---

۵۰ ـ دبلو مهارټ فهرست د ۱۹۰۵ ع کال دلندن چاپ ص ۲۰ .

۵۱ ـ دمیکنزي فهرست ص ۷۹ .

۵۲ ـ فهرست نسخ خطی آرشیف ملی افغانستان ص ۴۶ ـ ۴۸ ؛ دلی دباباد دیوان خلور خطی نسخی شته .

۵۳ ـ رشاد، اکادمیسین عبدالشکور د گلشن روه مقدمه ص ۹۱ د پښتو اکادیمی کی د بابا دیوان دوې نسخې خوندي دي .

۵۴ ـ دسلیمی په کتابخانه کی دباباد دیوان دوې نسخې شته .

۵۵ ـ هوتک ، محمد معصوم ، زیری د ۱۳۶۵ هـ ش کال ۷ ـ ۸ ګڼه .

په ۲۳۶ مخ نو کې چاپشوی دی .دبابادديوان منتخبات په‌گلشن روه (٥٦) کليد افغانی (٥٧) بهسارستان افغانی (٥٨)،شکرستان افغانی (٥٩) او نورو - مجموعوکـی چاپ شوی‌دي .

دده ددیوان یوغټ منتخب په ۱۳۵۷ هـ ش کال په کابل کی د پښتو څېړنو دبين‌المللی مرکز له‌خوا چاپ شوی دی . دامنتخب د تاشکـند دخطی‌نسخی له مخی اکادمیسین رشاد تهیه کړی ، اوکاند یداکادمیسین عطایی یوه مقاله پر کښلی ده .

دبابا‌په‌دیوان کی‌غزلی ،مخمسونه‌او رباعیات او نورنظمونه خوندي‌دي. بابایوه الفنامه هم‌لري چی‌دغزلو په کالب کی یی نظم کړي ده . ددهالفنامه دعربی‌الفبا‌په‌چوکاټ کی‌نه‌ده، بلکه‌دپښتو الفبا‌په‌چوکاټ کی‌یی تنظیم کړي‌ده. په‌دې‌معنی‌چی دپښتو ځینی خاص‌تورې ،لکه : ډ ،ټ، څ ، ښ او نورې‌هم‌د په‌یوه یوه غزله کی تشریح کړي دي .

---

٥٦ - راورتی ، هانري جارج ، گلشن روه د ۱۳۵٦ هـ ش کال چاپ کابل دولتی مطبعه ص ۲۰۳ - ۲۱۲ .

٥٧ - هیوز ، کلید افغانی - د ۱۳۵٦ هـ ش کال چاپ ، کابل ، دولتی مطبعه .ص ۳۸۱

٥٨ - رضوانی ، میر احمدشاه بهارستان افغانی د ۱۸۹۸ ع کال چاپ لاهور ص ص ۹۰ - ۹٥

٥٩ - رضوانی ، میر احمدشاه ، شکرستان افغانی . د ۱۹۰٥ ع کال چاپ لاهور. ص ۱ - ۲

د تیمورشاه دیوان

که څه هم د تیمور شاه دیوان په پارسی دی ، مګردا چې پښتو غزلی هم لری نو ما هم د ده د دیوان هغه دوې نسخې چې دتاشکند اود وشنبې دخټیځ پوهنتون په انستیتو نو کې خوندي وی، دلې په دې فهرست کې معرفی کړې .

تیمور شاه (۱۱۶۰ - ۱۲۰۷ هـ ق) دخپل دانشمند پلار لوی احمدشاه بابا په څیر د پښتو او دری ژبو شاعر و ،په دری ژبه یې مکمل دیوان پر ینبی دی،خو په پښتو کې یې ماته یواز ی دری غزلی معلومی دي .

البته زمونږ په تذکرو کې دده یوازی دوې پښتو غزلی راغلی دی (۶۰). د تیمور شاه د دیوان خطی نسخی ډیرې دی ، استاد وکیلی یې اووه نسخی حساب کړې او دده د دیوان په مقدمه کې یې شو و لی دي (۶۱) د تیمور شاه دیوان داستاد عزیز الدین وکیلی پوپلزي پښزیا ر او اهتمام په ۱۳۵۶ هـ ش کال په کابل کې چاپ شوی دی.د دغه دیوان په پیل کې ۸۲ مخه مقدمه راغلی ده، په ۸۳ مخ کې د دیوان سیتن پیل شوی دی .

---

۶۰ ـ حبیبی، عبدالحی(علامه) پښتانه شعراء ج اپښتونه ـ ۱۳۲۰ هـ ش کال چاپ عمومی مطبعه ص ۳۳۹

۶۱ـ وکیلی،عزیز الدین ،مقدمه دیوان تیمور شاه د ۱۳۵۶ هـ ش کال چاپ کابل دولتی مطبعه.ص ۱۸ - ۲۲ .

د عبدالحميد سومند ديوان

دلينگراد ختيځ پوهنې دانستيتوت په خطي کتابونو کې د عبدالحميد سومند ددیوان یوه خطي نسخه شته چې دحميددیوان په معلومو نسخو کې له نورو نسخو څخه حسابيدلای شي ،او داځکه چې نسخه سالمه ده .دپروفيسور دورن په يادښتونو کې ددې نسخې يادونه نه ده شوې ،داسې اټکل کيدای شي چې دانسخه بدورسته هغې سيمې ته رسيدلې وي .

دعبدالحميدسومند ددیوان خطي نسخې ډيري پيدا کيږي . دغه لاندې نسخې يې ماته معلومې دي : دافغانستان په ملي آرشيف کې يې پنځه نسخې (٦٣) زما په کتاب خانه کې يې درې نسخې ،دافغانستان دعلومو اکاديمۍ په کتابخانه کې يې يوه نسخه (٦٤) دپښتو رښتونې اکاديمۍ په کتابخانه کې يې يوه نسخه همدارنګه يوه يوه نسخه يې په برټش ميوزيم (٦٥) او انديااافس لايبريري (٦٦) کې خوندي دی دپاريس په ملي کتابخانه کې يې هم يوه نسخه شته (٦٧) . دغه رنګه په خينو نورو

٦٣ـ نسخ خطي پښتوی آرشيف ملی ص ص ٦١ - ٦٢ .

٦٤ـ دانسخه داستادجاويد وه ،او س دافغانستان د علومو اکاديمۍ په کتابخانه کې خوندی ده .

٦٥ـ دبلو مهارت فهرست ص ٢٠ .

٦٦ـ دميکنزي فهرست ص ٧٨ .

٦٧ـ د بلوشه فهرست ص ص ٢٩٨ - ٢٩٩ .

۷۴ ښول شوی دی .مګر په متن کی ۷۹ بابه مکمل شته ؛ خو داچی نسخه ناقصه ختمه شوې ده ؛ښایی نو ر ې بر خی به یی هم در لو دې . د نسخی د پیل او ه پانی د لاندې خوانیمی خوړل شوې او له منځه تللی دي . ۲۹۸ پانه هم لږ شو ړیدلی او د سر مت له اصله یی د ب مخ متن یو څه له لوستو و تی دی .د ۲۹۹ مې پانی نیمایی هم له لاندې خو انشته .د نسخی په حاشیو کی هم کله د کاتب په خط او کله هم په یو بل خط کښنی سو ندلی کیږي .د دې نسخی په پای کی دو ې نو ر ې پانی هم شته چی د یو ې پانی الف مخ سپین دی . خو په (ب) مخ کی د (محمد) په نامه د یو ه شاعر ډیر ه خو ندو ر ه غز له خو ندي ده .(د اغز له د دې کتاب په پنځه بر خه کی خو ندي ده)

و ر پسی د بلی پانی په الف مخ کی ځینی عر بی عبار ا ت او په ب مخ کی یی دغه لاندی پښتو عبار ات را غلی دي . په کال کی او ه رو ځی هز ار رو ز ې د ی او ل دو ه و یشتم د حسن حسین چی په دغه رو ځ رسول د خدای امامت کړی .دو م رو ځ دو لسم دو پسی خو رو ه ، چی په دغه رو ځ رسول د خدای زو کړی دی ، او ه و یشتم د خدای میاشت چی په دې رو ځی رسول د خدای معر اج لر ه تللی و ه ، شپیتم پنځه د میاشت د سنځمبانی .

پیل : تر فهرست و روسته له او له بابه:

ثنا خاصه دا لله ده له ازله تر ابده .

له بنده که له سو لا ده

له او لاده په غفلت یی غږ په و شی چی کو چمال دی

و او ری په زړه پند کړي عچی . . .

شخصی کتابخانو کی هم دعبدالحمید سو مندد دیو ان خطی نسخی شته، چی ددغه دیو ان داو م چاپ په مقدمه کی ښو و لی دي (٦٨)

د عبدالحمید مو مند دیو ان تر اوسه او مځله په دې ډو ل چاپ شو ی دی

١- د ١٢٨٦ هـ ق کال دمحمدی مطبعی چاپ .

٢- د ١٢٨٧ هـ ق کال دبمبی چاپ .

٣- د ١٢٨٥ هـ ق کال دبمبی چاپ .

٤- د ١٣٣١ هـ ق کال دلاهو ر چاپ

٥- د ١٣٣٠ هـ ش کال چاپ ،داستادربښتین په زیار .

٦- د ١٩٥٨ ع کال دپښتو ر چاپ ،ددکتر انو ارالیحق په زیار .

٧- د ١٣٦٣ هـ ش د کابل چاپ ،دزلمی هیوادمل په زیار.

سربیره پر دې دعبدالحمید مو مند ددیو ان منتخبات هم په ډیر و خطی او چاپی مجمو عو کی چاپ شو ی دی ، چی له هغی جملی څخه کولای شو ، دغه لاندی کتا بو نه یاد کړو :

١- چمن بی نظیر .

٢- چمن بی عدیل و گلشن بی تمثیل .

٣- دملاښایسته خان جو نگ

---

٦٨ - هیوادمل ،زلمی دعبدالحمید مومند د دیوان ١٣٦٣ هـ ش کال چاپ پښتوتو لنه کابل گو ندی مطبعه مقدمه ص ٨٧-٩٠.

۴- گلشن روه .

۵- کلیدافغانی او نورې پیرې خطی او چاپی مجموعی ،چی تفصیل یی دلی نه څاپیریې،او مادعبدالحمید موسمنددیوان پهمقدمه کی په دې باب مفصلی خبری پرې کړې دي (٦٩) .

د عبدالرحمن موسمند دیوان

پهدې فهرست کی دعبد الرحمن موسمند(۱۰۴۲ هـ - ۱۱۲۸ هـ ق) هغه خلور ناقصی او بشپړی نسخی معرفی شوی دي چی،دلینگراد ختیځ پوهنی پهانستیتوت کی ساتل کیږی .پروفیسور دورن لهدغو خلورو نسخو څخه لهځینو استفاده هم کړې ده،او کوشیف په خپل فهرست کی له دغو نسخو څخه درې نسخی معرفی کړې دي.(۷۰) او خلورمه یی څکه نه ده معرفی کړی چی، دانسخه ناقصه اودباباد دیوان دیوی بلی نسخی څو پانی دي چی په یوه پاکټ کی ایښو ول شوي دي.

دعبدالرحمن بابامو منددیوان پهباب د کتابپوهنی ضرورې معلوماتمادهغه د کتابخانو خطی نسخی نومی کتاب په تعلیقاتو کی راوړي دي،نوځکه زه هغه خبری بیانه تکراروم خو یواز ې د ومره وایم چی ، په ۱۹۸۴ ع کال د عبدالرحمن بابامو مند ددیوان انتقادي متن بیاله پیښو ره چاپ او خپو ر شو .

٦٩- دعبدالحمید مومنددیوان مقدمه، ص ۹۱ - ۹۲ .

۷۰- دکوشیف فهرست ، ۳۷ - ۴۲ مخونه .

ددې نوې چاپې نسخې دمتن د ترتیب کار د سرحوم استاد دوست محمد خان کامل (۱۹۱۵ - ۱۹۸۱ ع) او سرحوم صنوبر حسین مومند (۱۸۹۷ - ۱۹۶۰ ع) په زیار پیل شوی و، چې و روسته بیا د قلندر مومند په زیار بشپړ او دده له یوې لنډې سریزې سره چاپ او خپور شو.

ددې کلیات چاپ د عبدالرحمن بابا مومند ددیوان د چاپونو په لړۍ کې یو منبه اضافه ده. په دې کلیاتو کې د بابا غزلې یو مخمس او یو مسبع خوندي دي. ددې کلیاتو ټول مخونه ۳۰۶ دي، یوه کوچنۍ سریزه استاد قلندر مومند پرکښلې ده (۷۱)

عبدالرحیم هوتک او د ده دیوان

عبدالرحیم هوتک د پښتو له نومیالیو شاعرانو څخه دی چې د کلات د سیوري په نامه بولان کې زوکړی و. دی په دري کلنۍ کې کند هارته راغلی و، او د کاله یې په کند هار کې تیر کړل او په لس کلنۍ کې له خپلې کورنۍ سره نیشاپور ته لاړ، بیا له نشابور څخه تهران او له هغه ځایه هم تللی دی، لس کاله یې په دې زمکو کې تیر کړي دي، د عمر په شل کلنۍ له دې زمکو بخارا ته تللی او د څو ند تر پایه هو ر ې پاتې شوی دی همالته مړ او ښخ دی.

دې داتو ملیزي زوی او د دلك سلطان نمسی دی، لکه چې خپله یې وایي دي:

دملك سلطان نمسی یم داتو ملیزي زوی یم
ګلر خانو یم خوار کړی، او رسی درست په ځان بلیزي

دده د څو ند د زمانې په باب زمونږ په ادبي خیړنو کې په اټکلي ډول خبرې

۷۱ـ قلندر، مومند، د رحمان بابا کلیات مقدمه الف ـ ب مخونه.

شوی دی او دده دزوکړي کال یې ۱۱۳۰ هـ ق کال ښودلی دی ، او ژوندیی و رته تر ۱۲۱۰ هـ ق پورې یقیني بللی دی (۷۲)، مګر دعبدالرحیم هوتک د دیوان په یوه خطی نسخه کی یو یادښت ماداسی لیدلی دی :(دیوان عبدالرحیم هوتک قندهار ی ستوفی سنه ۱۱۶۲ هـ ق مدفون دربخارا) په همدی نسخه کی بل یادښت داسی دی :(دیوان عبدالرحیم هوتک قندهار ي اغلباً متوفی سنه ۱۱۶۲ هـ ق مدفون درشهر بخارا) که دالیکنې حقیقت ولری نو دزوکړي او ژوندزمانه یی یوبل تحقیق ته اړه لری چې دایی ځای نه دی .

له عبدالرحیم څخه په پښتو کی یو شکلی دیوان مو رته راپاتی دی، چې، داشعارو سبک یی زمونږ دمشرانو پوهانو دخیرنو له مخی دعبدالرحمن بابا مومند دسبک تابع دی (۷۳) .

دعبدالرحیم هوتک دیوان تر اوسه نه دی چاپ شوی .دغه لاندی خطی نسخی یی مالیدلی دي :

۱ـ دافغانستان دعلومو اکادیمی نسخه : ددده دیوان په ټولو نسخو کی تر ټولو گرانبیه او قیمتی نسخه ده اودا څکه چې دشاعر په خپل خط ده ،ددی نسخی په منځ منځ کی داخو نددرو یزه او ځینو نو روشاعرانو اشعار هم خوندي شوي دي .

۲ـ دپښتو رد اسلامیه کالج نسخه :دانسخه ۱۳۶ مخه ده ،لومړی اته مخونه یی

۷۲ـ (بریښ) دسره غړه گلونه ، د ۱۳۵۷ هـ ش کال چاپ کابل دولتی مطبعه ص ۳۰.

۷۳ـ رښتین صدیق الله (پوهاند) دپښتو دادب تاریخ ،د ۱۳۲۵ هـ ش کال چاپ ،پښتو ټولنه کابل عمومی مطبعه ص ۸۰ .

لو یدلی‌دي ، په۱۲۷۹ هـ ق کال کی لیکل شوي ده ټولی۳۰۷غزلی پکی‌راغلی دي .دانسخه په‌دي کتابخانه کی په ۹۶۷ ; نومره خوندي‌ده ،او مولوي عبدالرحیم مرحوم یی هم‌په‌خپل فهرست کی لنډه‌معرفی کښلی‌ده (۷۴).

۳ـ دلینگراد دختیځ پوهنی دانستیتوت نسخه :دانسخه ترټولو بشپړنسخه ده،او ماپه‌دي‌فهرست کی معرفی کړی‌ده .

۴ـ داستاد بینوا نسخه :دانسخه‌مادګران ورور دانشمندبرینی‌یه‌وسیله‌لیدلی ده ،ناقصه‌نسخه‌ده ټولی‌شل‌بشپړی‌غزلی‌تری‌تر لاسه کیږي،دانسخه به‌ډیر بدخط لیکل شوي ده .

دعبدالرحیم ددیوان‌منتخبات‌لوي‌استاد مرحوم‌علامه‌حبیبی(۱۳۲۸-۱۴۰۴ هـ ق) په‌طلوع افغان کی نشر کړي دي ،او دا نشمند بریښد ده‌پنځه‌ویشت غزلی دسر غره گلونه نومی مجموعه کی چاپ کړی دي.

گلشن افغان

ددي کتاب په‌باب تر۱۳۴۳ هـ ش کال پوری زمونږه ادبی څیړنو کی‌څه نه‌دي نشرشوي،په‌دغه کال څیړندوی خدمتګارددی کتاب‌په معرفی کی‌یوه مقاله‌و کښله‌چی په۱۳۴۳ هـ ش کال په کابل مجله کی نشرشوي ده (۷۵).

۷۴ـ عبدالرحیم (مولوي) لباب المعارف العلمیه ، ـ د ۱۳۱۸ هـ ق کال چاپ ، اګره ص ۳۸۷.

۷۵ ـ کابل مجله ۱۳۴۳ هـ ش کال دمیزان‌ګڼه ص ۱ ـ ۱۵ علی‌اکبر ... او دهغه دیوان دخدمتګار لیکنه .

دخپرندوی خدمتګار تر لیکنې و روسته د کابل عامه کتابخانې ددې کتاب ما-
یکروفلم راوغوښت ،او ددې مایکروفلم له مخې پردې کتاب لوې استاد علامه
حبیبي یوه بله مقاله وکښله چې وروسې مجلې نشر کړه (۷۶) تردې وروسته دد ی
کتاب مؤلف او ناظم زموږ ادبي خپرنو او پښتو تذکرو ته لاره پیدا کړه .

دا کتاب دشاعر دخوپارسي متنونو رسالو او هم دپښتو او پارسي نظمونو
مجموعه ده ،چې شاعر یې نوم ګلشن افغان ایښې دی . په دې باب دلیکوال او شاعر
خپلې خبرې د دای :

« . . . و چون این ګلدسته مشتمل بر از هار الفاظ رنګین و متضمن آثار معانی شیرین است
بالقای حضرت یزدان به ګلشن افغان موسوم ګشت . . . »

دا نسخه تر اوسه د دې کتاب یوازینۍ معلومه نسخه ده ، بله نسخه یې تر اوسه چیرې
بل ځای نه ده لیدل شوې . دا نسخه هم سر دفه اوسر تبه نه ده او ډ ل شوې ، بلکه دیو
بیاض شکل لري .

دا کتاب تصویرونه او لوحې او ګلکارې هم لري ،تصویرونه یې زیاتره
دمؤلف او ناظم علي اکبر پـه ژوندا و مشرب اړه لري . په زیاتره تصویرونو
کې مؤلف خپله لیدل کیږي ،او دخپلې خیرې لاندې یې داحقر کلمه لیکلې ده .د
(احقر) دکلمې خط د بیاض دمتن له خطسره یو ډول دی،دخط دا یو شانو الی او هم
دبیاض په ډول دنسخې او ډنه سره په دې باور ي کوي چې دا به په خپله دمؤلف

---

۷۶ - وړمه (مجله) د ۱۳۴۷ هش کال ځلورمه - پنځمه ص ص ۴۶ - ۵۱
دعلي اکبر او ر کزي دیوان یا ګلشن افغان دعلامه حبیبي لیکنه .

نسخه وي ، او د ده په خپل خطدي کښل شوي وي ،اودا احتمال هم شته چې تصو-
یرونه او ګلکاري دی همده په خپله کښلي وي .ځکه دی په هندوستان کې ګر-
ځیدلی دي او له دي هنر سره اشنا ښکاري ، لوحې ، میناتورونه تصویرونه
او ګلکاري یې سړی د کشمیر دمکتب په کارونو کې ځیرلای شی .

دمیر زا دیوان

په دي فهرست کې دمیر زا د دیوان دوه نسخې نامعرفي کړي دي .دادواړه
نسخې دورن لیدلی دي او په خپلو یادښتونو کې یې دهغو باد ونه کړي ده .زه
په دي تعلیق کې د دي کتاب په باب اضافي خبرې نه لرم ،ځکه په دي خصوص کې
مادهند د کتابخانو خطي نسخې نومې کتاب په تعلیقاتو کې مفصل بحث کړی دی
صرف دومره وایم چې، د دي فهرست د (۲۳۵۱ نومره) نسخې د پیل دمخ په
برخې څنډه کې کښل شوي دي :

«فتح خان یوسفزي د پاره د پښتنو درویشانو» .

زما په اټکل دغه یاداشت د خټکو پوهانو په کړیو کې یوه اشتباه پیدا کړې وه،چې
ګوندې دا دیوان د فتح خان یوسفزي دی، لکه :جارج راورټی چې د پښتو ګرامر
دلومړي چاپ په مقدمه کې داخبره کړې ده . (۷۷) او بیا یې زمونږ خیرنو ته هم
سرایت کړی دی .پښتانه شعراء هم دا نظر اخیستی دی. وروسته بیا داخبره سمه
شوه. راورټی هم سمه کړه،اوزمونږ په خیرنو کې هم سمه شو چې، فتح خان یوسفزی
میرزا نه دی .

---

۷۷ - راورټی ، پښتو ګرامر (مقدمه) د ۱۸۵۵ ع کال چاپ کلکته ص ۴ .

ددې فهرست جونګونه

په دې فهرست کې ماڅو جونګونه او هغه کتابونه هم ښوولی دي چې، په حاشیو او ملحقاتو کې یې متفرق پښتو پارکې خوندي دي . زه په دې تعلیقاتو کې په ځینو دغسې جونګونو هم خبرې کوم .

۱ - په دې فهرست یو جونګ هغه دی چې فاضل محمد تهیه کړی دی، او دمخزن په پای کې یې راوړی دی . دا جونګ دمخزن له تولو ملحقاتو او مطالبو پرته خانګړی او بیل اثر دی، دغسې تعلیقي برخې چې د خانګړو جونګونو حیثیت لري دمخزن په زیاترو نسخو کې لیل کیږي . په دې فهرست کې راغلي لومړنی جونګ ددغو شاعرانو پارکې راغلی دي .

بابو جان (پوپارکی) : نصیحت که په خوله زایم بې اثره

رحمان بابا (پنځه پارکی) : دوباره دې راته نشته په دنیا

ورځ دې تیره په شومۍ کړه شپه په خواب

په ورځ ناست یې بې طلب

بدلوې په دنیا دین و ایمان ولی

چې له مرګه فراغت شوم په هردم

شیر محمد (دریم پارکی) : یاګوښه وای له سړیو

محمد رسول ددوو کونو سرو ردی

یو بیان به درته وایم مختصر

جان محمد (یوپارکی) : بدلیپکر دبیلتانه زاته و لاړشه

عمر (یو پارکی) :دگو رغه تنگه خونه

رحیمداد (یو پارکی) : ترشیرین اسمدی خارشم محمده

خواجه محمد (یو پارکی) : محمده ستاو لو رته بهسفر کړم

داحمد یو پارکی : جنت یی روغ کړیه زیرگلونه

۲ ـ دو هم جونګ چی ماپه دې فهرست کی معرفی کړی دی، په هغه جونګ کی دلاندی ـ شاعرانو پارکی خوندي دي :

دخوشال خلور پارکی : زړه چی نه وي مبتلا

که حلال په څان حرام کا

چی ایر وغوندې پروت په دربارنه وي

ولی په کوڅه دهغه یارنه کړې گذر

دخوشحال په دغه منتخب کی دری غزلی داسی دي چی په کلیات کی راغلی دي (۷۸) دو هم پارکی ، (که حلال . . .) یوه قطعه ده چی مادخوشحال کلیات پیدانه کړه شایی مانه وي پیدا کړې ؟.

عبدالقادر (یو پارکی) : ته چی هسی بی نظیره دلبرنه یی (۷۹)

۷۸ـ خوشحال کلیات ۱۹۶۰ ع کال چاپ پښور اداره اشاعت سرحد .

ص ص ۲۰ ـ ۲۱ ص ص ۳۶۱ ـ ۳۶۲ ص ص ۱۰۶ ـ ۱۰۷

۷۹ ـ دعبدالقادر خان خټك دیوان ۱۹۷۲ ع کال د پښور چاپ ص ۲۰۹.

دولت (یو پارکی) : دافلك چی دوه یاران خپل اشنا (۸۰)

پاینده (یو پارکی) : داپارکی ماټول ددې دفهرست په پنځمه برخه کی ورا ند ې کړې دی .

۳ـ دمنتخباتو د معرفی په لړ کی ما دیو پنډ پارسی کتاب په منځ کی را غلی پښتو بیتونه او نارې هم د یو ځانګړی اثر په توګه معرفی کړې دی . په جونګ کی دوې ناری خو ند ی دي چی ، دوارې د فتح خان پر یځی او رابیاد نکل دی او زه یې یوه دلته راوړم :

پر شاخ پاتو سوم یو ازی

د کو کارناری و هم سیل می ارما ن دی،

پتی خان و یـل د ننه

زړه می تو ردی

آس دی خپل زیـن که کړمه

چی خپل وطن را پو ری او ردی

په دې منتخب کی یو داسی بیت هم را غلی دی چی ټولو ونکی و رته کښـلی دی :

میر و یس ا فغان:

عرض می نـه لګی پر ناتمام پاچا

څو به کومـه پر یادو نه

۸۰ـ ددولت دیوان د ۳۵۳ ۱ ش کـال چاپ کابل ،پښتو ټولنه ص ۱۳۳ .

«۱۰»

قصیدهٔ سر یانی (دعای سریانی)

و یونکی او سترجم: بابو جان ؛ دو یلو کال : نامعلوم ؛ خطاط: عز یز ؛ د خطاطی کال : نامعلوم ؛ خط :نستعلیق ته‌متمایل نسخ ؛ دپانو شمیر : ۳ ؛دهر مخ کرښی : ۲۱ ؛ کچه : ۲۲ × ۱۹ سم ؛ دمتن کچه :۱۹×۱۳ سم ؛کاغذ : خو قند ی ، پشتی : کاغذ ی ؛ نو سره : ۱۹۰۲ کتابخانه . دلنینگراد د ختیځ پو هنی انستیتوت .

خصو صیات : دبابو جان د دعا ی‌سر یانی دغه‌نسخه دشمس‌الدین درساله میر اث او پارسی فقر نامی سره‌یو ځای گنډل شو ی ده . نسخه‌په ډیر معمو لی‌خط په‌تو رمسیاهی لیکلی‌شوې د ه . خو کاتب‌ددعاعر بی متن‌په‌سره‌رنگ‌لیکلی‌دی خطاط منظو م متن دنثر په‌دو د کښلی دی ،او دسر یو دبیلتون لپاره‌یی‌په‌تو ره میاهی خوتکی سره‌خنگ په‌خنگ ایښی دي .

دنسخی‌په‌لو مړی پانه الف‌مخ کی په‌پارسی ژ به ځینی‌شرحی هم‌راغلی‌دي . ددې دعاپه‌پای کی‌یوه پښتو ایمان نامه‌شته .او د دریمی پانی په بل‌مخ کی‌یوه منثو ره پارسی رساله شر و ع شو ي ، چی‌ناقصه‌ده .ددعاد دریمی‌پانی دالف‌مخ برخی خنډه له‌منځه‌تللی ،او بیاسر ست شو ي ده ، چی متن‌یی ناقص کړی دی .

پیل : تر بسم‌الله و روسته :

اناالمو جود فاطلبنی‌تجدنی	فان‌نطلب‌سو ایی لم تجدنی
زه سو جودیم همیشه	که‌طلب‌لر ي درو یشه

دابیت سو ډلپاره ډیر مهم دی*او دا څکه چی دا بیت دیوه دری (پارسی) ژبی‌له خوا ضبط شوی دی. اودا تو ربه څوک بیانه لګوی چی دا بیت ده یاهغه‌پهسیر و یس نیکه پوری تړلی‌دی. دابیت‌سو پته زیری را کوی چی زمو ږملی مشر اروا نیا د حاجی‌میر و یس‌خان نیکه هم دشعر طبع درلوده، دا اوداسی‌نو ربیتونه یی جو ړو ل. ادب روزنه اوادب پالنه د دوی په کورنی کی لهدهپیل شوی وه.ماچی‌لهجو نګه‌دابیت‌را نقلوه نوسی‌په مغزوکی دریدی خان سومند دا بیتونه راګرځیدل،چی‌په محمودنامه کی بی‌و یلی وو:

اوس به‌نو تاته حکایت کړم د بتو
خو ږروایت دګرګین خان دوژلو
چی‌میر خان تللی اصفهان ته‌ونه
مخ یی‌مکی د پاک سبحان ته‌ونه
پاچاتی عرض کړ تول اقوال د پښتون
دګرګین ظلم بداحوال د پښتون
پاچا و یل زه نسوای کو لای چاره
دګرګین خان ظلم وستم د پاره (۸۱)

---

* ـ پارسی‌او تاجیکی نسخی،دا کیموشکن ، کوشیف او نورو ...
د ۱۹۶۳ ع کال چاپ مسکو ص۳۷۲ .

۸۱ ـ محمد هوتک پټه‌خزانه عکی چاپ ۱۳۵۴ هـ ش دپښتو انکشاف، کابل دولتی مطبعه ص‌ص ۷۱-۷۸.

دسیرویس خان نیکه هغه یوبیت دسوضوع له پلوه په پته خزانه کی د محمود نامی له تول منتخب سره سل په سلو کی سمون لري .

د زقوم قصه

د لنینگراد د ختیځ پوهنی دا نستیتوت په پښتو خطی کتابونو کی د زقوم د قصی یوه ناقصه نسخه هم شته، نسخه د پیل له خوا بشپړه ده، خو د پای له خوا کم شوی ده، او بناغلی کوشیف دا قصه د کتاب زقوم په نامه را پیژندلی ده (۸۲) . ماچی دا نسخه ولیدله ظاهر آمی ددی قصی د ناظم نوم پیدا نه کا، خو کله چی می دا تعلیقات کښل نو می د لنینگراد له نسخی څخه خپل ا خیستی یادښتونه د ابراهیم د زقوم د قصی له خطی نسخی سره وکتل ، له مقایسی څخه دا راته ښکاره شوه ، چی د لنینگراد نسخه هم د ې قصی بل نقل دی، چی د پای له خوا ناقص دی او وروسته د کاتب دلاسو هنو له امله یی په عبارا تو کی تغییرات هم پیښ دي .

---

۸۲ - د کوشیف فهرست ص ص ۷۱ - ۷۲ .

دلنینگر اد نسخه داسی شروع شوی ده :

یوه ورځ دمدینې په جماعت کې رسول ناست وو یارانو

ده به دین بیاناوه نه ناګهانه جبرائیل له حقه راغی پر رویدار

په تعظیم یې ورته داوی ای حبیبه

خدای سلام په تاویلی په بار بار

په دالو ریوه قلعه ده د کافرو

دابراهیم دزقوم دقصې خطی نسخه داسی پیل شوی ده :

یوه ورځ دمدینې په جماعت کې رسول ناست وه

جبرائیل له حقه راغی پر رویدار

په تعظیم یې ورته داوی ای رسول

خدای سلام پرتاویلی په بار بار

یو قلعه ده د کافرو فهم دار شه

دلنینگر اد نسخه داسی ختمه شوی ده :

دطوطا په دود دی خیژي چې بار

که داهسی غیږدې یارا باندې وکړ

دا ارو ابه سی جداشی له صورته په دنیا کې

سخته چارشوه ورد وچاره

بیاعلی وی زه مزری دلوی بادشاه یم

دوا په کونه سی لحاییږي په منقار

دالو ړ عبارات دابراهيم دزقوم دقصې دخطي نسخې په لسمه پانه الفمخ (۷۳) کې داسې راغلي دي :

دطوطي به دو د دي څيڑ ي چې ښار

بياعلي و ي اي بې عقله زه مز ر ي دلوی با دشاه يم

دو اړه کو نه سې ځايږي په مـنقار .

دزقـوم دقصې ناظم ابر اهـيم دسوات دسيـمـې او سيدو نکـې و ، ژوندې تر ۱۲۰۰ هـ ق پـو ر ي يقـيني دي (۸۳) .

دمحبوبا او جلات قصه

دلنينگراد دختيځ پوهنې انستيتوت په خـطي کتابونو کې د محبوبا او جلات دقصې يو ه ناقص الاول نسخه خو ندي ده . دانسخـه سره له دې چې ناقصه ده ، خو ښيګړه يـې داده چې دپاى له خوا بشپړه ده او دناظم نوم پکې ښکـاره دي.

ددې قصې يو ه ناقص الاخر نسخه زمو ږ له پو هانو سره و ه ، چې د پښتانه شعراء دليکلو په و خت کې يې تر ې استفاده کـړې ده . په دې نسخـه کې دناظم نـو م نـه و خر ګنـده نو ځکه يې په پښتانه شعراء کې داسې يو ازې د کـو د يزي په نامه مـعـر في کړې و

---

۸۳ ـ داخطي نسخه زما په کـتابخانه کې خو ندي ده ، او په ۱۲۸۰ هـ ق کال کښل شوې ده.

۸۴ ـ تير هير شاعران ص ۶۴ .

(۸۵) کنه‌چی څو کاله‌دسخه زمونږ په‌مطبوعاتو له‌روسی مناً بعودترجمی‌له لیار ې ددې کتاب په‌باب څه نشر شول .نو داتری پکاره شو مچی د مطبوعاتو جلات دقصی‌ناظم څداعظم کودیزی دی چی داقصه یی په ۱۱۸۸ هـ ق کال منظومه‌ترجمه کړې‌ده .ددې‌قصی‌په‌منځ منځ کی کودیزي نار ې هم په‌دې‌لاندې‌ډول خوندي کړې دي :

چی محبوب هم زربدله وخونکارته وویله

نو رخونکار هم زربدله ومحبوب ته وویله

نارہ : واوره اې محبوبه زه په‌نورو خلقو ننګ کړم

ستا ابك به‌زه‌پرې نږدم گوره

اوس په‌میدان‌به‌یې‌خورنګ کړم

ددې‌قصی نسبتاً‌یوه بشپړه‌نسخه چی‌یواز ی دپای څوبیتو نه‌یی نه و،دارګ په کتابخانه کی وه (۸۶) . اوس دانسخه د افغانستان په‌ملی‌آرشیف کی خوندي

---

۸۵ - پښتانه شعراء ۲ ص‌ص ۳۰۳ - ۳۰۴

۸۶ - دبورکوی فهرست د ۱۹۶۴ ع کال دقاهری چاپ ص ۴۷،بورکوی دانسخه د محبوبا او جلات په‌نامه نه‌ده معرفی کړې ،بلکه کښلی‌یی دي قطعه یی چندازشعراء (نامسلم ولی‌الله ، خونکار ...) بورکوی هغو قطعو (نارو) خطا ایستلی دی ، چی دقصی په‌منځ کی‌راغلی‌دي.

ده (۸۷) . ددې قصې له چاپه نه يم خبر، که چيرې څوک ددې قصې د چاپ خواهش لري له دو اړو نسخو څخه يو ښه متن ته ه کو لاي شي.

فرهنګ

دلږ ځنګر اد دختيځ پو هنې دانستيتوت په خطي کتابو نو کې د يادښت د کتابچې په ډول بوفرهنګوتي شته چې، پښتو لغاتونه يې پارسي او آلماني لغتونه د معنې په ډول کښلې دي، د کو شيف دو يناله مخې دو رن دالغوي ياد ښتو نه د کلا پروت او ايو رسمين ديادښتو نو له مخې کښلې او ترتيب کړې دي .

د کلاپروت يو اثر مالډلې دې چې په ۱۸۱۰ ع کال په پټر ز بو رګ کې چاپ شوې دی ، همدارنګه دايو رسمين سفر نامه : له اورنبورګ نه تر بخارا پو ر ې په ۱۸۲۳ ع کال په برلين کې چاپ شوې ده .ددې سفر نامې دپاى په ځلو ښتو مخيزه ضميمه کې دپښتو په باب خبرې او ددې ژبې دلغاتو بولست راغلې دی (۸۸) ددورن دافر هنګ و لا ديمير و اسيلو و يچ کو شيف دپښتو پارسي او آلماني فر هنګ . . . په نو م معر في کړې دی (۸۹).

---

۸۸ ـ فهرست نسخ خطي پښتو ي آر شيف ملي ص ۸۸

۸۸ ـ و يمه مجله د ۱۳۵۶ هـ ش کال ۲ ګڼه ، ۱۷۰ کاله پخوا دپښتو ژبې په باب څه ړنې دپهو ال او حکيم ليکنه ص ۱۱۷ ..

۸۹ ـ د کو شيف فهرست ص ۲۳ .

ضمیمه

دفهرست دپنځمی برخی دشاعرانوپه باره کی

زه ددی تعلیق په ضمیمه کی دفهرست په نسخو کی د راغلو متفرقو پارکو په شاعرانو
باندی خبری کوم ، داپارکی ماگرده دکتاب په پنځمه برخه کی راوړی دی:

احمدخان

دکتاب دپنځمی برخی لومړی پارکی دا حمدخان نومی شاعر دی. کله چی
سړی د احمد خان د اغزل و لولی ، نو به په ذهن کی و رته داخبره راوگرځی

چې دابه‌گوندې داحمدخان‌شیخ وي. خو چې‌سړې دهغه‌شرح حال او نورپاړکې وګوري، نو لاسې‌به‌په‌دې‌عقیده‌شي‌چې‌احمدخان دپښتو شاعري‌په‌اولسي آهنګو نو بدلي‌و یلي‌دي او داحمدخان‌په‌نامه‌داغزله‌د هغه‌شیخ احمدخان‌نه‌شي کیدای. نو بیا به‌داسې فکر وکړي چې دابه‌داحمد شاه بابا غزله وي. خو چې دهغه ادیوان سره یې هم‌سړي وګوري نوهم‌وري به‌یې هم‌پیدانه‌کا، که‌د څېړ ونکي‌فکر فرهنګ ادبیات پښتو ته و رشي نو هله به و رخرګندشي چې داغزله‌داحمدخان په‌نامه دیوبل پښتانه شاعر ده (۹۰). کله چې سادفر هنګ لوسړي‌توک‌تو لاوه نو دلټون‌په‌لړۍ کې‌مې‌تل له‌فاصل‌استاد اکاد. یسین رشاد سره ډیرښه‌ګډون‌وکړ. استاد یوسف ورځ په خپله لورینه دشوتو شاعرانو نو مونه‌راکړل چې یو یکی دغه احمدخان و. استادوویل‌چې دا احمدخان داحمدشاهی‌عصر (۱۱۶۰-۱۱۸۶هق)دزمانې سړی‌دی. دده په‌باب اغلبې معلومات‌له‌ماسره نشته، دده‌داغزلې‌له‌دانسینګر اددخټیخ پوهنې‌دانستیتوت په‌خطي مجموعه‌کې درحمن بابا ددیوان د هغې خطي‌سخې په‌ټولوپاڼو کې‌کښل‌شوې چې په ۱۹۰۱ نمره هوري‌ساتله‌کیږي.

عبیدالله

دهمدې پنځمې برخې دو همه نمره پاړکې دعبیدالله نومې شاعر دی. دا پاړکې دبابوجان ددعای سریانی دهغې خطي په‌نسخې وروستیو پاڼوکې کښل

۹۰-فرهنګ زبان‌و ادبیات پښتو ج۱ ص۱۹

شوی چې په ۱۹۰۱ ز نو سره د لنډنګر اد د ختیځ پو هنې د انستیتو ت په خطي مجموعه کې ساتل کیږي. د اپار کې پر و فیسور د و رن په خر ستو ماتي کې هم اخیستې دي (۹۱) د اعبیدالله څوک د ي؟ مو ږ ته د عبیدالله په نامه پنځه تنه شاعران معلوم د ي چې، به د نو کې څلو ر یې د کندهار د سیمو کې دي . یو عبیدالله د عبدالجلال زوی د سپر بان الکو زي نسبي دی ،چې په ۱۲۹۷ هـ ق کال کال یې د محبوب الصالحین په نامه یو دیني کتاب د رشیدالبیان د سبك په پیر وي په نظم مثنوي کښلی دی د د مثنوي د اسي شر و ع کیږي:

پس له حمد له صلوة گو ر مځ و ایم و تاته

عقل نقل مو افق د ي هم پر د ې باند ي ناطق د ي (۹۲)

بل عبیدالله غزل یو ل د ي، چې د حمید په جو اب کې یې یو ه غز له ما پید ا کړې، او په ګلز ار ر و ه کې خو ند ي ده (۹۳) د ې غز لي مطلع داده:

---

۹۱ ـ د و رن ،بر نهارد ،پښتو منتخبات د ۱۳۶۲ هـ ش کال چاپ کابل پښتو ټولنه دولتي مطبعه ص ص ۲۸۳-۲۸۴.

۹۲ ـ محبوب الصالحین (خطي) لو سړی پانه ،ب مخ د افغانستان د علو م اکاد یمی خطي نسخه.

۹۳ ـ هیو اد مل، زلمی ،ګلز ار ر و ه د ۱۳۶۳ هـ ش کال چاپ . کابل پښتو ټولنه . د و لتي مطبعه ص ۳۵.

چې داهسې دلر بامه جبين ته يې

درنگينو دلبرانو رنگيز ته يې

دکندهار دسيمو دوه نور عبيدالله نومي شاعران ، اپه فرهنگ کې ښو ولي دي(۹۴) ماچې ددغو سيمو آثارو کتل او پيلامې د عبيدالله په نامه دغه پارکې ورسره مقابله کړي دي پارکې او دکندهار دسيمو دنورو عبيدالله نومو شاعرانو د آثارو ترمنځ هيڅ ډول شباهت نه وموجود، نو ځکه زه وايم چې دا شاعرله معلومو عبيدالله نومو شاعرانو پرته بل شاعر دی ، چې د ديارلسمې پيړۍ په حدود وکې به يې دکندهار په شاوخوا سيمو کې ژوند کړی وي . دکندهار په سيمو کې ځکه، چې لنډيګر اد ته وړل شوي نسخې زياتره دکندهاراوهرات لهسيمو هورې وړل شوي دي. البته له کندهار يو عبيدالله نومو شاعر انو پر ته مويدوه نور عبيدالله نومې هم لروچې د واړه غزل بول شاعران دي .يو د مياعمر څمکنۍ زوي چې په احمدي شهرت لري او بل عبيدالله همه دی چې يه بهارګلشن کې بې شعر ونه راغلې دي. د دغو دوو روستيو شاعرانو دغزلو سبک ددې فهرست په پټځمه برخه کې دعبيدالله په نامه دخوندي پارکې له سبکه ټکاره تو پير ه نه اري.

---

۹۴ ـ فرهنګ ادبيات پښتو ج ۱ ص ص ۳۳۳ ـ ۳۳۴.

پای : دا دعا چې عربی وه مثال ونه دطوبی وه
بابو جان غریب پښتو کړه دا گلونه دسپرلی وه
و هر که خواند دعا طمع دارم زانکه من بنده گنه کارم . . . .

«۱۱»

قصیده سر یانی (دعای سر یانی)

و یونکی او مترجم : بابو جان ؛ دلیکلو کال : نامعلوم ؛ خطاط : نامعلوم دخطاطی کال: نامعلوم ؛ خط : نسخ ؛ دپانو شمیر : ۷ ؛ دهر مخ کرښی : ۱۵ ؛ کچه : ۳۶ × ۱۷ سم ؛ دمتن کچه: ۱۸ × ۱۲ سم ؛ کاغذ: نری، لاسی خړ ؛ پښتی : چرمی گلدار ؛ نوسره : ۱۹۰۱ ؛ کتابخانه ؛ ؛ دلنینگراد دختیځ پوهنی انستیتوت.

خصوصیات : ددعای سر یانی دغه نسخه دمیرزا خان او رحمان باباله دیوانو نو سره یوځای گډل شوې . نسخه خطاط ددرې کرښیز و سر و او تو رو جدولونو تر منځ کښلې ده . خطاط ددعا عربی متن په تو رمسیاهی دیو کرښیز سره جدول په منځ کې او تر ې لاندی پښتو ترجمه یی هم دیو کرښیز سره جدول تر منځه کښلی ده . ددعای سر یانی دانسخه دمیرزا تر دیوان و روسته راغلی ؛ دعاچې ختمه شوی په نسخه کې ځینی نورې پانې هم شته، چې په یو مخ کې یی پارسی منظومات دي او عنوان یی دادی : بیان عصبات تصنیف فقیر حسن بن عبدالله په بل مخ کې د عبیدالله پښتو منظومه کښل شوې ده .

پیل ؛ تر بسم الله و روسته :

انالموجود فاطلبنی تجدنی
فان تطلب سوایی لم تجدنی

پاینده

ددې کتاب دپښتو یو خو درېم پارکی دپاینده په نامه دیو شاعر دی . داغزله په هغه جو نګ کې راغلې ده ، چې دلیکنې راوخت څخه پوهنې دانستیتوت په خطی کتابونو کې دمیرزا دیوان له نسخې سره سم دی . دمیرزا دیوان داخطی نسخه په ۱۱۸۱ هـ ق کال کښل شوی ده ، او په ۲۴۵۱ نوسره په نومورې کتابخانه کې ساتل کیږي .

دپاینده داپارکی په جو نګ کې دخوشحال ، عبدالقادر او دولت له شعر و نوسره یو ځای خوندي دی . دپاینده په نامه ماته په ارغو نو شاعرانو کې کوم شاعر نه دی معلوم . په دې توګه مو پردې کتاب په وسیله پاینده ده له پارکی سره ادبي ځیر-نو ته و پاندې کو و ، داشاعر ددو لسمې پیړۍ ښکاري . دده په باب اضافي معلومات له مو پسره نشته ، خو پارکي یې دپښتو په کندهاري لهجه کښل شوی دی ، کیدون لري چې دکندهار د سیمو و ي .

صدیق

دهمدې پنځمې برخې څلور پارکی دصدیق په نامه دیو شاعر دیوې اولسي بدلې څو خو اره و اړه بیتونه دي . دا بیتونه دکندهار په پښتو لهجې کښل شوی دی ، او داتري ښکاره معلومیږي چې شاعر یې دکندهار دسیمودی . اوس مو پرګو رو چې په کندهار کې مو پردصدیق په نامه شاعر لرو او که نه ؟ دصدیق په نامه مو پردوه

کندهار ی شاعر ان پیژ نو چې، یو یې : ملامحمدصدیق پو پنزی ددو لسمی پیړی شاعر دی او محمدهو تك یې شرح حال په پته خزانه کی راوړی او یوه بدله یې و رته خو ندی کړی ده، دبدلی کسر او یو بندیې دلی کاږم :

لکه بلبل چې بی له گله بل ارمان نه اري

همسې یې یاره بنه هیله عاشقا ن نه اري

*

چې ژړا کاند بی له یاره بل مطلب نه لرم چې همسې سو ریمه په و ینوبل سبب نه ارم

بی یاره نو رخه نه غواړم نو رمطلب نه لرم

چې څو کلمې سې بی له یاره بل ارمان نه لري (۹۵)

بل محمدصدیق اخو ندزاده هو تك دی، چې د ۱۲۵۰ هـ ق یه شاو خوا کی په کندهار کی اوسیده. ده هم په اولسی او زانو بدلی ویلی دي او غزلی هم لري چې د خوبدلو کسر یې دلته لیکم :

اې گلبدنه سیمین تنه پري دې ستایم که ملك

مهر او مرشر مو پې ته په مجال ددې فلك

*

سر به تر قربان کړم که له ماسره یار یار و خوت

دو دسی له پر هار و خوت (۹۶)

---

۹۵ - پته خزانه ص ص ۶۵ - ۶۶ .

۹۶ - پښتانه شعراء ج ۲ ص ص ۳۵۴ - ۳۵۵

او سرپه دې کتاب د صدیق د راغلی بدلی یو بند وګورې:

زړګی دې راز خمی کی ه زه ناری و هم له غمه
دغه خو ار بشر می دود سوستاله جو راو له ستمه
زړګی ی دې زخمی کی ه چی په رنځ دې سبتلا کړم
راسه وفا و کړه جفاسه کړه یاره سر مه

دا بیتو نه چی سړی وګورې ،نو دامی ښکارې چی سبکی خصوصیا تو له پلوه د ملا محمد صدیق پو پلزي پاڼ کی ته نیږدې دی ،او زما داباور دی چی دا بیتو نه د ملا- محمد صدیق پوپازي دي ،نه د صدیق اخو نزاده .ځکه د ده د بیتو نو روحیه له هغی شرحی سره هم سمه ده ،چی محمد هو تلك د ملا محمد صدیق پوپلزي په احوا لو کښی کښلی ده . سربیره پردې د صدیق اخونزاده شعر که او اسی دی او که د یوانی ډیر پوخ دی د ملا محمد صدیق پوپلزي هغه بدله چی پتی خزانی راو ړې او دا بیتونه د واړه قوی نه دی صعفو نه پکی لیدلشی.

فتح علی

دلینګر اد ختیځ پو هنی په انستیتوت کی چی د حمید د دیوان کوونه نسخه محفوظه ده ،د هغی په پای کی د فتح علی په نامه یو غزله هم د راغلی ده . کنه چی ما د دې نسخی له مایکرو فلم څخه د عبدالحمید سوموند د د یوان د متن په ترتیب کی استفاده کوله ،نو می داغزله هم رانقل کړه او چی کله می ګډ ار روه ترتیبا وه نو می دا غزله په هغه کتاب کی شا مله کړه . اواوس می د دې کتاب په پنځمه برخه کی کی هم راو ړې ده ،او دا بـه پـه غالب ګمان د هغه فتح علی و ې چی د دولسمی-

پیړۍ په حدود کې یې ژوندکاوه ،او دنوو څیړنو له مخې داسې ښکاري چې فتح علي په قام ختک و (۹۷).

نبو

دانینګراد ختیځ پوهنې دانستیتوت په خطي مجموعه کې په ۱۰۸۰ نومره دعبدالرحمن موسند ددیوان یوه خطي نسخه خوندي ده .ددې نسخې دنسخې پانې په الف مخ کې په بل خط یوه مثنوي کښل شوې چې و یونکې یې نه ښکاري او ملا دامثنوي ددې کتاب دپیځمې برخې په ۶ نومره کې را اخیستی ده .

همدا ډول دنسخې ۸۰۳ پانې ورسته و راچول شوې ده، په دې پانه کې دنسخې د خطاط په خط یوه اوسې بدله کښل شوې ده،ددې بدلې دویونکې نوم هم نه دی ښکاره ،یو احتمال شته چې دا پاڼه کې دې دخطاط،مددهمایون و ي .دا پاڼه کې ۷ نومره او پې دی، همدار نګه په همدې پانې کې دنبو په نامه دیو شاعر یوه غزله هم خوندی ده،چې ما په دی فهرست کې په ۸ نومره راوړې ده .

موږ په خپلو شاعرانو کې دنبو په نامه شاعر پیژنو چې نوم یې عبدالنبي و، دی دعبدالشکور زوی دی ، چې په ۱۲۸۶ هـ ق کال د کندهار دباګو ان په کلي کې زوکړې و . ددې مشرحال پښتانه شعراء (۹۸) راوړې دی ،او د کلام په نمونه کې یې دده اوسې پاڼه کې خوندي کړې دي،خو ماچې دنبو دزوکړې کال و کوت

---

۹۷ - ګنزار روه ص ۶۶ ص ۹۳ .

۹۸ - پښتانه شعراء ج ۳ د ۱۳۲۰ هـ ش کال چاپ ،کابل پښتو ټولنه عمومي مطبعه ص ص ۸۲۸ ، ۸۲۹ .

او بیاسی ارو پاته ددی نسخی درسیدلو تاریخ و کوت ،نو داراته ښکاره شوه چې په دې نسخه کې راغلی غزله ددغه نبونده اوداڅکه پردې نسخه چې کوم یادښت پروفیسور ډوورن کښلی دی،د ۱۸۵۸ ع کال تاریخ لري،اودڅیبولسکی د تقویم له مخې ۱۸۵۸ ع کال له ۱۲۷۵ هـ ق کال سره برابر یږي (۹۹) .

بیاسی ذهن ته داخبره راوګرځیدله چې دا غزله به د عبدالنبی بیتنی کندهار ي وي چې ،د پښتانه شعراء دو هم ټوک یې شرح حال. راوړې دی،اوددیوان خطی نسخه یې په ملی آرشیف کې خوندی ده. مادا نسخه ټوله وکتله یو خبره داچې د نبوداغزله پکې نه وه،او بله داچې دا سړی د خپلو غزلو په مقطع تو کې خپل نوم (نبی) او عبد النبی راوړي نه نسبو .

نو او س سړی و یلای شی چې دانبو په بل سړی وي چې ،ښایی د دولسمې پیړۍ په اواخر او او ددیارلسمې پیړۍ په اوایلو کې به یې د کندهار په سیمو کې ژوند کړی وي، چې دادی یوه غزله یې موږ ته لاسه کړې ده .

علم ګل

که څه هم د علم ګل په نامه یو غزلسرا شاعر د ادبی ستوري (۱۰۰) فاضل مؤلف لنډ معرفی کړی دی .مګر د غه علم ګل چې غزله یې په یو کاغذ ګوتې کې کښل

---

۹۹ - څیبولسکی -تاریخی تقویم د ۱۹۶۳ ع کال د مسکو چاپ ص ۱۰۴

۱۰۰- (برېښ) ادبی ستوري ج ۱ ۱۳۵۳ هـ ش کال . پښتو ټولنه کابل دولتی مطبعه .ص ۷۷ .

شو ي اوپه يوه پاکټ کې دلينګراد د ختيځ پوهنې دانستيتوت په خطي مجموعه کې ساتل کيږي. زما په ګومان دا هغه عالم ګل نه دي چې ادبي ستوري بې غزلې اوشرح حال راوړي دی، دا (علم ګل) بل سړی دي، چې ددوو لسمې پيړۍ شاعر ښکاري له دې يوې غزلې پرته يې نور څه ماته نه دي معلوم .

بابايخان

دبابايخان کومه غزله چې مادديې کتاب د پنځمې برخې په لسمه نومره او پې ده .دلوړ يادشوي (علم ګل) له غزلې سره په يوه کاغذ کې مخ ټ کښل شوې ده، او دلينګراد د ختيځ پوهنې دانستيتوت په خطي مجموعه کې په يوه پاکټ کې ساتل کيږي .ددې پاکټ نومره په هغه انستيتوت کې ۱۹۶۳ الف ده .

دابايخان ګومان ته په نيږدې حدس هغه بايخان نه دی چې، غزله بې ادبي ستوري لوړې ټوکې راوړې ده، او هم دليلي مجنون دناظم بايخان بونيږي پرته بل شاعر دی، دبايخان په نامه داغزله اوهم په ګلزار روه (۱۰۱) کې دبايخان په نامه راغلې غزله ښايي ديوسړي وي . داغزله او د ګلزار روه غزله ديو مسلک تابع دی ،اوديوه سړي له خواويلې ښکاري .مادګلزار روه په تعليق ۹۲ مخ کې هم ديوشک اظهار کړی و ،اوس زه داشک پر ځای بولم او وايم چې دابايخان چې غزلې بې په ګلزار روه او ددې کتاب په پنځمه برخه کې راغلې دي، يوسړی دی، اوغالباً د کلات او

---

۱۰۱ ـ هيوادمل ، زلمي (ټولوونکی) ګلزار روه د ۱۳۶۳ هـ ش کال چاپ کابل پښتو ټولنه . دولتي مطبعه ص ۶۵ .

غزنی ترمنځ یر تو سیمو کی یی ژوند کاوه .دی ددو لسمی پیړی داو اخر و او ددیارلسمی پیړی داو ایلوشاعر ښکاري .دده دو ینا سبك او لهجه دغزنی او کلات ترمنځ دپرتو پښتنو دلهجی نماینده گی کوي اوما چی په گلزار روه کی دده کومه غزله راو ړې ده ،داغزله مې دمفتاح الدقایق له هغی نسخی رااخیستی ده چی دغزنی په شاو خوا کی کښله شوې ده داسې ړی له بای خان یونیری بیل سړی دی.

محمد

دلنینگراد ختیځ پوهنی دانستیتوت په خطی کتابونو کی دفوایدالشریعت یوه خطی نسخه محفوظه ده .ددی خطی نسخی په پای کی د محمد په نامه دیوه شاعر یو غزله کښل شوې ده.

داغزله دیوه داسی شاعر ده چی د کندهار دسیمو شاو خوا اوسیدونکی به و . او دا ځکه چی داغزله د پښتو د غربی لهجی دیوه و یونکی له خوا ویلی شوی ده، دالهجوي ځانگړنی داسی نه دی چی د کښنی په وخت کی به د کښونکی له خوا په دی غزله کی واردې شوي وي ،بلکی دغزلی جوړښت د پښتو دغربی لهجی تابع دی، لکه دانیم بیتی : (داتر ابه مانه وړل چی به یارله ماجدا کا)

یادانمونې : (ولاړه په ارمان) ، (ماپه وژنی) ، (یار ی ځنی بیل کړی ه). د کندهار په سیمو کی موټه محمد په نامه دوه شاعران معلوم دي، چی یویی د هوتکی دورې نومیالی شاعر محمد هوتك دی او بل محمد ددینی علوموا و تجوید عالم دی، چی یو عمر په بخارا کی هم اوسیدلی دی . د خزینة القراء او فرض عین

په نامه دوه کتابونه تري پاتی دي .په خزینةالقراء کی دده خپلی غزلی هم راغلی دي،او پښتانه شعراء یی هم خپلی غزلی اخیستی دي . زه دده دغو غزلو مطلع او مقطع دلی راوړم :

محمد غریب چی کړی دا بیان دی — شر منده د نفس له لاسه نا ست حیران دی
محمد! لایق له کومه د کتاب شوی — ستا پیشوا غوث الاعظم شاه شاهان دی

* *

محمده بس کـــــړه ژاړه — خپل مقصود له خدایه غواړه
محمد غریب مهجوردی — خوار خسته خانه ویجاړه

* *

نفس شیطان راته ظاهر جوړ کړی باغ دی
او تر لا نـدې دام ایـښی دزړه داغ دی
چـی همـیـش دزړه رضـا کړی محمده

دچا رپای په خیردي ځکه صورت چاغ دی (۱۰۲)

او دا یی هم دیو ي عاشقانه غزلی مطلع او مقطع چی پښتانه شعراء(۱۰۳) هم اخیستی ده .

چی سوخته ژوندی دهجر پـه سخت او روي
تـر داهـسـی ژوند ، پـه دی چی په گورو ي

---

۱۰۲ – دالو پي غزلی مادخزینةالقراء له خطی نسخی څخه اخیستی دي .

۱۰۳ – پښتانه شعراء ج ۳ ص ۸۳۴ .

چې گفتار کاندي په عشق کې بې کراره

محمد دا په سينه کې پيغور وي

په خزينةالقراء کې دمحمد راغلی تو لی غزلی ما وکتلی د خپل جوړښت اونورو سبکی خصوصیاتوله پلوه ددې کتاب په پنځمه برخه کې دمحمد په نامه له راغلی غزلی سره هیڅ ډول اړخ نه لګوي ،ددغه محمد غزلی ځانله خاص جوړښت لري او د محمد په نامه داغزله ځانته بیل جوړښت او ځانګړنی لري . داغزله چې د بخارایی محمد نه وي نو غالباً به دمحمد هوتک وي ؟اوس به دمحمد هوتک د غزلی مطلع او مقطع هم دلی راوړو:

ساقی پاڅه دسر و ملو یو ډک جام را ستا له غمه نارام یمه آرام را

یه او بوسی سوړزړګی لږ څه راتود که

(محمد) ته د او ر ډک یو هسی جام را

او داهم دمحمد په نامه د شاعر تر بحث لاندې غزله :

نه کړې په هیڅ چا باندی صرفه هجر انه ته یار دې له مابیل کړما په دوه ستر گو کاته

داتر ابه مانه و ل چې به یار له ماجدا کا ځکه می په ځیر دیار و مخ ته نه کاته

مه وایه خندان ګل دې بیل کړله بوستانه و لاړه په ارمان بلبل له ګلو الواته

تو ربانه دې غشی ناوکی کړما په وژنی و لی صرفه نه کړې تر زړګی می وخاته

نجونه زلمی واړه تور وخاور واړه دروسی تو راو ربل و څنی و لحدته پر یواته

و لاړه د... (۱۰۳) کړه و لاړه نه ستنیږي

یار پې ځنی بیل کړی «محمد» یی و نا ته

---

۱۰۳ ـ دلته یو تکی ماو نه لوستلای شو .

که سو ډوا ډې و روستی غزلی و گو رو د ډې ر و مشتر کو خصایصو لر و نکی دي . دستن ډو هنی او سبکې و هنی داساسا تو له سخی دو ا ډې غزلی ډیر نز دیکتو نه او تو لی هغه ځانگړنی لري چې د ډښتو ددو لسمی پیړی په غزلو کی لیدلی شی . زما دایقین دی چې د دې کتاب د پنځمی برخی یو ولسمه نوسره غزله له محمد دهو تک څخه پر ته د بل شاعر نه شی کیدای .

دلته یو بله خبره داهم دیادو نی و ړه چې په و رکه خزانه (۱۰۵) کی هم د محمد په نامه یو غزله خو ندي ده چې زه یی مطلع اومقطع دلته راو ړم:

چې د ډې بیاله ډیره قصده و رته څښ کړ
خو ار عاشق دې نه که بیا په غمو پښ کړ
ستاد غمه «محمد» مري ته خو شحالی کړې
سر فراز دې په دا کار کی رقیب مښ کړ

داغزله ځانله بیل خصوصیات لري چې دلو ړو غزلو له خصایصو بیل دي .

سیف الله

د کتاب د پنځمی برخی د و لسمه او د یار لسمه نو مره پاړه کی د ډښتو دو ډې او لسی بدلی د ډې چې مادلنینگر اد دختیځ پو هنی په انستیتوت کی د خو ندي مذهب نامتی له خطی نسخی څخه ر ااخیستی دي .

---

۱۰۵ – خلیل ، همیش ، و رکه خزانه د ۱۹۶۰ ع کال چاپ پیښور ۲۶۰ – ۲۶۱ مخونه .

زه سو جمو دیم همیشه　　که طلب لرې درویشه
مابه نه سو سی هیڅکله　　چې دنیا شوی درته
که طلب کړې مابه سو سی　　زه دې بو لم رانڅ دې شه
پای : داقصیده چې عـر بی ده　　شاله و نی دطو بی ده
بابو جان غر یب پښتو کړه　　دا گلو نه دربیع ده
دخدای رحم ته امید کړم　　ودعاو ته یې له یارانو دنبی ده

. . . القصیدة المبارکه المسماببدعاء سر یانی من یدالفقیر الراجی الی الرحمة الله تعالی اللهم اغفر لی و لمن قراءها و لمن حفظها و لمن کتبها و لمن سمعها و لمن علمها و لمن تعلیمها و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله و اصحا به اجمعین بر حمتك یاارحم الراحمین .

«۱۲»

مخزن الاسلام

لیکوالان : اخوند درویزه او کر یمداد ؛ دلیکلو کال : نامعلوم ؛ خطاط: عثمان ؛ دخطاطی کال: ۱۱۴۱ هق ؛ خط: نسخ ؛ دپانو شمیر : ۱۶۱ ؛ دهر مخ کر ښی: ۱۳ ؛ کچه : ۲۰ × ۱۳ ؛ دستن کچه : ۱۳ × ۹ سم ؛ کاغذ : لاسی ؛ پښتی : چر سی ضر بی ؛ نو سره : ۲۴۴۵ ؛ کتابخانه: دلنینگر اددختیځ پوهنی انستیتوت.

خصوصیات : دمخزن الاسلام په دې نسخه کی داخوند درویزه رسایل او هم دکر یمداد دنمانځه ترجمه او الف نامه خو ندي دي . نور ملحقات نه لري . نسخه په عادي نسخ خط دوه کر ښیز و تو رو جدو لو نو تر سنځ کښل شوې ده ؛ او د

ددې بدلو شاعر سیف الله نوسې د اسیف الله زمونږ په پښتو تذکرو کې نه دی موندلی شوی، یوازې په فرهنګ زبان وادبیات پښتو کې دده یادشوی دی، هلته راغلی دي: سیف الله د کندهار د سیمو شاعر دی د دیارلسمې پیړۍ په حدود کې ژوند کړی دی. دده خطی غزلی لیدل شوي دي (۱۰۶) د سیف الله یوه خطی غزله مادملی آرشیف د پښتو نسخی د یوی خطی نسخی په حاشیو کې لیدلی وه. دا دوه او لسمې پاڑې د همدې سیف الله دي.

علی اکبر اورکزی

علی اکبر د قاسم خان اورکزي زوی د خیبر د سیمو اوسیدونکی و. د احمدشاه بابا د زمانې شاعر لیکوال او مصور دی (۱۰۷). ده په پښتو او پارسی ژبو شعرونه ویلی دي، او په پارسی یې ځینې منظومې او سنیوړ آثار هم شته. دده یوه پښتو رثانیه پو لله ما په دي مجموعه کې راا خیستی ده. د ابوالله د خوشحال خان - په رثا کې ویل شوی ده. که سړی په عادی نظر و رته وګوري نو داتري ښکاري چې علی اکبر به د ابوالله د لوی خان خوشحال خان ختمک په رثا کې ویلی وي، مګر خبره داسې نه ده، د ابوالله اکبر د لوی خان خوشحال خان د کودي د هجري د کړوسی د افضل خان د لمسی اود سعدالله خان د زوی، خوشحال په رثا کې ویلی ده، چې دا سړی زمونږ په ادبی

---

۱۰۶ - فرهنګ زبان و ادبیات پښتو ج ۱ ص ۲۳۵

۱۰۷ - یختانی عبدالله (خیرندوی) پښتانه شعراء ج ۴ د ۱۳۵۷ هـ ش کال چاپ کابل پښتو ټولنه ۷۹ مخ.

څیړنو کی د خوشحال خان شهید په نامه یاد شوی دی (۱۰۸) خوشحال شهید د علی اکبر او ر کز ي معاصر دی، خو شحال خان شهید په ۱۱۷۲ هـ ق شهید شوی دی (۱۰۹)

۱۰۸ - پښتانه شعراء ج ۱ ص ۲۸۲ .

۱۰۹ - فر هنگ ادبیات پښتو ج ۲ ص ۳۱۴ .

دماخذو نو فهرست

۱ ـ ابراهیم ، قصهٔ زقوم (خطی) زماد کتابخانی خطی نسخه .

۲ ـ اثر، عبدالحلیم (قاضی)، تیر هیر شاعران، پښتوا کیډیمی، پښور، ۱۹۶۳ع .

۳ ـ الفنستون سونټستوټرا ، دکابل سلطنت بیان ؛ دپوهاند دکتر حسن کاکړاو سو بمن ژباړه ، دپښتو څېړنو بین‌المللی مرکز ، کابل ۱۳۵۹ هـ ش.

۴ ـ (بریښنا) ، ادبی‌ستوری، لومړی‌ټوک، پښتو ټولنه، کابل ، ۱۳۵۳ هـ ش .

۵ ـ (بریښنا) ، ادبی‌ستوری دوهم‌ټوک ، دکلتور او هنر ریاست، کابل، ۱۳۵۹ هـ ش .

٦ -(بر یښ) ،دسر ه غر ه گلو نه ،بر یښ کتاب پلور نځی ، کابل،۱۳۵۷ ه ش .
۷ - بلو سهارټ ، د برټش میوزیم پښتو نسخی ، لندن ، ۱۹۰۵ ع .
۸ - بلوشه ، دپار یس دملی کتابخانی دخطی نسخو فهرست ،پار یس .
۹ - بو ر کو ی ، د فغانستان خطی نسخی ،قاهر ه ، ۱۹۶۴ ع .
۱۰ - پښتو ټو لنه ، پښتا نه شعر اء (در یم ټوک) ، کابل ، ۱۳۴۲ ه ش .
۱۱ - پهوال اوحکیم، ۱۷۵ کاله پخوا دپښتوژ بی په باب څېړنې ،وړه ۲ گڼه کابل پو هنتون ۱۳۵۶ ه ش .
۱۲ - حبیب الله ، دحبیب الله دیو ان ،پښتو ټو لنه ، کابل ، ۱۳۶۰ ه ش .
۱۳ - حبیبی ، عبدالحی (علامه) پښتانه شعراء (لوړی ټوک) ، پښتو ټو لنه، کابل ، ۱۳۲۰ ه ش .
۱۴ - حبیبی ، عبدالحی (علامه) گلشن افغان ، و ړه ۴ - ۵ گڼه ، کابل پو- هنتون ، ۱۳۴۷ ه ش .
۱۵ - حسین ، ډاکټر محمد بشیر، فهرست مخطوطات شیرانی لو ړی ټوک، لاهور، ۱۹۶۸ ع .
۱۶- خانعلوم ، داحمدشا با با داشعارو پښتو شرح ،داکادمیسین ر شادپه زیار دپښتو انکشاف ، کابل ، ۱۳۵۶ ه ش .
۱۷ - خدمتگار ، عبدالله (څېړندوی) ، پښتانه شعراء خلورم ټوک ،پښتو ټو لنه کابل ، ۱۳۵۷ ه ش .
۱۸ - خدمتگار ، عبدالله (څېړندو ی) د علی اکبر ... ، کابل مجله (پښتو ټو لنه) ۱۳۴۵ ه ش کال
۱۹ -خلیل ،همیش،و ر کهخز انهدو هم ټوک، پښو رد. ۱۹۶۰ ع .

۲۰ ـ خوشحال خټک ، کلیات خوشحال، اداره اشاعت سرحد، ۱۹۶۰ع .
۲۱ ـ خیرمن ، بسم‌الله ، دلنینگراد دختیځ بیژندنی انستیتوت و پیمه (کابل ـ پوهنتون) ۳ ـ ۴ ګڼه ۱۳۴۳ هـ ش.
۲۲ ـ خیبولسکی ، تاریخی تقویم ، مسکو ، ۱۹۶۴ع .
۲۳ ـ دورن ، برنهارد (اکادمیک) خریستومانی (مقدمه) د کاندیداکادمیسین روهی ژباړه ، پښتو ټولنه ـ کابل ، ۱۳۵۶ هـ ش.
۲۴ ـ دورن ، برنهارد (اکادمیک) د تاریخی او فیلالوژیکو څیړنو بولتن، پترزبورګ ۱۹۰۸ع .
۲۵ ـ دورن ، برنهارد (اکادمیک) د تاریخی او فیلالوژیکو څیړنو بولتن.
۲۶ ـ دولت لوانی ، ددولت لوانی دیوان ، پښتو ټولنه ، کابل ۱۳۵۳ هـ ش.
۲۷ ـ راورټی ، هانری جارج، د پښتو ګرامر ، لومړی چاپ، کلکته، ۱۸۵۰ع.
۲۸ ـ رحیم، رحیم شاه ، پښتو مجله د سټمبر ګڼه ، پښتو اکیډیمی ، پیښور، ۱۹۸۶ع .
۲۹ ـ رشاد ، عبدالشکور (اکادمیسین)، د پښتو تجوید دنو تاریخچه، سخارج ـ الحروف ، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۵۹ هـ ش .
۳۰ ـ رشاد، عبدالشکور (اکادمیسین) د ګلشن روه مقدمه ، ګلشن روه ، د پښتو انکشاف ، کابل ، ۱۳۵۶ هـ ش.
۳۱ ـ رښتین ، صدیق‌الله (پوهاند) ، د پښتو ادب تاریخ ، پښتو ټولنه ، کابل ۱۳۲۵ هـ ش.

۳۲ - رښتین ،صدیق‌الله (پوهاند) د پښتو نثر تاریخچه ، کابل مجله (پښتو تولنه) ۱۱ - ۱۲ گڼه ۱۳۴۲ هـ ش.

۳۳ - رښتین ، صدیق‌الله (پوهاند) پښتانه شعراء (دوهم توک) ، پښتو تولنه کابل ، ۱۳۲۱ هـ ش.

۳۴ - رښتین ، صدیق‌الله (پوهاند) ، د حسین نثر ، د پسه پنځمه شپږمه گڼه (کابل پوهنتون) ۱۳۴۱ هـ ش.

۳۵ - رضوانی ،میر احمدشاه ،بهارستان افغانی ، لاهور ، ۱۸۹۸ ع .

۳۶ - رضوانی ، میراحمد شاه ، شکرستان افغانی ، لاهور ۱۹۰۰

۳۷ - رکن‌الدین ، قانون القرائت ، دهلی .

۳۸ - ربردست ، روضة‌النعیم (خطی) دملی آرشیف مخطوطه .

۳۹ - عبدالرحیم مولوی ،لباب‌المعارف‌العلمیه ، اگره ، ۱۳۱۸ هـ ق .

۴۰ - عبدالقادرخان ختک ، د عبدالقادر ختک د یوان ، د پیښور ۱۹۷۲ ع .

۴۱ - عبدالله ، فتا وای احمدشاهی ، فاروقی مطبعه ،دهلی .

۴۲ - عبیدالله ، محبوب‌المسالحین ، خطی نسخه ، د افغانستان د علومو اکاډیمی.

۴۳ - قلندر ، حبیب‌الرحمن (مومند) د رحمان بابا د کلیاتو مقدمه، پیښور ، ۱۹۸۴ ع .

۴۴ - کوشیف، ولادیمیر و اسیلوویچ ، د لنینگراد د ختیځ پوهنی د انستیتوت د پښتو نسخو فهرست ، مسکو ، ۱۹۷۶ ع .

۴۵ - کوشیف ، د پښتو خطی کتابونه ، مسکو ، ۱۹۸۰ ع .

۴۶ - گل‌محمد (حافظ) احمدشاهی شاهنامه (ضمیمه) پښتو اکاډیمی پیښور، ۱۹۶۰ ع.

۴۷- محمد ، خزینة القراء (خطی) د افغانستان دعلومو اکاډیمی نسخه.
۴۸ - سریم (بی‌بی) دپښتو نثر تاریخی او تنقیدی جایزه ، پیښور ، ۱۹۸۶ع .
۴۹ - ښتری ، عبدالقدیر ، فهرست نسخ خطی پښتو ی آرشیف ملی افغانستان، د کلتور کمیټه ، کابل ۱۳۶۵ هـ ش .
۵۰ - میرحسن هروی، نافع المسلمین ، دملی آرشیف او اکادیمی خطی نسخی .
۵۱ - میکنزی، دبریتانیا د کتابخانو دپښتو خطی نسخو فهرست ، لندن، ۱۹۶۵ع .
۵۲ - نفیسی ، سعید، تاریخ نظم و نثر فارسی ، دو هم ټوک ، تهران ۱۳۴۴ هـ ش
۵۳ - هوتک ، محمد ، پته خزانه ، عکسی چاپ، دپښتو انکشاف ، کابل، ۱۳۵۴ هـ ش.
۵۴ - هوتک ، محمد معصوم ، شمس الدین غلجی ، زیری (پښتو ټولنه) ۱ - ۴ گڼه ۱۳۶۵ هـ ش .
۵۵ - هوتک ، محمد معصوم، داحمد شاه بابا د دیوان خطی نسخه، زیری (پښتو- ټولنه) ۷ - ۸ گڼه ۱۳۶۵ هـ ش .
۵۶ - هیواد مل ، زلمی ، فرهنگ زبان و ادبیات پښتو تألیف و ترجمه کابل - ۱۳۵۶ هـ ش .
۵۷ - هیواد مل ، زلمی، فرهنگ ادبیات پښتو، ج ۲، کمیته دولتی طبع و نشر و نشر کابل ۱۳۶۵ هـ ش.
۵۸ - هیواد مل ، زلمی ، گلزار روه ، پښتو ټولنه ، کابل ۱۳۶۴ هـ ش .
۵۹ - هیواد مل ، زلمی ، دهنددکتا بخانو پښتو خطی نسخی ، دافغانستان د علومو اکاډیمی ، کابل ، ۱۳۶۳ هـ ش .
۶۰ - هیواد مل ، زلمی ، دعبد الحمید موسند دیوان مقدمه ، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۶۳ هـ ش .

٦١ - هیواد مل ، زلمی،دنور محمد غلجی دنافع المسلمین مقدمه،د کلتور ریاست کابل ، ۱۳۶۳ هـ ش .

٦٢ - هیواد مل ، زلمی ، دمستشرقینو انتخابات ، دافغانستان دعلو موا کادیمی ، کابل ، ۱۳۶۴ هـ ش .

٦٣- دهواسیل ، زلمی(تولوونکی) دامریکروړ یادښتونولنه کابل-۱۳۶۴ هـ ش.

٦٤-هیوز، کلیدافغانی،دښتوانکشاف دخیړندی و بختانی په ژمار، کابل،۱۳۵٦ هـ ش.

مننه او یادونه

دغو لاندې ښاغلو او میرمنو ددې کتاب د چاپ دچارو په بیلابیلو برخو کې له ما سره مرسته کړې ده:

۱ ـ دمانو تایپ دخانګې مدیر او مرستیال : زلمی محمود داود صوفی حیات الله .

۲ ـ دمانو تایپ دخانګې ټولې: عبدالسالم آخونزاده، اوکارګر انو عسکر، نثار احمد، مختار، مهتاب، فهیمه، نجیبه او نور رضیا .

۳ ـ د کمپستر دخانګې کارکوونکو : ښاغلی احمد ضیاء، افغانی او نصر الله .

۴ ـ د کیبورد دخانګې کارکوونکو : ښاغلی عبدالمالک، نورمحمد او معصومه .

۵ ـ د حروفی چاپ د خانګې کارکوونکو : محمد بشیر، پیر محمد، غلام علی او علی محمد.

۶ ـ د حروف چینی د خانګې کارګر انو : ښاغلو عبدالحکیم او سیدامان .

۷ ـ د صحافی دخانګې کارکوونکو : محمد سرور، سیف الرحمان، رحیم الله او الله محمد .

زه له دغو ټولو ښاغلو کارګر انو څخه د زړه له کومې مننه کوم .

په درناوی

ز . ه

B
1.12
HEW
5906

A Catalogue of Pashto Manuscripts in Some libraries of Tashkent, Doshambe, Irawan, Moscow and Leningrad

by

Zalmy Hewadmal

Published

by

Academy of Sciences of

Afghanistan

Kabul. 1987

دو اړو تو رو جدو لو نو تر منځ فاصله یې په زیړ رنګ رنګو لې ده . نسخه په تو ر ، سیاهی کښل شوې ؛ عناو ین یې په سره رنګ دي . دنسخې ځینې بر خې شلیدلې دي بیاچا بل چا په ساده ډول دبلې نسخې له مخې پوره کړې دي . نسخه حاشیو کې هم ځینې کښنې لري ، او د لومړۍ پانې په الف مخ کې په شکست خط په یوه اړو پایې ژبه بو یادښت هم راغلې دی . دایادښت د ۱۸۵۸ ع کال یوه نیټه هم لري ؛ په ب مخ کې نسخه شروع شوې ده .

پیل : سبحانك الهم و بحمدك : پاکې ستاده ،، پاکه خدایه، چې راغله ده له ځایه

پای : اې تاریکه خو که ناتمامه ملعو نه

غو چې څه سحر دې و کړ * چې سر یدې دې کړ...

تمت الکتاب مخزن الاسلام در شهر شوال من ید فقیر عثمان بن سراج الدین سنه ۱۱۴۱ بود که تحریر یافت .

«۱۳»

مخزن الاسلام

لیکوالان : اخوند درویزه کریمداد او نور . . . دلیکلو کال : نامعلوم ؛ خطاط : فاضل محمد ؛ دخطاطی کال: ۱۱۶۶ هـ ق ؛ خط : نسخ ؛ دپانو شمیر : ۲۵۲ دهر مخ کرښې : ۱۳ ؛ کچه : ۲۲ نیم × ۱۵ سم ؛ دمتن کچه : ۱۶ × ۸سم ؛ کاغذ: ملتا نی ؛ پښتی : چرمی په تو کر پوښل شوې ده .

نومره : ۲۴۸۳ ؛ کتابخانه : دلنینګراد ختیځ پوهنې انستیتوت .

خصوصیات : دمخزن الاسلام یوه بنه نسخه ده چې د پیل او پای له خوا بشپړه ده. نسخه ددې کرښیږو سره او تو رو جدو لو نو تر منځ په ډیره بنه نسخ خط په

تو ره سیاهی کښل شوي او عناوین او نومونه یکی په سره رنګ راغلی دي په ځینی مخونو کی یی په یوه اړو پایی ژبه په شکست خطځینی یادښتونه هم شته. په نسخه کی داخوند له رسایلو سره بیره د کر یمداد الف نامه، مخمس او نورمنظومات هم شته. نسخه د عبدالحلیم او مصطفی محمد ملحقات هم لري. د مخزن له دي نسخی سره داشعار و یوجونګ هم مل دی چی د ځانګړي اثر حکم لري او دیوه جلا اثر په توګه به د دي فهرست په دو هم څپر کی کی معرفی شی.

نسخه په پیل کی یوه میناتوزي لوحه هم لري؛ د دي لوحی پر سر په شکست خط په یوه اړو پایی ژبه یو یادښت کښل شوی دی؛ چی د دي یادښت دلیکلو نیټه ۱۸۵۸ عیسوي کال دی.

د نسخی ۳ - ۶ پانی لویدلی دي؛ بیا بل چا په بنه نسخ خط د بلی نسخی له مخی لیکلی او دا نسخه یی پري بشپړه کړي ده.

پیل؛ تر بسم الله و روسته:

په نامه د حق آغاز کړم

او س له حق سره به راز کړم

پای: مهمات اهم دین را بنابر جمعیت یاد گیرد، امید که چون کافه مسلمانان ازین منفعت یابند.

بدعا نیك یاد دارند، و الله اعلم بالصواب. هذه النسخة المیمونة المبارکة الشریفة المخزن الاسلام بلسان الافغانیه مصنفه شیخ المشایخ در ویزه قدس سره العزیز و معلوم باد که جامع تالیف این کتاب کر یمداد بن مخدوم در ویزه قدس سره العزیز، تمت بعون الله تعالی کتاب مخزن الاسلام سنه ۱۱۶۶ کاتب فاضل محمد ولد ملا عبد الغنی عرف افغان کاسی ام ساکن بلده دارالامان ملتان.

«۱۴»

مخزن الاسلام

لیکوالان : اخوند درویزه ګر یمداد او نور ... دلیکلو کال: نامعلوم؛ خطاط : نامعلوم؛ دخطاطی کال : نامعلوم ؛ خط: نسخ؛ د پانو شمیر : ۱۲۲؛ دهر مخ دکرښې: ۱۱؛ کچه: ۲۰×۱۵سم؛ دمتن کچه: ۱۵×۱۲سم؛ کاغذ : خوقندی ؛ پښتی : چرمی ؛ نومره : ۲۴۴۹ ؛ کتابخانه : دلنینګراد دختیځ پوهنې انستیتوت.

خصوصیات : داخوند درویزه دمخزن الاسلام یوه ناقص الاول اوناقص ـ الاخر نسخه ده ، چې په ساده ډول په ډیرعادی نسخ خط په تورهسیاهی کښل شوې ده. دګر یمداد ، عبدالحلیم او عبدالرحیم ځینی ملحقات هم پر ګډدي . نسخه ځینی لویدنی هم لري ، دنسخې رکاز و نه سر مسر نه خوري.

پیل ، (موجود) :

بیغم ګړی یوه علی آل محمد کما صلیت علی ابراهیم انك حمید مجید. هم کرم دنبی پر پیروان .

پای : جلال ډیر بدي و ګرله فقیر له مسافر زیات له خدای.

«۱۵»

مذهب نامه

لیکوال : شمس الدین ؛ دتالیف کال : ۱۲۰۰ هق ؛ دلیکلو کال: نامعلوم؛

خطاط : نامعلوم؛ خط : نسخ ؛ د پانو شمير : ۳۹ ؛ د هر مخ کر ښی: مختلفی : (۱۹-۲۰-۲۲-۲۳) کچه : ۲۴×۱۳سم؛ دستن کچه: ۱۹×۱۱سم؛ کاغذ: رنګه (خوقندي، آبی،شکري)؛ پشتی: نه لري؛ نومره: ۲۴۴۸؛ کتابخانه: دلنینګراد دختیځ پوهنی انستیتوت .

خصوصیات : دمذهب نامی دغه نسخه په ساده ډول په ډیر معمولی نسخ خط په توره سیاهی کښل شوې ،په حاشیو کی هم کښنی لري .د کتاب په پیل کی دمعراج او دحضرت محمد(ص) په پیدا ښت او بیادپیغمبر انو په خصوص کی خبرې لري. و رپسی دزړو عاشقانو نومونه اخلی ؛ دآدم درخانی یادهم پکی شته . و رپسی دامام اعظم (رح) په مذهب او بیادده دشاګردانو په باب مفصل بحث لري او دمعتبرو کتابونو په استنا ددوی په باب ځینی حکایات هم راوړي. د کتاب په وروستیو برخو کی دځینو تصوفي طریقو دمشا یخو په باب هم څه خبرې لري.

دموجودي نسخی داولی پانی په الف مخ کی دسیف الله دوې اولسی بادلی خوندي دي. دنسخی په ب مخ کی مذهب نامه پیل شوې ده .

پیل(تر بسم الله وروسته) :

الحمدالله رب العالمین و الصلوة و السلام علی سیدالمرسلین و علی عباد الله الاتقیاو المرسلین و علی جمیع الاولیأ و الصالحین : دا کتاب مذهب نامه .

تألیف شوي په زړه دوسومسنه

اعلم ته زده کړه ای طالبه چی په شپه دمعراج رسول دخدای عرض وکړ ؛چی یاالهی هغه ستاشفقت مکنونه ، او هم سبب نزول غفر الله لامة ضعیف محمدیه فی نجات یوم القیامة کوم دی چی زماوزړګی شی هغه په تکیه ستادوستی به زماپراست. و ماته بشکاره شی حق تعالی و یل حبیبه : !

وسط : په حیرة الفقهه کی هم په تواریخ او لیاکی دابیان راوړی شمس الدین نور په زبان دافغانی دی کوتاه کړی . بل دامام اعظم یو شاګرد شیخ ابو الفضل کرمانی وه یو دیر ښ کاله په بخارا کی مقالی وه .

پای : فنا دمخلوقات هر دو جهانی دی . داعالمان مجتهدان دظاهر علم په داهر یو ه زړ مسره سوصوفی وه مشایخ دطریقت هم کاملان دمعرفت هم درنایاب دحقیقت په دا او ه انواع زړ مسره سوصوفی وه : په سر صادالعباد می دابیان راوړی شمس الدین دی ستاد پاره کوتاه کړی .

« ۱۶ »

مناقب غوث الاعظم

و یونکی او مترجم : رکن الدین ابن منیر ؛ دنظم کال : داحمدشاه عصر ؛ دایکلو کال : نامعلوم ؛ خطاط : نامعلوم ؛ خط : نسخ ؛ دپانو شمیر : ۲۱۶ ؛ دهر مخ کرښی : مختلفی (۱۴ - ۱۶ - ۱۸) کچه : ۲۰ × ۱۳ ؛ دمتن کچه : ۱۵ × ۱۰ سم ؛ کاغذ : ایرانی (مشهدي) ، پښتی : چرمی ګلداره . نومره : ۲۲۰۹ ؛ کتابخانه : دلنینګراد ختیځ پوهنی انستیتوت .

خصوصیات . درکن الدین د مناقب غوث الاعظم یوه ناقص الاول نسخه ده ، چی په ساده پول په عادي نسخ خط په تورسیاهی او ځای په ځای متن په آبی رنګ لیکل شوی دی . عناوین په سره رنګ دي ، دنسخی خط په یوه معیار نه دی . کله یی قلم غټ او کله وړدی ، رنګونه یی هم تبدیل شوي دي . داسی معلومیږي چی یا به نسخه څو خطاطانو لیکلی وي او که یو سړي هم لیکلی وي په وقفو یی لیکلی ده . خط یی هم په بیلابیلو برخو کی فرق کوي . دورو ستی پانی یوه برخه یی شلیدلی

«۱»

دینی، فقهی او عرفانی کتابونه

«۱»

الف نامه

ویونکی: میرحسین هروی، دو یلو کال: ۱۰۷۰ هـ ق، د لیکلو نیټه: نامعلومه؛ خط: نستعلیق و زمه نسخ، خطاط: ملاحسن؛ دپانو شمیر: ۱۱؛ دهرمخ کرښې: ۱۱؛ کچه: ۲۰×۱۵ سم؛ دمتن کچه: ۱۷×۱۱ سم؛ کاغذ: هندی؛ پښتی: چرمی؛ نومره: ۲۳۴۶؛ کتابخانه: دلنینگراد د ختیځ پوهنې انستیتوت.

خصوصیات: د میر حسین یوه الف نامه ده، چې دغزلو یا غزل وشمه او پد و نظمونو او توتو (قطعو) په چوکاټکی نظم شوې؛ دټولوغزلواوپاړکو شمیر یې ۲۸ دی؛ میرحسین دالفبی هر توری په یوه غزله یاقطعه کښې شرح کړی دی.

نو نه ښکاري چې چالیکلی ده. ددې نسخې په او لودو و پانو نې پارسی نظمونه ر اغلی دي ؛ دد و همی پانې په و روستی کر ښه کې پښتو عبارت داسی پیل شوي دي :

چې بسم الله الر حمن پسی رحیم کړم　　پیر وي د خطنی قدس قدیم کړ م

په نامه د غالب خد ای قادر قیو م　　په کاغذ ښکو م چر کنه مکتو م

د نسخې په ٦ ٢ مه پاڼه کې ددې کتاب د تالیف د سبب د ښو و لو په بر خه کې و ایی :

او س غلام د و لایت ابن منیر

د قلم په ژ به کادار نګ تقدیر

چې ما ښکو لی په پښتو خو قو اعدو و

پکې نغښتې له قر آنه فو اید و و

د ٢٨ پانې په ب مخ کې د احمدشاه بابا په باب و ایی :

چې ددې کتاب پښتو ته ار ز و شو ه

بادشاهی شاید ر و زې د پښتنو شو ه

بادشاهی د چهار چو غه احمدشاه شو له

د ده مخ د کفر شا په تیښته شو له

د ٢٩ پانې په الف مخ کې ر اغلی دي :

اهل دین ډې و اړه تل په دعا شی

چې دې فتح د غاز ي احمد بادشاه شی

احمدشاه بادشاه ر و ان دی

په سهم د هندو ستان دی

پای: زه په‌خیال دده چو رچو ریم

هر چه و ایمه سعذو ریم

داسن گیر می دلوی پیر یم

بی پر وا ابن منیر یم

دنسخې‌نو ر ې پاتې بر خې‌دشلیدلو له‌امله داستفادې و رنه‌دي .اته‌بیته‌بې‌له استفادې‌و تې دي ،تر دې اتو بیتو نو و روسته لیکل‌شوي دي : تمام‌شد، شیطان من‌غلام شد،بیادشهادت کلمه ده .

« ۱۷ »

نافع المسلمین

لیکو ال‌او ستر جم : میر حسین هر و ی ؛ دتکمیل کال : ۱۰۷۰ هـ ق ؛ دلیك کال : نامعلوم ؛ خط : نستعلیق و زمه نسخ ؛ خطاط : ملاحسن ؛ دپانو شمیر : ٦٦ ؛ دهر سخ کرښې : ۲۱ ؛ کچه: ۲۰ × ۱۵ سم ؛دستن کچه : ۱۷ × ۱۱سم؛ کاغذ : هندي ؛ پښتی :چرمی ؛ نو سره : ۲۴۴٦ کتابخانه ؛ دلنینگر اد د ختیځ پو هنی انستیتوت .

خصو صیات : دنافع المسلمین دغه نسخه‌د پیل له‌خو ا لږلو یدنې‌لر ي .خو دپای له‌خو ابشپړه ده،د پیل‌له‌خو ادځینو پانو څخه‌پې‌سو لیدلی‌دي‌او بیاو رو سته‌سر ست شو ې دي . نسخه‌په ساده ډو ل په‌تو رمسیاهی کښل‌شو ې‌ده .عناو ین بې‌په‌سر ه

رنګ کښلی دي؛ ددو همی پانی د ب مخ د سر مت په بر خه کی یو کوچنی بیضوي سهر لګیدلی دي ؛ چی نه لوستل کیږي. د نسخی تر سو جو د پیل د مخه په نسخه کی یو ه سپینه پانه شته ده چی د الف مخ په برنی بر خه کی یی په یو ه ارو پایی ژ به په شکست خط یو یاد داشت لیکل شو ی دی ، چی تار یخ یی د ۱۸۵۸ ع کال دی .

په دي اثر کی له ځینو متفرقو رسالو او مضامینو سر بیره د حسین ځیثی مستقل آثار او ترجمی هم راغلی دي ، لکه : الف نامی (و ګ : الف نامی) نو رنامه (و ګ : نو ر نامه) او د خلاصة الاسلام ترجمه هم خو نډي د ه ؛ (و ګ : خلاصة الاسلام) .

سو جو د پیل: پر همه څیز دی ؛ هر چه دی له هغه و شی د هیڅ څیز د آفر یدن که او او ه طبق زمکی آسمانو نه ؛ د یو ه ماشی پسته په پو ستکی ځایو نه . . .

د نافع المسلمین مسجع بر خه تر الفنامو د مخه د اسی ختمه شو ي ده :

او په دار نګ د خدای رحم پر کیږي ؛ سو منان لره ډیر ي دي شادی په جنت کی. او س به و اړه په حساب نه را و ړ کیږي. په جنت کی نعمتو نه په شمار هم دیدار له جنته لیده کیږي . بیچاره حسینه را یشه پیر وي د پاک رسول کړه اختیاره ، که دي حو ر ي بر اقو نه د دیدار طمع دي کیږي .

پای : ز ر او یا کلو نه له هجر ته و و تیر شو ي ؛ چی تمام سی دا کتاب کړ ؛ هم سی سی چار شو له مز ہو د ، غه کسان دي په رحمت شی چی حسین بنده به یاد په فاتحه کاله اخلاصه له در و ده .

تمت تمام شد ، کار من نظام شد ؛ غریق رحمت آنکس باد که کاتب را بالحمد کند یاد کاتب ملاحسن .

«۱۸»

نو رنامه

و یونکی او مترجم : میر حسین هرو ي ؛ دو یلو کال : د ۱۰۷۰ هـ ق کال شاو خوا ؛ خطاط : ملاحسن ؛ خط : نستعلیق و زمه نسخ ؛ دلیکلو کال : نامعلوم د پانو شمیر : ۵ ، دهر مخ کرښې : ۲۱ ، کچه : ۲۰ × ۱۵ سم ؛ دمتن کچه : ۱۷ × ۱۱ سم ؛ کاغذ : هندي ، پښتی : چرمی ؛ نومره : ۲۴۳۲ ؛ کتابخانه : دلنینگراد ختیځ پوهنی انستیتوت .

خصوصیات : دنو رنامی دغه نسخه د میر حسین هرو ي دنافع المسلمین په ترڅ کی دیو ي ځانګړي رسالی په ډول راغلی ده . دا رساله هم دنافع دنو رومتونو په څیر په ساده ډول په تو ره سیاهی کښل شوې ؛ خو عناو ین او نومونه یی په سره سیاهی دي . دنو رنامی دانسخه دنافع د موجود متن داتمی پانی په ب مخ کی پیل شوې او د دو لسمی پانی په الف مخ کی پای ته رسیدلی ده .

پیل ، تر بسم الله و روسته :

دښه خدای ثنا به و ایم

چې ثنا پر خدای باندې ښایيږي .

و لی ډیره ده یی حده .

په هیڅا به پوره نه‌شوه نه‌به کیږي

دی قادر په هره چار دی.

هره چاریی له‌قدرته پیدا کیږي .

پای

دافقیر یو خاکپای دی دعلمانو

که‌ددو ی له برکته باري خدای پرو رحمیږي

فقیر حسین چې دابیان کړ

امیدوار دی دښه خدای له‌ښه رحمته

بل امیدیی دنبی شفاعت کیږي .

«۲»

دیوانونه او داشعارو منتخبات

نومړی برخه

دیـــوانـــونه

«۱۹»

داحمد شاه بابا دیوان

ویونکی : احمدشاه بابا ؛ دبشپړیدو کال : ۱۱۶۳ هـ ق ؛ خطاط : محمد ـ حامددرانی ؛ دخطاطی کال : نامعلوم ؛ خط : شکلی‌نسخ ؛ دپانوشمیر : ۱۵۹ ؛ دهرمخ کرښی : ۱۳ ؛ کچه : ۲۴ × ۱۴ سم ؛ د متن کچه : ۱۴ × ۷ نیم سم؛ کاغذ : وریښمین ؛ پشتی : چرمی ؛ نومره : ۴۲۵۲ ؛ کتابخانه : دتاشکند د ختیځ پوهنې انستیتوت .

خصوصیات : داحمدشاه بابا دديوان دانسخه په پیل کی یوه میناتوری لوحه لري او دهرنظم دمقطعاتو دواړه خواوې بې ډيرې ښکلی ګلکاري شوې دي . دنسخې هره پانه کی لومړی دوه کرښې طلایی جدولونه کښل شوي دي ، بیانسخه دشپږ کرښې وطلایی ، تورو او لاجوردي جدولونو ترمنځ کښل شوې ده . دنسخې په ټولو پانو کی مقطعات دچوکاټونو په منځ کی راغلی دي . دمقطعاتو دواړو خواوو ته ګلداره جدولونه شته ؛ دغز لیاتو او نظمونو د مقطعاتو سر په سر راغلی مسری ددوه کرښې وطلایی جدولونو په وسیله سره بیلی شوې دي . په ځینو پانو کی مقطعات په تورو رنګ راغلی دی . خو په ځینو نورو کی په سره سیاهی کښل شوي دي . په متن کی چې څه عنوانونه شته ، هغه په سره رنګ کښل شوي دي . دانسخه د ګلکاریو ، او نورو هنري ښیګنو او دخطدښه والی له امله دښې ټوپه خطی نسخو کی حسابیږي .

پیل :

نن دتادسر ولبانو می وما را
لوغړ نیم دادمی ولی وما را (کذا)
صبح وشام دې په دعاسر مشغول یم
دا زما صحت دستا زګیروی وما را

پای :

زړه چې یار نه وي چرې مدار که
دیار په یادو زړکی قرار که
که دیدن ی دیاری چرې نصیب شی
لکه بوراتر ګلوځان یی تر جار که

کتاب ختم شو په دوشنبی یار انو سو ږ ځو تاسی دلی
په آخر روځ دروژي سنه هزار وصد وشصت سی

(که) آرام و ربا ندئ نه وی بیا په صبر شی تسلی

(احمد) په دعا یاد کانی ء یار انو چه په کار پسی پروځ دخولی (کذا)

تمام شد بعون الله نسخهٔ دیوان الهام ترجمان تصنیف حضرت ظل سبحانی خلیفة الرحمانی خلدالله ملکه و سلطانه از دست خاک نعلین دردمندان دردیار خاکسار خدا یار امیدوار از انعام عام حضرت شاهنشاه حق پرست خدا دوست جامع ممالک و ملکوت حامی دین متین قاتل کفره بدآئین ابدالله دولته الی یوم الدین بحرمت سیدالمرسلین .

چو فقر اند رقبای شاهی آمد به تدبیر شه ظل الهی آمد

معرفت غلام و فدوی بارگاه بادشاه دار ادرگاه محمد حامد درانی امید که به معرض قبول افتد . بمنه کمال کرمه امین .

«۲۰»

دبابو جان دیوان

و یونکی : بابو جان ؛ دو یلو کال : نامعلوم ؛ خطاط : محمدعجب ؛ دلیکلو کال : نا معلوم ؛ خط : نستعلیق ؛ د پا نو شمیر : ۱۱۰ ؛ د هر مخ کرښی : ۲۳ × ۱۷ سم ؛ کچه : ۲۱ × ۱۵ سم ؛ دمتن کچه : ۱۸ × ۱۰ سم ؛ کاغذ : و ریښمین لاسی ؛ پشتی : چرمی (شلیدلی) نومره : ۱۹۰۷ ؛ کتابخانه : دختیځ پوهنی انستیتوت (لنینگراد) .

خصوصیات : دبابو جان ددیوان یوه ناقص الاول نسخه ده . د دفتر و نو خیال پکی نه دی ساتل شوی . دبابو جان د کلیات ځینی نسخی دوه دفتره دي . په دغه

نسخه کی دبابو جان تول آثار او ایجادیات همنه دي راغلی، نسخه په ساده ډول په تو ره سیاهی کښل شوی ، ځینی عناو ین او دشاعر نو م په سره رنګ پکی لیکل شوی دی. کاتب نسخه دنثر په دود کښلی ده .دسر یو دبیلتون لپاره یی ځلو رتکی په سر دسیاهی دسر یو تر منځ ایښی دي . دنسخی زیاتو مخونو ته دپای له خوا او به رسیدلی دی او ځینی برخی یی لږ څه تتی شوې دي .

موجود پیل : بیاد دوی د پیدایښت باندی باران شی

پای : داقصه که بس کړم نه تمامیږي

دزمکی پر مخ څو څو نامو ران و وهغه څه شوو

ددنیا په مینه څو عالم غولیدلی دی

غوندې څو څو خریداران و و هغه څه شوو

تم تمام شد .

و رپسی د کاتب دانظم راغلی دی :

بابو جانه خدای دې و بښه ددې کتاب له رو یه

چې دا هسی کتاب دې کړی په څو شان

موجزی (کذا) دنمانځه یی دي راوړي

ښایسته مسئلی ده پکی راوړي

څو صفت دبابو جان کړم

په نمانځه په روجه کی یی ښایسته ویلی کړي

بابو جانه خدای دې لوی لری دی جانه

څو صفت ستاددې خو یی کړم

په دوزخ کی په حصارشی په څو کاله

مخ یی تو رشی هم تر خدایه تر رسوله
چی ته بل ته نصیحت کړي محمد عجب به
مخ دی تو ردی هم تر خدای تر رسوله
بابو جان چی نو شته محمد عجب که

«۲۱»

د تیمور شاه دیوان

ویونکی : تیمور شاه ؛ خطاط : سرزا حاجی محمد ؛ دلیکلو کال : ۱۲۰۷ ه ق
خط : نستعلیق ؛ د پانو شمیر : ۷۹ ؛ د هر مخ کرښی : ۱۱ ؛ پښتو برخه : ۶۷ پانه
ب مخ ؛ ۷۷ پانه الف مخ ؛ کچه : ۲۳ × ۱۳ ؛ دستن کچه : ۱۷ × ۹ سم ؛ کاغذ :
کشمیري نازک ؛ نوسره : ۹۳۳ ؛ کتابخانه : د تاشکند د ختیځ پوهنی انستیتوت.
خصوصیات : داد تیمور شاه د دیوان یوه ناقص الاول نسخه ده ؛ نسخه په ښه
نستعلیق خط په تو رمسیاهی د پنځه کرښیز و تو رو ؛ آبی او ځلایی جدولونو تر منځ
لیکل شوي ده . په مقطعاتو کی دشا عرنوم په سره رنګ راغلی دي ، مقطعات
دیو کرښز سره جدولی چوکاټ تر منځ لیکل شوي دي .
پښتو برخه یی په لاندی ډول وړاندې کیږي :

نن می بیاله تو رو ستر گو سره جنګ دی
په لبانو یی د زړه دو ینو رنګ دی
که پر یکړی سر په لاس و رلره راشم
لا په دایی باور نه شی زړه یی سنګ دی

دا الف‌نامه دسیر حسین په نافع المسلمین کسی ضمیمه را غلی ده . دا الف نامه په‌ساده ډول په‌تو ره سیاهی کښل‌شوې ، اوپه‌الف‌نامه کی‌راغلی‌نومونه خطا ط په سره رنگ کښلی دي .

پیل :

الف اسم دالله دی بل سر مه‌گوره په پراته
د ی‌په‌ذات کی یگانه‌دی شریک نه‌لری له ذاته
هم‌ز نده‌په‌خپل‌وجود دی ترس یی نشته له‌سماته

پای : نیکخواه دې لږ د ښه دې ډیر دي
اې (حسینه) پاک الله دې نگاهدار شه

«۲»

الف‌نامه

و یونکی : سیرحسین ؛ دو یلو کال : ۱۰۷۰ هـ ق، دلیکلونیټه : نامعلومه؛ خط :نستعلیق و زمه‌نسخ ؛ خطاط : ملاحسن ؛ د پانوشمیر : ۹ ؛ دهر مخ کربنې : ۲۱ ؛ کچه : ۲۰×۱۵ سم ؛ د متن کچه : ۱۷×۱۱ سم کاغذ :هندي ؛ **پښتی: چرمی،**نومره : ۲۳۳۶ ؛ کتابخانه :د لنینگراد د ختیځ پوهنی انستیتوت .

خصوصیات : د حسین بله الف نامه‌ده ، چې‌په‌لومړی الف نامې پسې متصله را غلی .دادواړې‌الف‌نامې دنافع المسلمین له‌خطی‌نسخې‌سره‌ضمیمه راغلی‌دي‌دو همه الف‌نامه، ذالف نامو د برخی د ۱۲ مې‌پانې‌دالف مخ په وسط کی پیل‌شوې‌ده . الف نامه‌په‌ساده ډول‌په‌تو ره سیاهی کښل شوې ده .په نسخه کی‌حسینی‌را غلی

ستاد حسن لښکر راغی ځای پر ځای ئه‌سی
دعاشق دزړه میدان هرګوره تنګ دی
که‌ناوک‌سی پرسینه ولی پټ به‌نه‌سم
دعاشق له‌جوره تیښته دعشق ننګ دی
عشق او مینک پټول نه‌سی تیمور شاهه
چه پخپله ځان رسوا کاهغه رنګ دی

* *

هسی‌دی دیارصورت‌لکه ګلونه
لګ و هلی‌یی پرمخ دي شنه خالونه
تیر شه عمر دو صال په‌انتظار کی
اوس په‌زړه سی‌د هجران لګی اورونه
په‌رخسار باندې‌یی زلفی تار په‌تار کړې
دعاشقو اویزان په‌هر تار زړونه
دپټنګ په‌دود دیار په‌غمو وسوم
دبانو په‌ناوک ږدي په‌زړه زخمونه
رانه مینه خپل‌فدا کړه «تیمور شاهه»
څه په کاردي دفانی دنیا کارونه

* * *

څو به‌ګرځی په‌دنیا کی یکهمانه
خلاص به‌نه‌شی داجل له‌تیر کمانه
ته‌به‌هسی رنګ دخیال په‌توسن سوریی
ناګهانه به‌تیر شی له‌دې جهانه

و دې خپل عمل ته‌گوره شرمنده شه
دگناهو عفوه غواړه له رحمانه
ددنیا په‌ښو ښادیو منازیوه
له دنیاځخه ډیر تللی پر ارمانه
عمر درست په‌نادانی دربانديې تیرسه
وقت آخر دی ځان وژغوره له‌عصیانه
دسرو ر کاینات روی به شفیع کړم
گوندې خلاص‌یم رهاموسم له‌شیطانه
ته هاله (په‌ښادی) هوس کړه تیمور شاهه
که گذردې له‌دنیاسه باایمانه

پای : این کتاب‌بروز یکشنبه تمام‌شدفی‌تاریخ‌شهر ربیع‌الاول سنه ۱۲۰۷ بود که،میرزاحاجی‌محمد ولد میرزا محمد ناصر،منشی عالیجاه رفیع‌جایگاه مهسلطان مرادبی‌ولد مرحوم جنت‌مکان غفران جایگاه امیر عمده الامرا محمدانبال‌بی‌اتالیق این نسخه دردارالسلطنهٔ کابل تحریر یافت.

««۲۲»»

دتیمور شاه‌دیوان

ویونکی : تیمور شاه،دلیکلو(خطاطی) کال : ۱۳۰۵ هـ ق ؛ خطاط : ابراهیم صبحی؛خط :نستعلیق ؛دپانوشمیر : ۷۱ ؛ دهرمخ کرښې: ۱۱ کچه : ۱۳ × ۲۰ نیم سم ؛ د متن کچه : ۱۲ × ۸ سم ؛ کاغذ : خوقندي ؛ پشتی : چرمی گلداره ؛ نومره : ۱۲۸۹ ؛ کتابخانه : د دوشنبی‌دختنځ پوهنی انستیتوت.

خصوصیات : دتیمور شاه‌دديوان په‌دې‌نسخه کې هم‌دده دري پښتو غزلی خوندي دي.داغزلی ډيرې غلطی‌لري ،پښتو غزلی دنسخی د ٦٨ پانی‌په بسمخ کې‌پيل‌شوې او د ٦٩ پانی په ب مخ کې‌پای ته‌رسيدلی‌دي .

نسخه په توره سیاهی دجدو لونو ترمنځ کښل شوې ، دشاعر نوم پکی په‌سر رنګ کښل شوی دی .

پای : دیوان تیمور شاه را ازروی نسخهٔ الاصل بروز چهارشنبه ۲۳ شهر ربیع الاولی به سنه ۱۳۰۵ هجري تحریر نموده ، امید میکنم اگر سهوو خطایی به‌نظر قارئین‌مرصحت‌آئین‌آید، به‌نظرلطف اصلاح نمایند، ازمکارم اخلاق فضایل‌شایان‌بعیدنخواهدبود ؛ کاتبه‌احقر العباد ابراهیم صبحی‌عفی عنه.

«۲۳»

د عبدالحمید مومنددیوان

ویونکی: عبدالحمیدمومند ،خطاط :محمه فقیر ؛دلیکلوکال : عهد تیمورشاه (۱۱۸٦ - ۱۲۰۷ هـ ق)خط : نستعلیق ته‌متمایل نسخ، د پانوشمیر: ۸۵؛ دهر مخ کربښی : ۱۵ ، کچه : ۲۰×۱۱سم ، د متن کچه : ۱۵×۷ نیم سم ؛ کاغذ : هندی ؛ پشتی : چرمی ضربی ؛ نومره : ۱۸٦۳ ب ؛کتابخانه : د لنینگراد دختیځ پوهنی انستیتوت .

خصوصیات : د حمیدمومند ددیوان دغه‌نسخه د دری کربښیز وسر او آبی جدو لونوترمنځ په توره سیاهی کښل شوی . د شاعر نوم په‌مقطعا توکی‌په سره - رنګ راغلی دی؛ دمتن دهر بیت مسری دیوکربښیزسره جدول‌په‌وسیله‌سره بیلی شوی دی ؛ اودهرشعر مقطع دیوکربښیزسره چوکات‌په‌منځ کی‌لیکل‌شوې‌ده ؛خطی معمولی‌دی،دځینومخونوحاشیی کښنې‌هم‌لری،نسخه‌پانی‌پانی‌ده ؛امامکمله‌اوسالمه.

پیل: الهی د محبت سوز و گداز را په دا اور کی دسهی سمندر ساز را
تن پرور بلبل دی عیش که په گلو پر وا نه لره په او رز ساگدازرا

پای: دخدای د پاره د دوست په روی دی وه
د وفا دار وښکلو په خوی دی وه

چې یو ځل را شه تر سا حمیده
والله اعلم بالصواب وبالنون والضاد

تر دی و روسته په نسخه کی دفتح علی یو ه غزله خونډی ده (وګ: پنځمه برخه) بیاد نسخی دغه اختتامیه وینا را غلی د ه:

کتاب مستطاب معلی الالقاب از تصنیف فصیح السان عبدالحمیدخان در دربار شاهی باد شا مشهنشاه تیمو رشا ه غازی در دران خلد الله ملکه سلطانه وافاض علی العالمین و عادله و احسانه الهی امین یارب العالمین بتاریخ پانزدهم ماه شعبان مبارک باستخطاحقر العباد محمدفقیر ولد محمداعظم نقشبندی ساکن قریه اتمانزی در کندی مهمند طوا بیع (کذا) واحدشهر باگرام الحال مشهور به شهر پیشور است. به وقت نیک به اتمام و کمال رسید.

والله اعلم بالصـــــواب

« ۲۴ »

د عبدالرحمن مومند دیوان

و یونکی: رحمان بابا، خطاط: میرغلام محی الدین؛ د خطاطی کال: ۱۲۴۴ هـ ق؛ خط: نسخ؛ د پانو شمیر: ۱۱۹، د هر مخ کرښی: ۱۷؛ کچه: ۱۸×۱۰ سم؛ د متن کچه: ۱۳+۷ سم؛ کاغذ: سشهدی؛ پشتی: چرمی گلداره؛ نومره: ۹۶۵ الف، کتابخانه: د لنینګراد د ختیځ پوهنې انستیتوت.

خصوصیات : دا د رحمن بابا د دیوان یوه ناقص الاول نسخه ده چې په دوو دفترونو کې تکمیل شوی ده . دوهم دفتر بې د . ه پانې په الف مخ کې پای ته رسیدلی دی ؛ د همدې پانې په ب مخ کې بل دفتر شروع شوی دی . نسخه په تور ه سیاهی په ښه خطددری کرښیز وسراوآبی جدولو نو ترمنځ لیکل شوي ده. په نسخه کې د بیتونو مسری د یو خطیز سره جدول په وسیله سره بیلی شوي دي . دغزلو مقطعات دیو خطیز سره چوکاټ ترمنځ لیکل شوي دي. د غزلیاتو او نورو نظمونو په مقطعاتو کې د شاعر نوم په سره رنګ راغلی دی . دنسخې په حاشیو کې په بد خط ځینې عبارات لیکل شوي دي ، دنسخې په پای د عبدالحمید سومند داغزله هم راغلی ده:

بد دی نه سنی د لبر زماکاته
پروانه پر شمعې کاندی الواته

مقطع : په تمام جهان قراره قراری ده
په حمید د غم سغل راوخاته

دنسخې د پشتې په دریم مخ کې د صدیق په نامه دیوشاعر یوه پښتو بله کښل شوی چې په اولسي آهنګونو کې د ه، اوپه نسخه کې بې د کښنې تاریخ ۱۲۵۲ هـ ق دی (وګ : پنځمه برخه .)

پیل: هیڅ تغیر و تبدیل نه لري رحمانه
تل تر تله برقرار دی رب زما

پای : عاشقي دی هیڅوك نه ګڼي اسانه
داخبره ده دحد په هور ته ګرانه

وصال نه دی چاسوند لی بې هجرانه
ته له زړه سره اټکل وکړه رحمانه

تمت هذا لکتاب تصنیف عبدالرحمن عفی الله له باستخط فیر حقیر پر تقصیر میر غلام محی الدین گوالیري مشهدي ؛ در تاریخ ۹ شهر ذی الحجه الحرام یوم جمعه ۱۲۴۴ یکهزار دو صد و چهل و چهار تحریر یافت و تمام شد.

« ۲۵ »

د عبدالرحمن مومند دیوان

و یونکی : عبدالرحمن مومند؛ خطاط : نامعلوم ؛ دلیکلو (خطاطی) کال : نا معلوم ؛ خط : نسخ ؛ د پانو شمیر : ۱۳۷ ، دهر مخ کرښی : ۱۵ ؛ کچه : ۳۶ × ۱۷ سم ؛ دمتن کچه : ۱۸ × ۱۲ سم ؛ کاغذ رنگه (آبی - زیړ) ؛ پښتی : چرمی ضربی گلدار ؛ نومره : ۱۹۰۱ ؛ کتابخانه : د لنینگراد دختیځ پوهنی انستیتوت .

خصوصیات : درحمان بابا ددیوان دغه نسخه په عادی نسخ خط په توره سیاهی د دری کرښیزو تورواوسرو جدولونوترمنځ کښل شوی ده. دبیتونودسربیوترمنځ هم دوه کرښیزسره جدولونه کښل شوی دی اودهرشعرمقطع هم ددوه کرښیزوسرو جدولو ترمنځ لیکل شوی ده .

دنسخی په ځینو ځایونو کی د مطلع او مقطع بیتونه په سره رنگ لیکل شوی دی په مقطعاتو کی د شاعر نوم په سره رنگ را غلی دی . خو یو نیم ځای له خطاطه هیرشوی دی ؛ او یایی لاس نه دی ورسیدلی. د نامه ځای سپین پاتی دی .

په دیوان کی ددفتر و نوخیال ساتل شوی دی . د لوړی دفتر دنسخی ۱۳۳ مخ کی پای ته رسیدلی دی ؛ اوپرې پسی دولی په نامه دیوشاعردوې اردوغزلی کښل

شوی دی بیا دنسخی یو مخ سپین دی‌او په‌بل مخ کی دوهم دفتر شروع شوی دی . دو هم‌دفترد ۱۳۷ پانی په الف مخ کی پای ته رسیدلی دی .د همدې‌پانی په ب‌مخ کی یو اردو مخمس شروع شوی دی . ور پسی نو رو څلور وپانو کی اردو مخمسات غزلی او رباعیات راغلی‌دي ، چی‌د نظمو نوپه مقاطعو کی‌دشاعر نوم« ولی » دی .

ددیوان‌له‌شروع دمخه په‌پښتوپانو کی څینی‌عربی‌مطالب، ؛لکه؛ شش قفل او اسماء الحسنی او بیا د خواجه ګانو دطریقی دځینو مشرانو نومونه راغلی دي . ددغو دمخنیو پانو دیوه مخ پاحاشیه کی‌را غلی دي :

(عبدالرحمن هردوجلدو میرزا وقصیاده قیمتش یك‌طلا) په همدې پانو کی‌داحمدخان په‌نامه دیوه شاعرپوه‌غزله هم کښلی شوې ده چې خطیی‌دبابادیوان‌له‌خطه‌فرق‌لري (وګ : پنځمه برخه) ددې بر خې په‌یوځای کی را غلی دي : (الجزاول کتاب رحمان د رلفظ درسلك‌سحمدمرتضی و لدسلاسوسی عرف چغته ۱۲۷۰ هـ ق) دبابا ددیوان‌دانسخه دمرزا له دیوان او د بابو جان له دعای سر یانی سره یوځای ګډل شوې ده.

دانسخه دابیت هم‌لري :

په‌پښتو کی رحمان و وې

په پارسی کی سنایی

پیل : تر بسم الله و روسته :

هسی یاددی همیشه مدام زما

چی او راددی په هرصبح وشام زما

پای : د مرزادارزانی دعوه به‌پری کا

قدردان دشاعر انورحمن راغی

د عبدالرحمن مومند دیوان

وینکی : عبدالرحمن مومند؛ خطاط : همایون : دخطاطی کال: نامعلوم؛ خط: نسخ، دپانو شمیر : ۱۱۷ ؛ دهر مخ کرښې: ۱۶ ؛ کچه : ۲۲ × ۱۳ انچ سم؛ دمتن کچه : ۱۷ × ۱۰ سم، کاغذ: هندي ؛ پشتی: چرمی، ضربی؛ نومره : ۱۹۰۸ ؛ کتاب بخانه : دلنینگراد دختیځ پوهنې انستیتوت .

خصوصیات: درحمان بابا ددیوان په دغه نسخه کې ددفتر و نو خیال نا دی ساتل شوی ، که څه هم کاتب دنسخې په پای کې کښلی دي : جلد اول ، اما مطالب یې یو دفترنه دی . نسخه په خوانا نسخ خط په تو ره سیاهی د دوه کرښیز و سر و جدول لونو ترمنځ کښل شوې ده .دبیتو نو سر ی دیو کرښیز سره جدول په وسیله سره بیلی شوي دي .مقطعات هم دسر و یو کرښیز و چوکاتونو ترمنځ کښل شوي ! په مقطعاتو کې دشاعر نوم په سره رنګ کښل شوی دی، نسخه پانې پانې دد خوشو ریدلی نه ده ؛ دنسخې دهر مخ په پای کې راغلی رکاز وسره سر نه خو ري ښکاري چې لو یدنې لري .دعبدالرحمن بابا ددیوان ددغې نسخې له شر و ع نه د مخه دری نو رمخونه هم شته ؛ داو لې پانې په الف مخ کې څو پښتو بیتونه او بیاد پارسی کریمادوه در ې بیته کښل شوي دی. په ب مخ کې دحافظ دوه بیته او لاندې دځیتو زیاتو دینې کتابونو لست راغلی دی .

دبلې پانې دالف مخ په برنې څنډه کې کښل شوي دي: جلدثانی مسمی دیوان عبدالرحمن مالك ملاافقیر ؛ ددې مخ په منځ کې یو بیضوي کوچنی مهر لګیدلی دی چې د ۱۲۰۹ هـ ق سنه لري. دعبدالرحیم نوم پرکښل شوی دی ؛ تر دې نامه لاندې دتوکلی عزت الله نوم ښکاري .تر دې مهر لاندې په یوه ارو پایی ژبه په شکست

خط یو یادښت لیکل شوی ،چې سنه یې ۱۸۵۹ ع کال ده .د همدې پانې په ب سخ کې دیوان پیل شوی دی .دشروع په سخ کې په برنې خوا په یو بل خط لیکل شوي دي:

این کتاب عزت الله

هر کس که دعوه کند شر منده کند الله

تر پې لاندې یادشوی بیضوي سهر لګیدلی دی ،او ورسره په څنګ کې بل کوچنی بیضوي سهر هم لګیدلی دی .

په دې نسخه کې تر ۸ سې پانې و روسته یوه پانه لو یادلی ده او بیا بله پانه وراچول شوې ،چې کاغذیې هم بل دی او خط یې هم بد نسخ ؛ دنسخې له خطه بیل دی . ددې پانې په برنې خوا کې دبابادر پې بیته اولاندې تر پې دیوپې مثنوي نه بیته راغلی دي (وګ: پنځمه برخه) دنسخې ۴۸ مه پانه هم لو یادلی ده،او له بله کاغذه وراچول شوې او په بل خط په تو ره سیاهی په ساده ډول د دنسخې پانې دخطاط په خط ځینې منظومات راغلی دي .

پیل ، تر بسم الله و روسته :

په سجده یې زسکی سر دی لګولی

هم دو پاندې په رکوع سره آسمان دی

پای :

عاشقی دې هیڅوك نه ګڼی آسانه

داخبره ده دحد په هو رته ګرانه

وصال نه دی چاسو ندلی بې هجرانه

ته دزړه سره ټکل و ګړه رحمانه

په دنیا کې شادي چې ده بې غمه

تمت تمام شد ؛ کار من نظام شد شیطان من غلام شد ، کاتب محمد همایون.

د عبدالرحمن سوسنددیوان

د یو نکی : عبدالرحمن سوسند؛ خطاط: نامعلوم؛ د خطاطی کال : نامعلوم ؛ خط: نستعلیق ؛ د پانو شمیر : ۷ ؛ د هر مخ کرښې : ۱۵ ؛ کچه : ۲۲ × ۱۳ سم؛ د متن کچه: ۱۶ × ۸ سم؛ کاغذ : نازك (کشمیری) ؛ پښتی: نه لري ؛ نوسره : ۹۶۳؛ کتابخانه: دلنینگراد د ختیځ پوهنې انستیتوت .

خصوصیات : د عبدالرحمن سوسنددیوې ډیرې ښې او ښکلې بې سره بې پایه خطی نسخې او ه پانې دي . په دې پانو کې د (ړ) درديف ۸ غزلې ، د (ز) د ردیف یوه غزله ؛ د (س) د ردیف درې غزلې ، د (ش) د ردیف شپږ غزلې ؛ د (ښ) ردیف پنځه غزلې سوجود دي .

نسخه په ډیر عالي نستعلیق خطدر پ کرښیز وسر و او آبې جدولونو تر منځ په تو ره سیاهي کښل شوې ده . د شاعر نوم په مقطعاتو کې په سره رنګ راغلی دی؛ د غزلو مقطعات د یو خطیز سره چې کات تر منځ کښل شوي - ي . د نستعلیق شیوه بې د زین الدین پیښور ي او یا گل محمد پیښور ي خطونو ته پاتې کیږي ؛ احتمال لري چې د دو لسمی پیړۍ په دو همه نیمایی کې به کښل شوې و ي .

دا نسخه له ځینو پانو سره په یو پاکت کې خونديشوې ده ؛ چې په یوه پانه کې یې څخ مخ د علم گل او بای خان غزلې هم کښل شوي دي . (وګ : پنځمه برخه)

پیل : ته پلو له سخه و اخله زه ضامن یم که او رنګ د زمانې قلندر نکړ

پای :

که نصیب می شی کو غالی ستا د سپیو
نو ر به و نه کړم نظر د جام په جم کښې

ټولو نه په سر و رنګ کښل شوي دي .د دې الف نامې شکلې سکښتد سر بعو نو په چوکاټ کې دی .

پیل : ابتدادې په نامه کوم، الله بنـاه پ یم لـه ګنـاه
کـه ستانظر په باوشی زه به رفتن نه کړم بی راه

پای : کـه کامل ددې معنی سترګی کړې رونی
یو زمان به خالی نه یی له شهوده
زړا و یا کلونه له هجر ته و و تیر شوې
چې تمام می دا کتاب کړ ؛ هم می چار شو له مزبو ده
غه کسان دې په رحمت شی چې (حسین) بنده
به یاد په فاتحه کاله ا خلاصه له درو ده

تمت تمام شد ، کار من نظام شد ، غریق رحمت آن کس باد که کاتب را بالحمد کند یاد الکاتب ملاحسن.

«۳»

ایمان نامه

لیکو ال : نامعلوم ؛ دلیکلو کال : نامعلوم ؛ خطاط : عظیم ؛ خط : نستعلیق ته متمایل نسخ ؛ د پانو شمیر : ضمیمه قصیدهٔ سر یا نی ؛ دهر سخ کرښې : ۲۱ ، کچه : ۲۲ × ۱۹ سم ؛ دستن کچه : ۱۹ × ۱۳ سم ؛ کاغذ : خوقندي ؛ پښتی : کاغذي ، نومره : ۱۹۰۲ ؛ کتابخانه : د لنینګراد د ختیځ پوهنی انستیتوت.

خصوصیات : داد پښتو ایمان نامی یوه ناقص الاول او ناقص الاخر نسخه ده ؛ چې لمبنی برخې یی د قصیدهٔ سر یانی له نسخې سره نښتی راغلی دي . مادابرخی دیوه

د عبدالرحیم هوتک دیوان

و یونکی : عبدالرحیم هوتک ؛خطاط:ملامحمود ؛خط: نسخ ؛دلیکلو کال : عصر شاه زمان . ۱۲۱۰ هـ ق(حدود) ؛ د پانو شمیر : ۱۷۳ ؛دهر مخ کرښې:۱۳ ؛ کچه : ۲۲ × ۱۶ سم ؛ د متن کچه : ۱۶ × ۱۱ سم؛ پشتی : چرمی (په تو کر پوښل شوي) کاغذ : خوقندي ؛نوسره :۱۹۱۸ : کتابخانه : دلنینگراد ختیځ پوهنې انستیتوت .

خصوصیات : دعبدالرحیم هوتک د دیوان یو بشپړ متن دی چې په ساده ډول په تو ره سیاهی په معمولی نسخ خط کښل شوی دی . په حاشیو کې یې هم غزلی کښل شوې دي ، چې ځینې یې سولیدلی دي ؛ لوستیې زحمت غواړي. دغزلو مقطعات یې په سره رنګ دي . په بیلابیلو مخونو کې ډول ډول سهرونه لګیدلی دي ، چې هر سهر یې په خو مخونو کې تکرار شوی هم دی ، لکه: د ۱۲ پانې په الف مخ کې یو کوچنی بیضوي سهر لګیدلی دی چې (سیرا) یاسیر یې لوستل کیږي . د ۱۲۸۰ هـ ق سنه لري. د ۱۶ پانې په الف مخ کې دوه بیضوي سهرونه لګیدلی دي ؛ چې تر اول سهر لږ څه غټ دي او محمد غفران پرې لیکل شوی دی . د ۳۷ پانې په الف مخ کې بل بیضوی سهر لګیدلی دی ، چې تر دوا ړو لوړو یادو شو یو سهرو نو غټ دی او محمد عثمان پرې لیکل شوی دی ؛ د ۷۷ پانې په الف مخ کې خو سهرونه لګیدلی دي چې وا ړه بیضوي سهرو ته دي ، یو یې (عبده پیر محمد ۱۲۶۰ هـ ق)بل یې (لعل محمد خان) بل یې (عبدالله)لوستل کیږي . د عبدالله سهر په دی مخ کې دوه ځله نور هم لګول شوی دی او د غفران تیر یادشوی سهر هم پرې

لګيدلی دی. د ۱۳۱ پانی په الف مخ کی یو مهر لګيدلی ، چی (فیض محمد) تري لوستل کيږي. دامهر دوه کرښه په همدې مخ کی نور هم لګيدلی دی.

د ۱۳۲ پانی په ب مخ او د ۱۳۳ پانی په الف مخ کی څوځایه مهرونه لګيدلی دي ؛ چې یو مهر د محمد صدیق دی ، او بل مهر د (محمد عثمان) البته د محمد عثمان په نامه دامهر د تیریاد شوی محمد عثمان په نامه له مهر څخه ډیرورو کی دی .ښایی دیومهرې دوه بیل بیل مهرونه وي اویادد وییا ییلو اشخاصو.

د دیوان غزلیات د ۶ می پاتی دب مخ په پای کی سرته رسی او په ۷ روستو وو کرښو کی دابیت لیدل کیږی ای: رحیمه نوردی بس دی غزلونه

یو څو و کښه مخمس پر کاغذ ونه

تر همدې بیت لاندی مخمسونه پیل شوي دي ، چی دامخمسونه د ۱۶۸ می پانی د ب مخ په لومړۍ یو برخو کی پای ته رسیدلی دي ؛ و رپسی دابیت رامخی :

رباعی کړه پر رباب باندې تارونه

اې رحیمه خلق کړه په چیغارونه

و رپسی رباعیات پیل شوي دي ، او د ۱۷۱ پانی د ب مخ په ۷ روستیو برخو کی پای ته رسیدلی دي، بیاد کتاب خاتمه شروع شوې ، چی دابی عنوان دی : (از برای ختم کتاب) دمتن ۱۷۲ مه پانه لهدې ځایه سره اړه نه لري . ددې پانی په لومړي مخ کی یوه حمد یه غزل او په ب مخ کی یی نعتیه غزله خوندي ده . ښایی دا د عبدالرحیم هوتک د بل یو ن پانه وي ؛ د ۱۷۳ پانی په الف مخ کی دیوان پای ته رسیدلی دی. دنسخو په حاشیو کی چی کومی غزلی را غلی دي ، هغه دنسخی دمتن د کاتب په خط نه دي او په بل خط چا کښلی دي، خط یی د کتاب له خطه بله دی:

پیل (تر بسم الله و روسته) :

مدام ناست ستر کی می ډ کی له ژړا
چې یو ځله می ونه لیده لیلا
نور یاران واړه میشته په خپل هیواددي
زه په تاپسی شیدا شوم محبو با
هغه کله قرا ری په یوه ځای کا
چې بی مینه محبت دی په رښتیا
دا یام غمونو لاندې باندې وسوم
ځکه تل لیونی گرځم په صحرا
په دادهرکی به چرته مینله نه شی
لکه زه چې ستا په غم یم مبتلا
په قیامت به شرمنده وي په عالم کی
هغه څوک چې طاعت کا ندي په ریا
در یا اندیښنه لیرې کړه له ځانه
ای رحیمه که دې ویره شی له خدا

پای : از برای ختم کتاب

پرحدیث خیرا لکلام قل دل راغی پیام
ځکه ما داخپل دیوان پر څوخبره کړتمام
چې می جوړ کړدادیوان په توفیق دالرحمان
عشق می تول پکی بیان کړ پاته شه ....

قدردان ددې کتاب هغه دی چې وی کتاب

بې دردان څه په پوهیږي لاالله شه که دشنام

(دامداد) ودکریم واردات ودرحیم

د ا ملا له برکته اې گروهه د اسلام

تمت الکتاب بعون الملک الوهاب والیه الرجع والمآب د یوان مبارک شریف وسعظم عبدالرحیم هزاربار به شم دهن به سشک وگلاب هنوزنام توگفتن مرانمی شاید ، بدستخط فقیر حقیر کثیر الذنب ملا محمود غلجا یی تنزایی ولد ملا اسانو الله (کذا) دکاندارساکن هرات ، درقریه درب فیروزآباد درعصر شاه زمان سنه (۱۲۱۰) . .

«۲۹»

گلشن افغان

(مصوره نسخه)

ویونکی : علی اکبر او رکزی ؛ خطاط : (غالباً پخپله) ؛ د خطاطی کال : نامعلوم ؛ خط : شه نستعلیق ؛ دپانو شمیر (پښتو برخه) : ۶۰ ؛ دهر مخ کرښی : ۱۰ ؛ کچه : ۱۵ × ۲۶ سم ؛ دمتن کچه : ۱۰ × ۱۹ سم ؛ کاغذ: کشمیری ؛ تصویرونه : ۱۷ ؛ لوحی : ۶ ؛ گلکاري : ۲۳۷ ځایه؛ پښتی: چرمی (زړه شوې)؛(عمل بهأ الدین پشاوری گلدار) کتابخانه : دما تینادارانو په نامه میوزیم (ایروان) ارمنستان ؛ نومره ؛ ۵۳۸ .

خصوصیات : دګلشن افغان دانسخه چې پښتو او پارسی برخی لري ، پښتو برخه یې په پیل کې یو مدپارسی مقدمه لري چې د نسخی اتلس مخونه یې نیولی دي ؛ بیا ورپسی پښتو اشعار پیل شوي دي . بیا پرې پسی د نسخې په بل مخ کې د عبدالرحمن بابا داغزله :

ما زړه بایله ستا په سینه محبت کې
عاشقي زهر را کړه په شربت کې

کښل شوې ده ؛ چې د کتاب د کاتب په خط نه ده . د نسخې پارسی رسایل دادي :

یوه رساله شاه شاهان نومی او د (نقشبندیه طریقی دامام الطریقه) په ستاینه کې کښل شوې ده . بیا بله منظومه رساله پکی راغلی چې نسب نامه شاه نقشبنده نومی ، بیا یوه بله پارسی رساله پکی خوندي ده چې ۱۹ پانی ده ؛ دا رساله یوه منثوره مقدمه لري ؛ او نوری برخی یې په نظم دی ، دا رساله په مقدمه کې مؤلف داسی معرفی کړې ده: (اما بعداین الهی نامه ایست متضمن عشق و محبت) په پارسی بر خو کې ځینې منظوم حکایات هم شته چې دشاعر په ژوند اړه لري . دغه رنګه د حافظ پر غزلو مخمسات یې هم پکی راوړی دی . پارسی برخه کې یې منثوري توتې او قصاید او غزلیات او مخمسونه شته. په نسخه کې د ځینو پارسی ژبو شاعرانو ، لکه : فانی ، خسرو او وصال شعرونه هم راغلی دي .

نسخه د دوه کرښیزو جدولونو ترمنځ په توره سیاهی کښل شوې عناوین او په مقطعانو کې د شاعر نوم په سره رنګ راغلی دی؛ دبیتونو دسر یو د بیلتون لپاره له دوو دوه کرښیز وجدولونو څخه کار اخیستل شوی دی . جدولونه سره ، آبی او طلایی دي . په نسخه کې کلکاري ډیرې زیاتی دي ؛

چې زياتره دپاڑګو د مقاطعو او ياهم د مطالعو په دوارو خواووګې راغلې دي، په نسخه کې ددغسې ګلکاريو شميره (۲۳۷) ته رسيږي .

د نسخې لوحې درسايلو او يا هم د ځينو نظمونو په پيل کې راغلې دي او تصوير ونه زياتره دنسخې په پاى کې دي ، چې ځينې په خپله دعلي اکبر په اجتماعي ژوند پورې اړه لري . په ځينو تصويرونو کې پير ته ناست دى التجاورته کوي؛ په ځينوتصويرونو کې دى په خپله په دربارناست دى او يوه ښځه ورته مخامخ ناسته ده. په ځينو تصويرونو کې په ښکار او ميلو بوخت دى ؛ په ځينو کې په جنګ بوخت دي ځينې تصوير ونه تصوفي بڼه لري ؛ او د خاصو تصوفي اند يښنو په رنا کې ايستل شوي دي . په يوه تصوير کې د نقشبندي طريقې دسلسلې مشايخ رسم شوي دي ، چې امام الطريقه يې مخې ته ناست دى او نورو رته په مسلسل ډول په تعظيم ولاړدي ، په زياترو تصويرونو کې علي اکبر خپله شته او دده د ځيرې له پاسه د (احقر) کلمه کښل شوې ده .

د پښتو برخې پيل:

زړه مې بل هغه د لبر په اور دغم کا — چې مې ورک په دغه او رد سترګو نم کا
هسې ماغوندې يې ډير عالم خراب کړ — کرشمه ونا زپيشه چې مې صنم کا
دعالم په باب ژوند ې له سړو بتريم — که څوک شمار زما په عين د عالم کا
سر و مال تالا کوي پروايې نه شي — که جهان سره برهم په يوه دم کا
لکه دې کاندې دهرعاشق په باب کې — د ازل حکم نه لوح نه قلم کا
په دغه ساعت يې زړه له مانه يوړ — اوس په خپله غلا انکار راوړي قسم کا
دسپين مخ په عکس هر شي ته ګوري — د مضمون په نمايش يې جام د جم کا
له تاثيره يې دمخ په زړه داغ يوسم — خال په بند ددو اړو رو ځوچې رقم کا

دعاشق دبخت سیاهی هغه نفس وی چې د زلفو په سپین مغ باندی تورسم کا
محبت سی د زړه واک راځخه واخیست په طلب د خپل اشنا به سی خوک گرم کا

هر ساعت به د یار ذکر کا په ژبه
که (اکبر) د زړه د زخم خوک مرهم کا

پښتو بر خه په دې رباعیاتو پای ته رسیدلی ده:

زما د عمر چراغ به بل شی که سی تر سترگو د خیال او ربل شی
تیاره رونا کا لیرې ملکوته پر پښتو سترگو د نیا غو بل شی

. . . . .

بی دوا رنځ دی طبیب سی نشته په سوال گرځم مجیب سی نشته
پر دیس وطن شه د یار مشتاق یم اکبر رنځیږم حبیب سی نشته

«۳۰»

د مرزا د یوان

ویونکی: مرزا؛ خطاط؛ ابراهیم؛ دلیکلو کال: ۱۱۸۱ هـ ق؛ خط: نسخ؛ دپانو شمیر: ۱۳۹؛ د هرمخ کرښی: ۱۱؛ کچه: ۲۰×۱۲ سم؛ دمتن کچه: ۱۶×۸ سم؛ کاغذ: خوقندي؛ پشتی چرسی؛ نومره: ۲۳۵۱ کتابخانه: دلنینگراد دختیځ پوهنی انستیتوت.

خصوصیات: د مرزا د دیوان دغه نسخه ښه په نسخ خط په تو ره سیاهی کښلی شوې؛ مقطعات په گلابی رنگ کښل شوي دي. نسخه د د رې گر پیز وسر واوآ بي جد ولونو ترمنځ لیکل شوې ده. د هر بیت مسری د دوو یو خطیز وجد ولونو په وسیله سره بیلی شوي دي. مقطعات ټول دیو گر پیز سره جد ول تر منځ کښل شوي دي. نسخه د کاتب په قلم

په سر ه رنګ نو سر ه هم لري ؛ د ديوان تر پيل د مخه صفحه کې ځينې پارسي عبارات شته دي . په پيل کې يې تر بسم الله د مخه ميناتو ري لوحې ته ځای پر يښې دی ؛ خو د ميناتو رجو رولو ته يې لاس نه‌دی و رسيدلی دلوحې په ځای کې په بل خط ليکلی شوی دی : (د ه پير د ست گير په حرم کې فتح خان يوسفزی دپاره د پښتنو درويشانو) تري لاندې په يوه اړو پاڼې ژبه دوه کرښيز ياد داشت را غلی دی، دا يا د داشت په شکست خط دی تاريخ يې ۱۸۵۸ ع کال دی .

دنسخې په حاشيو کې هم ځينې پيتونه شته چې په گلا يې او تورو رنګ کښل شوي دي په دې نسخه کې الف نامه د ديوان په پای کې راغلی ده .

پيل ، تر بسم الله و روسته :

ابتدا شوه په پښتو د حق ثنا

په ثنا په هدايت د ربنا

پای :

د مرزا وينانه اروي

نور حجت دانقطاع

لله الحمد و المنه که حسب الاشارهٔ مخدومی، مرشد الانامی الدر و يش فتح شاه تمام شد اين کتاب مستطاب د يوان مرزا بزبان افغانی در روز دوشنبه چهاردهم ربيع الاول سنه ۱۱۸۱ کاتبه ابراهيم بن عبدالله غفر له و لابيه و بجميع المسلمين و المسلمات امين .

دمرزادیوان

وینکی :مرزا ؛دلیک کال :ناسعلوم؛خطاط :ناسعلوم؛خط:نسخ؛ دپانو شمیر : ۱۱۹ ،دهرسخ کربنی: ۱۵ ؛ کچه: ۳۶×۱۷سم؛دستن کچه: ۱۸×۱۲سم؛ کاغذ: زیرلاسی نری ؛پشتی : چرسی ضربی(گلدار)؛مطلا،نومره :۱۹۰۱ ؛کتابخانه: دلنینگرادختیځ پوهنی انستیتوت .

خصوصیات :دمرزادیوان دغه نسخه درحمان بابالهدیوانسره یوځای راغلی ده،دادواړی نسخی دیوه خطاط په خط کښل شوې دی .

دنسخی خط عادی نسخ دی،دنسخی لومړی برخه په تورهسیاهی کښل شوې یوازې دهرپاړکی مطلع او مقطع او دپاړکو دقافیو تورې په سرهرنګ راغلی دي .خو په وروستی نیمایی نسخه کی د پاړکو یو بیت په تورهسیاهی او بل په سرهرنګ لیکل شوی دی.نسخه ددری کربنیز وسر واو تورووجدولونو ترمنځ لیکل شوی ده .دهربیت مسری ددوه کربنیز وسر وجدولو په وسیله سره بیلی شوې دي .مقطعات هم ددوه کربنیز وسر وجدولو نو ترمنځ لیکل شوې دي . د نسخی په یونیم ځای کی په ډیر ښه نستعلیق خط پارسی شرح هم میندل کیږی لیکدود یې معمول لیکدو ددی، مګر یونیم ځای له خطاط څخه روښانی لیکدود پاتی شوی دی . ددې دیوان په وروستیو برخو کی دیومخ په برنی خواکی کوچنی مربع مهر لګیدلی دی ؛چی داسی لوستل کیږی :

«بهاد خان ولد جبار خان . ۱۱۰ ه ق »

پیل ؛ (تر بسمم‌الله و رسته) :

نن‌به‌و کړم څو صفته　　د سولا له ارادته

پای : دسر زاگفتار رسوز دی　　که‌دلیل لري‌په زړه کی

دو همه برخه

جو نگو نه‌او سنتخبات

«۳۲»

جونگ

و یو نکی : ګڼ‌شاعر ان ؛دلیکلو کال : ۱۱۶۶ ه‍ ق ؛خطاط او تو لو و نکی : فاضل‌محمد؛ خط:نسخ ؛دپانو شمیر : ۱۳ ؛دهر مخ کر ښی: ۱۳ ؛کچه:۲۲ نیم ×۱۵ سم؛دمتن کچه:۱۶ × ۸ سم؛ کاغذ:سلتانی؛ پشتی:چر سی(په‌تو کر پو بښوی) نو مره : ۲۴۸۳ ب؛ کتابخانه:دلنینگر اد دختیځ پو هنی‌انستیتوت .

خصو صیات :داجو نگ‌دمخز ن‌الاسلام‌له‌نسخې‌سر ه‌یوځای‌ر اغلی‌دی،البته‌دا جو نگ‌دمخز ن دملحقاتو نه‌پر ته و رسره ضمیمه‌راغلی‌دی او د یوځانګړی‌اثر حکم لر ی . نسخه‌دد ر پ کر ښیز و سر و او تو ر و جدو لو نو تر منځ په‌ډیر ښه‌نسخ خط‌په‌تو ره سیاهی کښل‌شوې ،عناو ین یې‌په‌سر ه‌رنګ کښل‌شو ي‌دي. په‌جونګ کی‌ر اغلو پاړکو ته دبیانو نو عنو انو ر کړشو ی دی ،اود(بیان‌دیګر)دعنوان په‌ر او ړلو سر ه یو له‌بله‌سر ه بیلیږی . په‌جو نګ کی ددغو کسانوشعر و نه‌ر اغلی دی :بابوجان ،عبدالرحمن بابا، جان‌محمد ،شیرمحمد، عمر ، رحیمداد ،خواجه‌محمد اواحمد دپا ړکو شمیر یی څو رلسو ته رسی .

لمانګړي اثر په توګه په دې فهرست کې راوړي دي، دابرخې په ساده ډول په توره سیاهی کښل شوې دي .

داده ایمان نامه : مفصل دې هسې وایې ما ایمان پر خدای راوړی دی ، بیجون وبیچګون دی . هم بې شبې بې نمونه دی. بیجون یعنی دوقت پښتنه نه شی دښه خدای چې څه وقت پیدا شوی، بیچګون یعنی دلمان پښتنه نه شی دښه خدای چې دخدای مکان څه لمای بازدی کیږي . بې شبې یعنی دمانند پښتنه نه شی دښه خدای چې خدای په څه مانند دی ، بې نمونه ، یعنی درنګ پښتنه نه شی لـه ښه خدایه چې خدای څه رنګ لرینه یا څرنګه څرګندیږي .

«م»

خلاصة الاسلام

مؤلف : امام اسمعیل بن لطف الله باخرزي ؛ مترجم : میر حسین هروی، دترجمی کال : د ۱۰۷۰ هـ ق شاوخوا ، دلیکلو کال : نامعلوم ؛ خط : نستعلیق وزمه نسخ ؛ خطاط : ملاحسن ؛ د پانو شمیر : ۱۸ ؛ د هر مخ کرښې : ۲۱ ؛ کچه : ۲۰×۱۵ سم ؛ د متن کچه : ۱۷×۱۱ سم ؛ کاغذ : هندي ؛ پښتې چرمي ؛ نومره : ۲۲۴۶ ؛ کتاب بخانه : دلنینګراد دخټیځ پوهنې انستیتوت .

خصوصیات : دخلاصة الاسلام دا پښتو ترجمه میر حسین دخپل نافع المسلمین په منځ کې لمای کړې ده ، چې دنافع المسلمین دنسخې دوو لسمې پانې پـه الفـبخ کې شروع شوې او د دیر شمې پانې په الفـبخ کې پای ته رسیدلې ده . نسخه په ساده ډول پـه توره سیاهی کښل شوې ده عناوین یې پـه سره رنګ کښلی دي . میر حسین دپارسی خلاصة الاسلام پوو یشت بابه په پښتو ترجمه کړي دي ، او یو باب یې نه دی ترجمه کړی . د دې یو باب دنـه ترجمی علت خپله مترجم په هغه پارسی تمهید

پیل ، تر بسم الله و ر وسته :

نصیحت که په خوله وایم بی اثره

تر دا هسی ویل پتـه خو له بهتره

پای : احمده ژاړه د یداریی غو اړه

دیدار بهتر دی تر جنتو نه

«۳۳»

جونګ

و یو نکی : ګڼ کسان؛ دلیکلو کال : ۱۱۸۱ هـ ق ،خطاط :ابر اهیم خط،نسخ ؛ د پانو شمیر : ۸،د هر مخ کر ښی: ۱۱ ؛ کچه: ۱۲ × ۲۰ سم ؛دمتن کچه: ۱۶×۸ سم؛ با کاغذ: خو قندی؛ پشتی: زړه چرسی؛ نومره: ۲۳۵۱؛ کتابخانه: دلنینګراد د ختیځ پو هنی انستیتوت .

خصو صیات :دلنینګر اد د ختیځ پو هنی انستیتوت په کتابخانه کی چی په ۲۳۵۱ نو مره د سر ز اد دیو ان کو مه خطی نسخه محفوظه ده اود هغی نسخی په پای کی چی کو می سپینی پانی شته،په هغو کی خطاط بیلابیلا شاعر انو شعر و نه انتخ ؛ کړی دی .دمنتخباتو د غه مجموعه د در ی کر ښیز و سر و او آبی جدو لو نو تر منځ کښل شو ي ده ،متن په تور مسیا هي دی،سګر د پاړکو په مقطعاتو کی د شاعرانو نو سو نه په ګلابی ر نګ کښل شو ی دی.د جو نګ په دې برخه کی د خوشحال ۴شعر و نه،د عبدالقادر یو شعر او د پاینده یو شعر ر اغلی دی ،د جو نګ دد و هم مخ په حاشیه کی کاتب هر شعر ته د بیان افغانی عنوان و ر کړی دی .

پیل : زړه چې نه‌و ي مبتلا

پر ې دې ساز ه شی بلا

پای : ده‌و یل پاینده پټ پلو تیر کړه

چې خبر نه‌شی رقیبان د دروازی‌ستا

« ۳۴ »

د عبدالرحمن مومند د دیوان منتخبات

و یونکی : عبدالرحمن مومند؛ خطاط: ناسعلوم؛ د خطاطی کال: تر ۱۲۲۵ هـ ق و روسته ، خط: نستعلیق و زمه نسخ ؛ د پانو شمیر: ۴؛ د هرمخ کرښی ۱۶ ؛ کچه: ۲۰ × ۱۲ سم؛ د متن کچه: ۱۷ × ۸ سم ؛ کاغذ: خوقندی؛ پشتی : چرمی زړه ؛ نومره : ۲۴۵۱ کتابخانه: دلنینگراد د ختیځ پوهنی انستیتوت .

خصوصیات : د عبدالرحمن مومند د دیوان د غه منتخب د مرزا د د یوان د ۲۴۵۱ ؛ نومره نسخی په پای کی په دې فهرست کی له د مخنی معرفی شوی جونګ وروسته راغلی او تر منتخب د مخه چې د سید مقصود نومی د ۱۲۲۵ هق کال یاد داشت راغلی، تر هغی و روسته د امنتخب راغلی دی، مګر پای یی ناقص دی. محکه کاتب غوښتی دي چې د بابا نو رشعر و نه هم پکی و لیکی، مګر لاس یی نه دی و رسید لی او هسی نیمګړی تر ې پاتی شوی دی.

په دې منتخب کی د بابا ۷ غزلی خوندی دی .

پیل : چې له نازه پوښیده لری چشمان خپل

څه به‌و یني مظلومان مقتو لان خپل

پای : ساچې ستاښایست د نمر سپو ږمی سره تو ل کړ

نلی په سیز ان کی تر آسمان سپو ږمی نمردی

«۳۵»

دعلی اکبر دنظمو نو منتخب

له روسی ترجمی سره

و یو نکی : علی اکبر او ر کزی ؛ چاپ اوروسی ترجمه د: ولا د یمیر و اسیلو یچ کوشیف؛ دچاپو لو او ترجمی کال: ۱۹۷۲ ؛خط : د کوشیف ؛ دخط ډول : معمول سیرزایی پښتو ؛ دپاپو شمیر : ۵۷؛د هر مخ کرښی مختلفی پو ښ نه لري ؛ کتا بخا نه : دو لا د یمیر کوشیف (لنینگر اد).

خصو صیات : په دې مجموعه کی د علی اکبر او ر کزی له گلشن ا فغان څخه دري او ږدې قصیدې را اخیستل شوی ، او بیا در ا اخیستو نکی له خوا روسی ترجمه هم و رسره سله شوې ده . ددغه منتخب پښتو متن او روسی ترجمه د چاپو و نکی او مترجم په خط دی .

ددې منتخب یو نظم په دیر شو مخو نو کی لیکل شوی دی ، چی ۱۵۰ بیته لری ، او بل یی په ۱۵ مخو نو کی کښل شوی دی او ۴۸ بیته لری. دریم نظم په ۱۲ مخو نو کی کښل شوی دی او ۵۸ بیته لری .

ن به و ایم یو یو حال در ته دځان	ته یی و او ره په نامه د پاک سبحان
نوم دخدای او د رسول سی در ته واخیست	غو ږ پرې کښیږده که بنده یی در حمان

د لوړی نظم پای :

خپل نصیب ر سی سړی ته	بهانه کیږي نوربنده ګان
خپل شامت ژاړه اکبره	ملامت نه دی حاجیان

ددوهم نظم پیل :

باده الوزه وطن ته په رفتارشه د هرچاله حاله پیل بیل خبردارشه
لکهنو له شباره کوچ و کړه بهارته په کتهیر رد پښتانه باندې گذارشه

دپای بیتونه :

ځای په ځای او غره په غره زماد پاره په تیراه باندې پریشان اوتار په تارشه
دا کبر سلام په هر چا باند ې وایه په دعامی یادوی عچی برخو رداشه

د دریم نظم پیل:

عجب دو ردفلك دی سر اسر کله زیر په رضا گرځی کله زور
نه د چا په رضا تله کا نه د چا په لور گذر

پای :

خیر یت د خلق الله کړی هسك په ځای لری شقر
ما خالق ته مې زاری وه چې محتاج مه کړې اکبر

«۳۶»

گلشن

منتخبات

دلنینگراد د ختیځ پوهنی دانستیوت په خطی مجموعه کی یوه پنځه خطی نسخه موجوده ده، چی او یا ده یی تر یو متر زیات دي ، اوسا ره یی هم ددې نیمایی دی . په دې مخطوطه کی د پارسی ژبو ډیر و شاعرانو ، لکه : حافظ، سعدی، جامی ، مکتبی، کلیم، خواجو، ناصرعلی، شوکت ،

فضولی، مهجور، کلیم، سنایی، باباطاهر، همایون، اونو روپارکی اود ځینو مکمل آثار کښل شوی دی، د کښلونیټه یی ۱۱۹۱ هق دی. ددې مخطوطی سخونو هم سلګونو مخونوته رسی، خنګه چی نسخه ډیره اوږده، پلنه اوپنډه وه دپانو د شمیرلو اود کچه کولو توان سی یی پیدا نه کړ.

دې مخطوطی په ۲۰۴ پانه کی د مختلفو ژبو، لکه: هندي، ارمنی او پښتو ځینی بیتونه اوشعرونه هم راغلی دي.

د پښتو په برخه کی یی کښلی دي: ابیات بز بان افغانی:

په دې بیتونو کی د فتح خان او را بیا د نکل او ځینی نو رې ناری شته اوددې منتخب په پای کی یو بیت راوړی دی، چی په څنګ کی یی ورسره میرویس افغان کښلی دی.

(ددې منتخب پر پښتو نظمونو په تعلیقاتو کی خبرې کړې).

«۳۷»

منتخبات

د تاشکند د څیخ پو هنی دا نستیوت په خطی کتابخانه کی په ۴۰۰ نومره دلطایف الاخبار یوه خطی نسخه موجوده، د دې نسخی په بیلابیلو پانو کی ځینی پښتو غزلی او بیتونه راغلی دی، ددې نسخی هغه پانی چی پښتو مطالب لری، دادی:

۱- د نسخی اوله پانه الف سخ

د ۶۰ پانی ب مخ

د ۶۱ پانی الف مخ

د ۲۳۰ پانی ب مخ

د ۲۳۱ پانی الف مخ

۳۱۳ پانه

او د ۳۱۴ پانی په ب مخ کی .

ددې کتاب ټول پښتو مطالب په نستعلیق خط په تو ره سیا هی د بیاض په ډول کښل شوی دی .د نسخې سر ی سر په سر کښل شوې دی . په هر ه پانه کی چې پښتو مطالب کښل شوي دي ، تر ې لاندې د کښلو نیټه هم لکل شوې ده، داتار یخو نه د ۱۲۰۸ هـ ق او ۱۲۱۵ هـ ق دي .

دا پښتو مطالب ز یاتر ه دختکو په لیکه و ددی او په گنبت نو سی ځای کی کښل شو ی دي .

داشعر و نه او بیتو نه د عبدالر حمن سو ستاء ، عبدالحمید سو ستاء ، عبدالقادر خان ختك ، قلندر او بهادر خان دی ، ځینی لنډی هم یکی شته .

ددې منتخب ځینی بیتو نه :

هر چه خو ر ي په ظلم مال د یتیمانو

عاقبت شی هغه خو ار عبدالقادر ه

* * *

ز ړه مدام ر اته و یل کاندي چې ژ ارې

په ژ ړا ، ژ ړا بیل شو ی سین غو ارې

* * *

«۳»

حکایتی آثار

«۳۸»

فصهٔ زقوم

و یونکی : (ابراهیم)؛ خطاط :نامعلوم ؛خط: نستعلیق و زمه نسخ ؛د خطاطی کال:نامعلوم ؛د پانو شمیر : ٦ ؛د هر مخ کرښی: ۱۱ ؛ کچه: ۲۰ ×۱٦سم ؛د متن کچه:۱۵ × ۱۱ ؛ کاغذ : هندی ډبل(بریلی) ؛پشتی : نه لری ؛نومره :۲۳۵۳ کتابخانه : دلنینگراد دختیځ پوهنی انستیتوت .

خصوصیات : داقصه دسجع نثر په ډول کښل شوی ده ، لیکوال او خطاط سی ډی پیدانه کړل،دانسخه د پیل له خوا بشپړه ده. خو د پای له خوا ناقصه ده، نسخه په ساده ډول په تو ره سیاهی په معمولی نستعلیق و زمه نسخ خط کښل شوې ده .

پیل ، (تر بسم الله و روسته):

یوه ورځ دمدینې په جماعت کې رسول ناست و و یارانو
دهبه دین بیاناو نه ناګهانه جبرائیل له حقه راغې پر رویدار
په تعظیم یې ورته داوې اې حبیبه *خدای سلام په تاویلی په بار بار
په ډالو ریوه قلعه ده د کافرو
ملابسته ورپسې پاڅه چه پلار
د قلعه په سر یې لس زره برجونه جوړ کړي
ښایسته واړه په نقش و په نګار
چار سو پنځه خلویښت کروه به حصارو ي
مزبودی په څو رنګ په انبار
دغه ښهر نوم عراق فتح باله ش
پکې ناست زتوم بادشاه و ي په خمار
یل عجب اتلس لکه دیرش زره لښکر ې دی په لاس کې
هر سپاه یې ګوښې ګوښې دنیا دار .

سوجود پای :

دطوطا په دود دې خیژ ي چنهار
که دا هسې غږد ې بیار اباندې وکړ
دا ار وا به سې جداشې له صورته په دنیا کې
سخته چار شوه را دوچاره
بیاعلی و ې زه مزر ی دلوی بادشاه یم
دوا ه کونه سې ځایږي په سنګار
بیاسلاړ و ې چې پیدا په دا

محبو باو جلات

و یو نکی : محمد اعظم کو دیزی ؛دو یلو کال : ۱۱۸۸ هـ ق ؛ خطاط : محمدفقیر دلیکلو کال : ۱۲۲۱ هـ ق؛ خط: نستعلیق ته متمایل نسخ ؛د پانوشمیر: ۱۹ ؛د هر مخ کر ښې: ۱۵ ؛ کچه: ۲۳ × ۱۳ سم ؛د متن کچه: ۱۸ × ۹ سم ؛ کاغذ : کشمیری پشتی: ضربی، چرسی گلدار ؛نو مره: ۱۲۰۰ سی؛ کتابخانه: د ختیځ پوهنې انستیتوت (لنینگراد) .

خصوصیات : دا د محمد اعظم کو دیزی د محبو باو جلات د قصې یوه ناقص الاول نسخه ده، چې په تو ره سیاهی ددر ې کر ښیز و سر و او آبی جاه و لرو نو تر منځ په معمولی نسخ خط کښل شو ې ده .د بیتو نو سره ی په هر مخ کې د یو کر ښز جاه ول په و سیله سره بیلی شو ې دی .د نسخې د خلو ر سې پانې د یر ې بر خې خو ړل شو ی دی او بیا سرمت شوې دی. د امر مت شوی بر خې، په اسانۍ نه لو ستل کیږی .د نسخې نور ې بر خې هم سرمت شو ې دی ، چې د امر مت شو ې بر خې ې هم نه لو ستل کیږی . د امنظومه قصه د پښتو د نو ر و قصو په څیر په متن کې ځای په ځای نار ی هم ار ي .

پیل (موجود) :

چې دفتر شه دده تبول
پښتون و اړه شه ختبول
چې په سر گې دفتر خړشه
د ر ان شاه سر ه نو مړشه

رب دې دی ګاندی مغفور

دحضرت په دین منظور

پای : نو رخونکا رو رته په بیرته ستون شه

بیا و رو و رو و رته په یون شه

جلات پاتې په یمن شه

هم یمن دده وطن شه

لاترا وسه چې شاهان دي

په یمن کې پادشاهان دي

چې اولاد دی دجلات

وزیران یې زرګر ذات

دبهمنه زرګر اولاد

وزیران دی په ښو یاد

مړه دی خدای وبخښې یاره

که په شمار دي که بې شماره

باقی سو ږ ایمان دیدار

له خدایه غوارو په بار بار

وقت سوده نه ده معلومه

چې نفس کړم له رب نومه

او له هجرته زرسل اته اتیا کاله

تر غږی دبحر مو وزما لاله

کی بیان کړی ، چې بې د خلاصة الاسلام د پښتو ترجمې په پیل کې کښلی دی . دده خلاصة الاسلام په همدې پارسی تمهید داسی پیل شوی دی :

تر بسم الله الرحمن الرحیم و روسته : الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة و السلام علی رسوله محمد اجمعین . بعد از حمد وثنای خدای ودرود مصطفی صلی الله علیه وسلم این شکسته میخواهد که کتاب خلاصة الاسلام را بافغانی بیارد که او را امام اسمعیل بن لطف الله با خرزی به پارسی تصنیف کرده بود ، و او را بر بیست و دو باب تصنیف نهاده بود و این فقیر باب اول را سر کتاب کرده که در باب ایمان که از مختصر وقایه نوشته ، اینجا درضمن آورده و آنرا نام برد که معلوم بوده باشد که از بیست و دو باب یکی نوشته شده است و باقی بیست و یك باب مانده است و چون اول آنرا نوشته بود ازین جهت ابتدای کتاب از باب دوم کرده می شود .

«٥»

درود

ناظم : حاجی زبردست؛ دلیکلو کال : ۱۲۱۷ هـ ق ؛ خطاط : محمد بخش؛ خط: نسخ ؛ پانی: ۳ ؛ دهرسخ کرښی : ۱۱ ؛ کچه: ۸ نیم × ۱۳ نیم سم ؛ دستن کچه: ۱۳ نیم × ۸ سم ؛ کاغذ : هندی ؛ پشتی : چرمي ضربي گلدار ؛ نومره : ۲۳۴۷ ؛ کتابخانه : د لنینگراد ختیځ پوهنی انستیتوت .

خصوصیات : دحاجی زبردست دغه مخمس د وله منظومه رساله ، دده د ذخیرة القراء په پای کې راغلی ده ، چې تول ۱۸ بنده لري . نسخه په ساده ډول په توره سیاهی کښل شوې ده . خطبی خوانانه نسخ دی .

پیل : تر بسم الله و روسته :

چې قصه محمدا عظم
په پښتو کړه سره ضم
او سسلام دې په هغه وي
چې بې غو ږ په د اقصه وي

تم تما م شد کار سن نظا م شد ، شیطان سن غلا م شد ، هند وانی اسلام شد ، گوشت گاو ار زان شد ، رافضی و خارجی گر یز ان شد ، اهل سنت و جماعت مسلم خر یدار ان شد ، در عصر بادشاهی بادشا شهنشاه محمد زمان شاه خلد الله ملکه وسلطانه و افاض علی العالمین ... و عادله و احسانه ... خط احقر العباد محمد فقیر ساکن اتمانزي یوسفزي بالخاصه تپه مهمند در خطهٔ احسن البلاد پشاور دین پرور بیست و سیو م ماه رجب المرجب هذا سنه ۱۲۲۱ هـ ق.

«۵۰»

سعر اجنامه

مترجم او ناظم : غلام محمد ؛ د ترجمې او نظم کال : ۱۱۱۵ ؛ خطاط : داد (؟) د خطا طی کال : نامعلوم ؛ خط : نسخ ؛ د پاڼوشمیر : ۱۶ ؛ د هرمخ کرښې : ۱۱ کچه : ۲۰×۱۵ سم ؛ د متن کچه : ۱۰×۱۵ سم ؛ کاغذ : هندي ؛ پښتنی : نه لري (پسه دوسیه کی ده) نمبر سره : ۲۳۵۲ ؛ کتابخانه : دختیځ پوهنتی انستیتوت (لینینگر اد).

خصوصیات : د غلام محمد ترجمه کړی او نظم کړی سعراجنامی یو ناقص الاول خطی نسخه ده چې لومړنی د ري څلور پاڼې بې د زپښت له اسله سولې دی او بیا سر مت شوی دی د سرمت اسله بې ځینې برخې له نسخه تللې دي .

پیل (موجود):

او یا زره فرښتی وي ترې چا پسره

په خدمت ځان کمتر تر کمتر ان کړه

پای : سن د هجر په زر سل پنځلس کالـــه

دا بیان چې غلام ابن شیرخان کړه

«۴۱»

وفـــات نامه

ویونکی : نامعلوم ؛ خطاط : نامعلوم ؛ دلیکلو کال: نامعلوم ؛ خط : نسخ د پانوشمیر : ۲۷ ؛ د هرسخ کرښې : ۸ ؛ کاغذ: لاسي ؛ پښتي: چرمي ضربي ګلدار ؛ کچه ۱۰ × ۸ نیم سم ؛ دمتن کچه: ۱۰ × ۵ سم ؛ نومره : ۹۶۲ الف: کتابخانه : د خپنې پوهنتون انستیتوت (لنینګراد) .

خصوصیات : دوفات نامې دغه نسخه په ښه نسخ خط دده کرښې ډیرې ډیرې ترسنې کښل شوې ده خینې ځایونه یې نوسونه هم په سره سیاهي کښلي دي، د نسخې داولې پاڼې د سخ یوه څنډه شلیدلې او متن یې ناقص کړی دی، اودشروع په صفحه کې د بسم الله د پاسه لیکل شوی دی این فاتحه نامه حضرت علیه الصلوة والسلام .

پیل : واوری د روایت دی له رسوله

چې اول آیت د قرآن

پای : پاک رسول د دنیا له سرایه ولاړ

ستاله غمه سې زړه چوې

دغه زموږ زړګی سمکین دی

واوري د یاران سکه دی ، دی د خدای حبیب

ذخدای و پرده خه رنگ زحمت تیر کړ
ناسی دمعرفت بنه گی مه کانی ء
ستاسی می خه رنگ مضمون دی
د وفات نامه لهبر کنه
رحم و کړی پر سوسنان
پر هغه کس چی دابیان بی و یلی
سینه داردی درسول ڈچهار یار
هم درسول له شفقت
که می و نیسی له لاسه ای رسوله
ماته خلاص کړی له هو اونه
سکا ستا په شفقت زمږ یقین دی
لااله الا الله محمد رسول الله

«۴۲»

یوسف زلیخا

سترجم او ناظم : عبدالقادر خان ختك؛ دترجمی او نظم کال: ۱۱۱۲ هـ ق ؛ خطاط: نامعلوم؛ دخطاطی کال: ۱۱۹۲ هـ ق ؛ خط: نستعلیق ؛ د پانو شمیر : ۱۴۶ دهرمخ کرښی : ۱۵ ؛ کچه : ۱۶ × ۹ سم ؛ دستن کچه : ۱۳ × ۶ سم ؛ کاغذ : بر یلی هندی ډبل؛ پښتی: چرمی؛ نومره: ۹۰۴ الف ، کتابخانه : د لنینگراد د ختیځ پوهنی انستیتوت.

خصوصیات : د عبدالقادر خان د یوسف زلیخا یوه بشپړه نسخه ده، چې په خوانا نستعلیق خط کښل شوې ده . نسخه د ډیر ښکر ښیز و سر و او آبی جلد لرونکو تر سنځ په ټوره سیاهی کښل شوې . عناوین یې په سره رنګ دي ، د سر یو ډیلټون لپاره هم په ټول متن کې له یو ګر ښیز سره جدوله ګرافیستل شوی دی . د قصې عناوین یې په خط ګشي شوو سرو چوکاټونو کې لیکلی دي ، د نسخې څیړنیز خصوصیت دا دی چې د سیدو له املا په څیړنو بر خو کې متن سغشوش شوی دی . د نسخې په لومړي سخ کې تر بسم الله د سخه لوجي ته ځای پریښودل شوی دي ، مګر لوحه نه ده کښل شوې ، او د لوحې پر ځای په یوه اړو پایی ژبه په شکست خط وه یادښته کښل شوی دی ، چې داول یادښت تاریخ ۱۸۵۸ ع دی .

پیل : عنایت ربه په نامه کړې د اسماء غنچه سی وا کړې

پای : سن د مجرغین و قاف وه اته کم د پاسه کاف وه

چې تمام شه د اکتاب والله اعلم بالصواب

تمت تمام شد ، قصهٔ احسن القصص المسمی به یوسف زلیخا من تصنیف ملا عبدالقادر عرف ختک علیه الرحمه و الغفران سنه ۱۱۹۲ هـ .

« ۴۳ »

یوسف زلیخا

ناظم او مترجم : عبدالقادر خان خټک ؛ د نظم و ترجمې کال : ۱۱۱۲ هـ ق ؛ خطاط : ناسعلوم ، د خطاطۍ کال : ناسعلوم ؛ خط : نسخ ؛ د پانو شمیر : ۱۶۰ ؛ د هر مخ کرښې : ۱۲ ؛ کچه : ۲۰ × ۱۳ سم ؛ د متن کچه : ۱۶ × ۸ سم ؛ کاغذ : د بل هندي ؛ پښتي : چرمي ضربي شلیدلی ؛ نومره : ۲۲۰ . ۴ ب کتابخانه د لنینګراد د ختیځ پوهنې انستیتوت .

خصوصیات : دعبدالقادر خان خټک دیوسف زلیخا یو ناقص الاول او ناقص الاخر نسخه ده . خطي يې نه خوا انسخ دی ، نسخه دوه کر ښیز وسر و جاو لونو تر منځ په تو ره ، سیاهی کښل شوی ده . او عناو ین او نو سو نه پکی په سره رنګ دی . دنسخې ځینو ہر خوته او به و رسیدلی دی ؛ خو کی یی خو ړلی شوي دی ، د بیتو نو سره ددوو دوه کر ښیز وسر و جاو لونو په وسینه ره پیلی شوي دی . عناو ین یی دیو کر ښیز سره چوکات په منځ کی کښلی دي ، دنسخی د پای او پیل په په ہر خو کی متن پانی پانی دی .

موجوده پیل : چې دا سیم و غوڑ حلقه کا خلاصه له او ره . . .

چې د ده حلقه بکوش دی له ز حمته خلعت پوش دی

موجوده پای :

د دنیا محبت او ر دی

خوار هغه چه پری نسکور دی

چې په مینې یی گمراه شی

و هر چاته رو سیاه شی

ژبنی آثار او نور

«۴۴»

د پښتو خطي کتابونه

لیکوال : و . و . کوشیف ؛ دلیکلو کال : ۱۹۷۴ ؛ د پانو شمیر : ۲۴۳ مخونه ؛ کچه : ۳۷ × ۲۰ سم ؛ د متن کچه : ۲۴ × ۱۷ سم ؛ د هر مخ کرښې مختلفې ؛ خط : میرزایي معمولي .

خصوصیات : د دې اثر نوم دی : «د پښتو ژبې خطي کتابونه» . خو دا په حقیقت کې د هغو مقالو مجموعه ده چې یوه بر خه یې د قلمي کتابونو بحث ته وقف شوې ده . دغه کتاب په روسي ژبه دی ، خو د ای په د ای پښتو عبارات پکې د مؤلف په خط راغلي دي ، چې د همدغو پښتو عبارا تو په اساس مې دا کتاب په دې فهرست کې شامل کا . د کتاب له ۷ مخ نه تر ۲۴۳ مخ پورې په بیلا بیلو مخونو کې پښتو عبارا ت ، د زرو متونو انتخاب ، د پښتو کتابونو یو مونه او نور په پښتو ژبه او کله په پارسي راغلي دي .

د کشغري پښتو

کتاب لغات پښتو به فارسی

لیکوال : پاینده محمد زهیر ؛ خطاط: پاینده محمد زهیر ؛ دلیکلو اوخطاطی کال : نامعلوم ؛ خط : نسخ ؛ نستعلیق ؛ مخونه : ۱۲۱۱ ؛ کچه : ۱۸ × ۱۱ ؛ دستن کچه: ۱۷ × ۱۱ سم ؛ دهر سخ شمیر : مختلفی (۱۲ ـ ۱۴) ؛ کاغذ : هندی ، پشتی : چرمی ؛ کتابخانه : داستاد بهروز (مسکو) .

خصوصیات : داد پښتو ژبې دشپارسو زرو لغاتو یو فرهنګ دی چې هر پښتو لغت ته یې په مقابل کې پارسی معنی هم کښلی ده ؛ په فرهنګ کې اول پښتو لغت راغلی ، بیایې ځنګ ته پارسی معنی کښل شوې ده ؛ مؤلف په پیل کې یو مقدمه هم کښلی ده .

پیل : ردیف الف (آ) و (الف)

آ : حرف ندا : حرف خواستن و صدا کردن

آآ : ککه (میوهٔ اطفال)

آب تو یول : شرف و عزت کسی را ریختاندن .

پای :

یوې خواته : به یک طرف

یوې خواته کول : یکطرف کردن

یوې خواته کیدل : یکطرف شدن

يوې: قلبه ؛ يوې کول :قلبه کردن ؛يوې کيدل : قلبه‌شدن ؛يو ې: قلبه‌ها په بل‌سخ کې راغلی دی: منبله ۱۳۱۷ دياد کار په دول وجناب مايور صاحب‌ته ورانديې سو.

«۳۵»

ذخيرة‌القراء

ناظم:حاجي زبردست ؛دليکلو کال :۱۲۱۵ هـ؛دخطاطي کال:۱۲۱۷ ؛خطاط: محمدبخش‌خط:نسخ ؛ډاپنوشمير: ۳۶ ؛دهرسخ کرښې:۱۱ ؛کچه:۱۸×۱۳سم دمتن کچه:۱۳×۸ سم کاغذ: هندي ؛پښتي:چرمي‌ضربي کلدار؛نومره:۲۴۴۷ ؛ کتابخانه: دلنيتکراددختيخ پوهنې انستيتوت

خصوصيات: دحاجي زبردست‌دذخيرة‌القراءيوه ډيرمټه نسخه‌ده‌چې،تر نظم‌ولو دوه کاله‌و روسته ليکل‌شوې‌ده .دانسخه‌په‌ټه‌نسخ خط په‌ساده ډول په‌تو ره سياهي کښل‌شوې‌ده،عناو ينيې په‌سره‌رنګ دی . په‌نسخه کې پنځه و يشت فصله پوره راغلې‌دی؛له‌دې نسخې‌سره سله‌دحاجي‌زبردست‌يوه بله‌رسالـه هم‌خوندی ده (وګ: درود) دنسخې‌په‌لومړي‌مخ کې‌په‌يوه ارو پايې ژ به يو يادښت هم کښل‌شوی دی .

پيل، (تر بسم‌الله و روسته) :

جمله‌حمددی‌له‌ازله

ستادپازه‌لم‌يزله

چې‌ساسدحمدو يلـی

پت شکاره دی تالیدلی

پای:

اوس خاتمه ددې کتاب
کوره ته سوسی ثواب
جوړشوی دی قاري له اصله
ددې کتاب پنځه ویشت فصله
نه سوه بنیته دي اې یاره
یو شپیته و رسره شمماره
زردوه سوه پنځلس کاله
دهجرت پوره ز سالله
نوم یې ذخیرة القرأ شه
جوړ پر ای عندالله شه
کنه کیار نوس پرست یم
په مغصیت کې زبردست یم
زه له اصله بتی زی یم
دکرم زوی دجلال نمسی یم

پای: تمت هذا النسخة المیمونة المبارکه رساله قرائت من یدفقیر حقیر العباد محمد بخش فی التاریخ بیست نهم ماه محرم الحرام سنه ۱۲۱۷ .

ر یاض المحبت

لیکوال : نواب محبت خان ؛ د تالیف کال : ۱۲۲۱ هـ ق ؛ خطاط : نامعلوم د خطاطی کال : نامعلوم ؛ خط : نستعلیق ؛ لیکدود : اردو دو لہ ؛ د پاڼو شمیر : ۳۱۲ ؛ هر مخ کرښې : ۱۰ ؛ کچه : ۱۹×۳۳ سم ؛ د متن کچه : ۷×۲۷ سم ؛ کاغذ : هندی رنګه (آبی عنابی) ؛ پښتی : بکلی و رو ستہ و ز کر ل شوي (قطعه او کپره) ؛ نومره : ۷۰۷ ؛ کتابخانه : ډلینګراد د څیړنې او هنی انستیتوت .

خصوصیات : د ر یاض المحبت لو یې تو کې دې چې د دې کتاب مقدمه او کر امې بحثونه یکې ر اغلی دي ؛ نسخه یه عادي نستعلیق خط په ساده ډول په تو رسیاهی کښل شوې ؛ عناوین یې په سو ر نګ دي ؛ د نسخې په حاشیو کې د متن څینې لغات په پنسل هم کښل شوي دي .

پیل : (تز بسم الله و رو ستہ) .

ستایش بیکر ان و نیایش فر او ان نخل بندیر ا باید که گلهای بو قلمون و نهالهای کو ناکون ر ا ر استکی و پیر استگی بخشید ...

پای : ممی ر ند و ه بز یادتي یک بیم د یگر بر لفظ مي و باقی حر و ف حر کات صیغه منهی مفر دات است مو نکه مي ر ند و ه ، بز یادتي لفظ مو نکه بر صیغه منفی و باقی بلمستو ر صیغه منهی مجموع است .

همري درود سلام کړم * لکعدد د کل عالم
هر نفس په هر قدم * وشله خداپر تا هردم

ترحم یانبی الله ترحم

اې نبـی خیر البشره ترجمله نبیانو غوره
الف صلوة سلام سروره نزول شه د خدای له دره

ترحم یانبی الله ترحم

پای : ۱

اې صاحب خداته گوره دعمل تخته مې توره .
بدعمل لرم هرگوره ویره کړم د خدای له زوره

ترحم یانبی الله ترحم

قمر شق ستاله دسته اې دخدای په سینه مسته
نظر کړه و(زبر دسته) گناهگار دی نفس پرسته

ترحم یانبی الله ترحم

«٦»

دولس خبرې

لیکوال: نامعلوم ؛ دلیکو کال : نامعلوم ؛ خطاط : نامعلوم ؛ خط : نسخ ؛ دپانو شمیر : ۴؛ دهرمخ کرښې : ۱۰ ؛ کچه : ۱۹×۱۱ ؛ دمتن کچه: ۱۳×۸ سم ؛ کاغذ : هندی ډبل؛ پشتی ؛ کېره یې (وروسته ورکړل شوې) نومره : ۹۶۱ ؛ کتابخانه: دلنینگر ادختیځ پوهنی انستیتوت .

خصوصیات : دانسخه په ساده ډول په خوانانسخ خط کښل شوې ده . کومه

ریاض المحبت

لیکوال : نواب محبت خان ؛ د تألیف کال : ۱۲۲۱ هـ ق ؛ خطاط او د خطاطی کال : نامعلوم ؛ دپانو شمیر : ۳۶۶ ؛ دهر مخ کرښې : ۱۵ ؛ کچه ۳۰ × ۱۹ سم ؛ کاغذ : هندی رنګه (آبی او عنابی) ؛ نو مره : ۷۰۷ ؛ پښتی : کاغذی او کپره یی ښکلی و روسته و رکړل شوې ده.

خصوصیات : نسخه په ساده ډول په تور مسیاهی کښل شوې ده ؛ عناوین او بعضی الفاظ په سره رنګ لیکل شوي دي . ددې تورک په حاشیو کی هم په پنسل څینی پښتو لغات کښل شوي دي .

پیل : روضة الزاء المنقوط فصل الزاء المنقوط مع الدال مهمله . زده کول ـ بز أمنقطو ساکن و دال مهمله و کاف تازی و واو هرسه مفتوح و لام ساکن به معنی آموختن ، نزده کول بز یادتی نون صیغه منفی است.

پای : یوسپزیی به یأتحتانی مضموم و واو معروف و سین مهمله مفتوح و یای عجمی ساکن و زای منقوط مفتوح و همزه ملینه مکسور و یأ تحتانی معروف قومی است از افغان اصل این یوسف زیی است. لیکن چون فای منقوط در زبان افغانی نیامده، بنابر ان بیاء عجمی او رده شد .

قطعه تاریخ از مصنف

این تحفهٔ نو تصنیف شد چو از من
آمد مراز هرسو صد آفرین و رحمت
اتمام سال آنرا هر که زغیب جستم
تاریخ گفت هاتف نو نسخه محبت

«۴۹»

فرهنګ

مؤلف : دورن ؛ دخطا طی کال : نامعلوم ؛ دپانو شمیر : ۱۱؛ د هر مسخ کسر بی مختلفی ؛ خط : نسخ (ډیر عادي) کچه : ۱۲×۲۰ سم ؛ دمتن کچه: ۱۸×۸سم ؛ کاغذ : ارو پایی ډبل، پشتی ؛ کاغذی؛ نومره: ۳۹۳۹ ب ؛ کتابخانه : دلنینګراد د ختیځ پوهنی انستیتوت.

خصوصیات : ډیو پارسی فرهنګ په پای کی د پښتو- پارسی او جرمنی ژبو یو فرهنګ ګوتی را غلی دی .دافرهنګ پهساده ډول لیکل شوی دی لغات بی‌مرد ف نه دي ، جرمنی خط بی شکست دی ، چی ماغوندي کمسواد لپاره بی لوست ګران وو. په ډیر وبرخوکی یی پښتو لغات په لاتین‌تورو هم کښلی دي اماپه ځینو مخونو کی پښتوپه لاتین نه‌ده کښلی؛په‌عربی رسم- الخط راغلی، په‌ځینو ځایونو کی‌پښتو اوپارسی‌برخوته جرمنی معنی هم نه ده کښلی ، لکه دابرخه :

زه ولا لم (ولاړم)	من رفتم	زه به ځم	من‌می روم
ته ولا لی	تو رفتی	ته‌ځی	تومی روی

«۵۰»

نقلونه

میجر بویل د نقلونه په نامه کتاب چی په ۱۹۲۶ ع کال ۹۳ صفحه په آله آباد کی‌چاپ‌شوی دی. د دې کتاب نوه نسخه د مسکو دلنین په کتابخانه کی خوندی ده ، ددې نسخی دمتن په دمخنیو او وروستیو برخو کی تشی

پانې شته. د دې نسخې په وروستو تشو پڼو باندې اوږد پیل په دې نسخې صفحه او د متن په منځ منځ کې په پټو تلونه، ګړنې او کیسې (چې تعداد یې ۹۰ ته رسیږي) په پټو خطونه لاس کښل شوي دي. او دې نسخې ته ډیو خطي سند ارزښت ورکړی دی. نو حکه ما هم په دې فهرست کې معرفي کړه. د دې خطي برخوله مطالعې څخه یکاري چې د اخطي برخې په دکوم څیړنې وړ له خوا کښل شوي وي.

پیل: پوهوتوفیه ستنه ورکه شوه، لټوله یې په بازارکې.

پای: هغه کم ګل دی چې خوشبویی یې زړو سیلونه زیاته کې.

«۵»

دفهرست په خطی نسخو کی راغلی متفرق پارې کی

«۱»

جی مخفوظشو څوکۍ په فیض دفیاض
هغه وکړ له فانی دنیا اعراض
محبت دنابو دې واړه رنځ دی
هیڅوکۍ سه شه آلوده په دا امراض

هغه زړه چې د دنیا په مینه تو رشه
نا روا شه که به وو ینې بیا ض

دنمد اصل چې نو روي نه سپینیږي
که یې و ینځې د زمزم په شبه- یاض

خوخبل ځان خنې ګوښه کناره نه کړې
ریاضت به کامل نه شي درياض

«احمد خانه» هر سړی به هاله پوه شي
چې د عمر تاري پرې شي په مقراض

« ۲ »

زه چې پرخواب کې تصور کوم سرورې وینم
پر معجز وې قبول کړې پیغامبرې وینم

* *

زه چې پر خواب کې تصور کړم دنیا فنا وینم
چې په د نیا وفا کوې زه یې خطا وینم
عمر دوه نیمې ورځې د ه آخر فنا وینم
شیطان غلیم درته ولا رتیا رلښکرې وینم

* *

زه چې پر خواب کې تصور کړم آخرین یې وینم
او پر معنی کې یې چې ګورم اولین یې وینم

دی د ټولې امت پیشوا ده بهتري یې وینم
د سوژه‌لاس ده ګریوان د حق رهبري وینم

* *

ده چې له رب سره راز کړ پورته تللی و نه
حکم درب و جبرائیل پرده را ملی و نه
هغه شپه وه د جمعې چې ورختلی و نه
چې له هغه ځایه رخصت شه تاج پر سري وینم

* *

د شریعت په روښنایی کتابونه وینم
خدای راستولی چې پر موژ ښه نعمتونه وینم
سرو رخیمه ده چا ریارانې تناوونه وینم
«عبیدالله» چې خواست کوی ولاړ په دري وینم

« ۳ »

ما چې ولیدې ګلرنګی سترګی سري ستا
نه مړ یږي د دیدن په ننداري ستا
و هر لورته چې نظر کړم واړه ته یې
د ښایست خبرې کوي هر چرې ستا
ماویل دریغه که زه سګ ستا د دلبارو ای
چې په درکې درته پر وت خاوري ایرې ستا
ده ویل لرې شه بې ننګه څه ویل کړې
ګوندې سپینې جامې شي و بله سرې ستا

ماویل دریغه که زه و مرم ستاپه درکی
تر ژوندون په موندی نه شی قطری ستا
چې سړي جناز پې تر ستاله دروسی

* . . . . . .

ماویل چې ولاړ به نه سم ستاله دره
که دې باورسی دقرآن په سپیارې ستا
ده ویل اوس می باور سو چې قسم خورې
بازوګر به دله راسم تر دیرې ستا

ده ویل که ته راسی موږ به نه یو
زړه می شکسته دی دهجران په کتارې ستا
ده ویل که سوږ درسو تابه روغ کړم
بخملی زلفی به و ځنډو پارې ستا
ده ویل «پاینده» پټ ملونیر کړه
چې خبر نه سی رقیبان دد روازې ستا

«۴»

زړګی دې را زخمی کی ءزه ناري وهم له غمه
دغه خوار بشر می دود سوستاله جور وله ستمه

---

*دامسری زماپه نقل کی ناقصه ده.

زړه‌مې‌دې‌زخمې‌کې‌ءچې‌په‌رنځ‌دې‌مبتلا‌کړم
راسه‌وفاوکړه‌جفامه‌کړه‌یاره‌مرمه

* * *

تیرترنام‌ږ‌ننګ‌سوم‌له‌عالمه‌دې‌سوا‌کړمه
خون‌مې‌ستاپه‌غاړه‌که‌زه‌مړسوم‌میرحتمه
زړه‌مې‌دې‌زخمې‌کې‌ء‌په‌داد‌وه . . .
سپینکې‌غابن‌د‌ې‌چې‌ښکاره‌سې‌له‌فمه

* * * *

زړه‌مې‌دې‌زخمې‌کې‌ء‌دغه‌خوار(صدیق)دې‌چورګا *

«٥»

ستاغمونه‌له‌کوګل‌زماچا‌پیرشوه
دکمې‌شانې‌ښکاره‌نه‌شه‌لاډبرشوه
دغه‌ګل‌چې‌د‌بهار‌په‌وخت‌تازه‌وو
اوس‌له‌لاسه‌دخزان‌په‌خاورو‌زیرشوه
په‌سبب‌د‌دلاسې‌د‌مهرویانو
رقیبان‌ډعاقانو‌باندې‌شیرشوه
چې‌رتم‌دزمانې‌ورته‌حیران‌وه
په‌غیرت‌دمهرویانوګوره‌ګیرشوه
چې‌د‌عوې‌یې‌دنیایست‌په‌جهان‌کړلی
په‌نوبت‌نویت‌همه‌له‌جهان‌تیرشوه

---

* داپارکی‌همداسې‌ناقص‌لاس‌ته‌راغی.

فتح علی دانا په لحای و رځنی تراه کړه
کج خو یی د فلک واړه را برسیر شوه

«٦»

نن سی بنیا خاطر مانده دی
تل د یار په د مد مه دی
جی یی و ینم تازه کیږم
لکه گل هسی خوږیږم
عثمان یا رو د سر و ر
بنا یسته و لکه نسمر
د حیا د عسلم کمان و
د پلارنو م یسی عفان و
شرم هسی پر زور و
له حیایه تل نسکو رو
د حیا شرم له زوره
ده آوازنه کړ په زوره
چی رلاړې به دی ته نه
خپل قدم به یی کاتنه
په گوښو د سترگو خپلو
نظر نه کړ ده پر گلو
په د اشان دده رو زگارو
څو حیات پر داد نیاو

«۷»

سړي ستړګي راوړه له نازه خماري
سه کوه د لبره له عاشقه جدایی

* * *

خپل ځان به قند رکړم
دربو ري به زیړ رکړم
پر دیسی به کړم قبوله که ته وکړي وفایی

* * * *

ته چې د وي زلفې شانه ګړي
جورد عاشق په زړه کړی
یا سپین جمال د ي شمس دی لب لعل بدخشانی

* * * *

زړه سی جوی ستاله غمه اې زما دزړه ملهمه
یو وا روصل شه له ما نه زما عشق دی جفایی

* * * *

رقیبه خوارو زارشی ددوزخ په اور کباب شی
دادعا کړه مستجا به اې محبوبی سخایی

«۸»

ګرځم له عاشقه مدام زه ګوښه کنار
نه کیږي هیڅ رنګه توان دروغ ودبیمار

خاصه هنري ،ژبنی‌او اسلابی بیګنه نه‌لري ؛ نسخه‌یی په‌تو ره سیاهی لیکلې‌ده پیل؛ تر بسم‌الله و روسته :

کعب‌الاخبار هسی ویلی

چې‌مومنان دې‌و پوهیږي

ده وې تو ریت می‌لوست یارانو

که‌باور دې دفقیر په ویل کیږی

دولس خبرې می راوکښې

واړه معرفت دی بیانیږي

که‌راضی دازل په‌قسمت نه‌شی

هیڅکله به ښادنه شی

ددنیا حرص به‌واړه په‌تا زور کړم

لور په لور به‌دې روان دسپی په‌خیر کړم

لکه‌هوسی په‌اوږده له‌همان سیلم‌شی بهیږي

حتماً دې په‌عزت جلال نامه سوګند وي

چې‌یوه ذره به تر نصیب زیاته‌درنه کړم

ګر دازل شوی قسمت‌به‌هم تاوته‌رسیږي

دادخدای‌قدرت گو ره جی‌د لته‌مالو میڑي
تور خال یی‌بلبل په‌گلو ناستدی د گلز ار
نو رخلق اخته دی‌دو صال په‌نو بهار کی
زه خو ار حیران ، را شکه‌و ي می دابهار
راسه‌نجم گره زماحال را ته معلوم کړه
کله‌به‌حاصل کړم زه‌صحبت دخپل نگار
غم‌چی‌دهجر ان‌زما پر کور باندې‌سو نوی
و لاړ یم‌لاشعو ره دیو انه نه‌یم هوښیار
ستا په درد کی نیم وای‌وخپل‌عشق ته
بیابه « نبو »و کړي دخپل‌صنم دیدار

«۹»

زه چی‌یار نه و ینم و و ري‌می باران دسترگو
که‌په‌ډیره ژړاسره‌می‌خیرې‌شه‌گر یوان‌دسترگو
زه چی یـار نـه و ینم ژړا می کیږي
قدیمه‌خدایه‌که راو و ینی‌جانان دسترگو
دین دنیا به دو اړه شی زما په لاس کی
که لږ نظر و که و ماو ته جانان دسترگو
دبار ان په دو دو ریژ م راته‌غوڑ نه‌باسی
و سکه‌بی‌قدر شه‌زمادر و مرجان دسترگو
ته‌چی یارلره و رځی احتیاطی کړه ډیره
داتو ربانه در ته‌و لاړي جلاتان دسترگو

. . . (علم‌گل) غوندې غریب ته تشه

. . . . . دستر گسو

« ۱۰ »

. . . . . .

. . . . . .

هم‌ماغزه سی دو اړه سوه خو را ک. . .

خدای زما پر غوشوآدم خو رو لگاو نه

که‌سی لاس په رقیبانو باند برسو ای

ما به درقیب په زړه دندان‌و لگاو نه

مالاهیڅ ځواب‌سو ندلی نه‌وه له دلبره

زردې سپی‌رقیب راپسی نو رو لگاو نه

وصل‌دجانان که سی سو ندای په‌زر سفره

او ربه سی خزار ځله په کو رولگاو نه

کښیو ت«بای خان »په هسې‌چو ړه خو نه‌چو ړه

و زله‌یی‌زده‌نه‌و ه‌پیر ې کو رولگاونه؟

« ۱۱ »

نه کړې په هیچاباندې صرفه هجر انه‌ته

یاردې له‌مایل کړ ، ما په‌داستر گو کاته

داتر ابه‌مانه‌و ل چې به‌یار له‌ماجدا کا

ځکه‌سی په‌خیر دیار و مخ ته‌نه کاته

مه و ایه خندان گل دې بیل کړی له بوستانه
و لاړه په ارمان بلبل له گلو الواته
تو ر بانه دې غشی ناو کی کړه ماړه وژ نی
و لی صرفه نه کړې تر زړګی سی وخاته
نجونه زلمی و اړه تو رو خاو رو لره درو سی
تو ر او ر بل وخنی و لحدته پر یو اته
و لاړد . . . * کړه و لاړه نه ستنیږي
یا ری ځنې بیل کړیء «محمد» یی وناته

«۱۲»

لیلا زما په زړه کی څر نگه پر هارجو ړ کیء
په اوربی وسو م په ځیگر کی سی انگارجو ړ کیء

* *

لیلاو تلی د ه په سیل تما شی کو ی
عاشقان یی لو ر دلو ره نندار ې کوي
مخ بی مثل سترگی دنمر په شان شغلی کو ی
لیلی سی بیانن ځان په نقش و په نگارجو ړ کیء
په اوربی وسو م په ځیگر کی سی انگار جوړ کیء

* *

ر به ما وژ غو ر ې د کبردښی خدایه
بل نجات را کړې ددوزخ دحیرانی خدایه

---

* دا کلمه زما په نقل کی ناقصه ده .

دلعین هبته سوې ډیر پې خواری خدایـه۔
چې یې په‌دین کبر کاوه تاده لره زنار جوړ کیء
په‌او ریې‌وسوم په‌ځیګر کې‌می انګار جوړ کیء۔

* * *

دقیامت سختی خوار ی ډیر عذابو نه لری
په‌داخبر یم هم‌جنت هم‌دو زخو نه لری
کا فران به تر آبـده فر یا دو نه لری
ملایکانو لرې څه ښایسته ګلزا ر جوړ کیء
په‌او ریې‌وسو م په‌ځیګر کې‌می‌انګار جوړ کیء

* * *

محمدباری‌پیدا کی ء دازمو ږ غمخو ره
عصیان دده‌له‌رو یه‌خلاص‌دی‌ددو زخ‌له او ره۔
پر مار و نا به کړی دلحد خو نه تو ره
محمد باری ددو و کو نو سر دارجوړ کیء
په‌او ریې‌وسوم په‌ځیګر کې‌می‌انګار جوړ کیء

× ×

مسته‌وګو ره څلو ر خاله هفته‌یې‌لری
کم هغه کس‌دی‌چې له‌دی‌سره‌سیالی‌لری
د(سیف الله)و یل څه راز ځیر ینې لری
پام‌مو پر سته«سیف‌الله»څه‌شیر ین‌ګفتارجوړ کیء۔
په‌او ریې‌وسو م په‌ځیګر کې‌می‌انګار جوړ کیء

«۱۳»

ستادلاسه می‌پر زره‌باندې داغ نه پرانه
څولکچی‌زخمی‌سی‌پرهغو باندې‌غمو نه‌پراته

* *

محمدزمو بر سر دار زمو بر شفاعت کړی
هر سړی‌چې شه کوی غم دقیامت کوی
لایقان‌به‌په‌جنت کې‌اسراحت کوی
دبدبختانو ځای‌دوزخ‌سر کې‌او رو نه‌پراته

* *

زه‌دیار په‌مینه‌مست‌و م‌بې‌پروا تیریدم
پر بله‌خوا تلې‌پر لو ری‌د لیلاتیر یدم
زه‌دخپل‌عشق‌گو ره‌و م‌مست‌پر هوا تیر یدم
آخر یې‌بند کړ م‌گو ری‌زلفی‌په‌دامو نه‌پراته

* * *

مجنون‌دیاردمینې‌گو ره‌په‌څو کاله‌بیده
چې‌تر بشر یې‌نل‌و اته‌مجنون‌لانه‌تښتیده
چې‌ترخپل‌سر و یار ته‌تیروه‌نو ر پر څه‌بیر یده
عاشقان‌سوه‌په‌ارمان‌سره‌اوس‌یې‌نقلو نه‌پراته

* *

زه‌په‌هغه‌سړی‌رغیږم‌حی‌یې‌نو م‌دی‌حبیب
زما دارو پخپله‌ته‌که تر تانسته طبیب

ښایسته غزل‌سی جو ړ کی‌و گو ری ء په‌تر تیب
ز مادخو ږ ز ړ گی دتاځه ملهمو نه پر اته
ستادلاسه‌سی‌پر ز ړ ه‌باندې‌سکر و ته‌پر ته

* *

لږ او به‌غو اړ م‌باری‌الله‌صو رت‌سی‌څته‌پر ته
زه‌یم خوشحاله پردنمه کی زماگته‌پرته
پام‌مو پر سته‌د «سیف‌الله» ښه‌گفتار و نه‌پر اته

«۱۴»

نن‌سی‌او ر په‌ځای‌داو ښو له‌چشمان‌لاړ
که‌د ز مکی‌په‌باب‌تندر دآسمان‌لاړ
که‌د هسی‌ښویار انو په‌ځای‌مر گ‌ئ‌دی
اخیستلی‌چی‌مین یار خو شحال‌خان‌لاړ
د هغه‌جهان‌ءالم‌به‌یی هم‌ژ اړی
نامر ادچی‌بی‌مر ادله‌دی‌جهان‌لاړ
نو نهال‌چی‌د دنیا‌په‌باغ ز رغو ن‌و ه
دقضا‌په‌تیغ ا ره‌له گلستان‌لاړ
بی‌غمی‌د هر چا کاله‌غمه‌سپکه
تر فلك‌چی‌د ځو انی‌په‌مر گ‌ئ‌میز ان‌لاړ
له‌فر اقه‌مې‌د خپل کام‌له‌چشمانو
اعتبار دی که‌څو لک‌و ایی‌چی‌طو فان‌ولاړ
لاتازه‌د بی‌غمی‌په‌چمن‌گل‌و ه
لب‌بسته‌گلی‌له‌میانه‌د بستان لاړ

که مرګی دهر سړی په ګر دن ګوابن کا
ګوریی خو رشه چی یی ګوابن په هسی ځوان لاړ
بی مراده دې خدای خوک هسی لاړ نه کا
لکه دی چی له دې دهره په ارمان لاړ
دفراق په او ربه خپله سری له بی شی
سز او اردی چی ترې دادر رایګان لاړ
دجهان دچمنو نو ګل خواره شو و
ګلابی ګل چی دعصر له ګلدان لاړ
مملکت به کل تیاره پرې و لی نه وی
چی له سر ای نه افقی ماه تابان لاړ
ځای لری که پرې جهان سره آشوب شی
چی دد رست پښتانه مخ میر افغان لاړ
پښتانه کل دځوانی په عیش خوښی کا
یکتنهاد پښتو نخواپه تو رتاو ان لاړ
خو امیده یی لاره په خپل خاطر کی
دقضا نا ګاهه تیغ دده په ځان لاړ
که دد ین په کار دا هسی و ر ته منه و ه
د دنیاد عیش له کو ره بی سامان لاړ
بی غمی پرې هیڅ خبر دغم و نه کړ
داجل دسوار وخیز پرې نا ګهان لاړ
هیڅ سیر اب دد ې دنیا په شر بت نه شه

و چې شو نه دې د محشر په تابستان لاړ

نور انې به يې وطن تل په ريښتيا وی

چې ترزمکه يې په تخت شاه خو بان لاړ

په افسوس به يې د خپل ايل ارمان وی

ارزو مند دې پر په ديدن د خاندان لاړ

هيڅ همدم نه و رسره نه يې و لمد

ناعلاج د لحد په گور زندان لاړ

چې په عقل کې د اناوالی حکمت وه

د تقدير فريب غلط لکه نادان لاړ

د حيات له تخته پر يو اته په زمکه

ويل تنها د گور ستان په بابان لاړ

تر قيامت به له دې خوا به بيدار نه شی

د کفار و له قتاله دې ستومان لاړ

د پښتو شعر به خو ك كاله دې پسه

چې د کل افغان د شعر قدردان لاړ

نور د شعر مزه مه غواړه له چانه

پو هنه د هر کلام ښه سخندان لاړ

د خوشحال خټک ارمان به (اکبر) يوسی

چې د سينې د اخلاص ګان له جهان لاړ

تعلیقات

زه په دې تعلیقا تو کی دفهرست پرځینو آثارو خبری کوم . البته داخبرې به پر هغو اثارو وی، چې توضیح ته اړه لری. ځینی آثار په دې فهرست کی داسی هم راغلی دی ، چې دهند د کتابخانو خطی نسخی نومی اثر کی معرفی شوی دی او د هغه کتاب په تعلیقا تو کی توضیح شوی هم دی. که دغسی آثار چې هو ری هم معرفی شوی وی او دلی هم، او دهند د کتابخانو خطی نسخی نومی اثر په تعلیقاتو کی بحث هم پری شوی وی، نو کله چیری دځینو دغه ډول آثارو په باب د بحث زیات څه را سره وی، نو دلی به یی راو ړم او که نه وی نو بیایی تکرارنه راو ړم ، او د دغسی آثارو په باب د هند د کتابخانو خطی نسخی د تعلیقاتو توضیحی بحث کافی بولم .

میرحسین هروی اوده‌پښتوآثار

د لنینګراد د ختیځ پوهنی انستیتوت په خطی کتابونو کی په ۲۴۴۶ نومره یو ناقص الاول خطی کتاب محفوظ دی. داکتاب دنولسمی پیړی په‌دوهمه نیمایی کی دځینو نورو آثارو سره یوځای دخانیکوف‌له‌خوا سنت‌پترزبورګ ته لیږل‌شوی‌دی، اوپروفیسوربرنهارډډورن (۱۸۰۵-۱۸۸۱ع) چی‌دپترزبورګ دهماغه‌وخت دعلومو اکادیمی‌دتاریخی‌اوفیلالوژ یکوخپړ نوپه‌بولتن کی د ځینو پښتو نسخو په‌باب کوم یادښت نشر کړی دی، هوری یی په پترزبورګ کی ددغه کتاب دموجودیت خبر هم ورکړی دی. (۱)

د لنینګراد د ختیځ پوهنی دانستیتوت‌علمی غړي ولاد یمیر واسیلو ویچ کوشیف چی د دغه انستیتوت د پښتو خطی کتابونو کوم فهرست ترتیب کړی دی، په نومورې فهرست کی‌یی دغه‌کتاب د (شرح‌اخوند حسین) په‌نامه معرفی کړی دی (۲) او همدغه کوشیف په خپل بل اثر «پښتو خطی کتابونه» کی هم داکتاب د شرح اخوند حسین په نامه یاد کړي دی، خو دلته‌یی‌ددې‌نامه‌په‌څنګ کی‌په‌قوسینو کی‌دخلاصة الاسلام‌نوم هم‌وراچولی‌دی(۳) کله‌چی‌ما ددددغه انستیتوت په خطی کتابونو کی تحقیق کاوه، نومی ددې کتاب له‌بیلابیلوبرخوڅخه‌یاد پښتونه‌وا خیستل، اوچی‌می خپلی اخیستی‌یادـ

---

۱ ـ بولتن د ۱۸۵۹ ع کال جنوري ص ۵۳۲

۲ ـ کوشیف ،ولادیمیر واسیلو ویچ ، دلنینګراد د ختیځ پوهنی دانستیتوت د پښتو خطی نسخو فهرست‌د۱۹۷۶ ع کال چاپ ، مسکو،۱۹۳مخ .

۳ ـ کوشیف ، پښتو خطی کتابونه د ۱۹۸۰ ع کال چاپ، مسکو ،۱۳۳مخ

« ۷ »

رساله‌میراث

(فرایض میراث)

لیکوال : شمس‌الدین ؛ دتاءلیف کال:نامعلوم ؛دلیکلو کال : نامعلوم ؛خطاط عظیم؛ خط :نستعلیق و زمه نسخ ؛دپانو شمیر : ۴۰؛دهر مخ کرښې : ۲۷ ؛کچه: ۲۲ × ۱۹ سم ؛ دستن کچه : ۲۰ × ۱۴سم ؛کاغذ : خوقندی ؛ پشتی :کاغذي: نومره : ۱۹۰۲؛ کتابخانه : دختیځ پوهنی انستیتوت (لمنینگراد) .

خصوصیات : دشمس‌الدین دغه‌رساله په ځلو روبابو نو ویشل شوي ؛په‌هر باب کی دمیراث بیلا بیل‌موضوعات څیړل شوي دي . نسخه‌په‌ډیر عادي‌خط‌په ساده‌ډول په‌توره سیاهی کښل‌شوي‌ده .ځای‌په‌ځای‌بی سوررنګ په‌لیکلو کی‌هم استعمال شوی دی .په عام ډول‌بی عناوین په سره‌رنګ کښلی‌دي . دغه‌رساله دنسخی‌دځلرمی‌پانی د ب مخ په و روستی‌برخه کی پای ته‌رسیدلی‌او پرې‌پسی جوخته یوه بله پارسی رساله شروع شوې ؛ چی دارساله سنثوره ده اوفقر- نامه نومی .

پیل :

باب دربیان میراث
رسول خدای و یلی‌دینه
چی‌علم فرایض په‌خپله زده کوینه
هم‌بی وبل ته وښینه
دنیم علم ثواب هغه چاله وینه

ښتونه تر تیبول نومی د کابل په ځینو نورو کتابخانو کی هم د دې کتاب په باب څیړنی پیل کړی . ددې څیړنو په نتیجه کی ځینی داسی تکی راښکاره شول چی زمونږ په ادبی څیړنو کی لا تر اوسه څوک نه دي ورته متوجه شوي ، زه ددی کتاب په باب خپلی څیړنی داسی پیل کوم .

۱- زمونږ په ادبی څیړنو کی پوهاند صدیق الله رښتین لومړی سړی دی چی ددغه کتاب په باب یی څیړنی کړي دي . ده لومړی ځل د پښتو ادب تاریخ (۴) بیاپه و ډمه (۵) کی اودریم ځل (د پښتو نثر تاریخچه)(۶) کی د حسین او دده دد غه کتاب په باب خپلی څیړنی خپرې کړی دی.

میر حسین او دده پر کتاب د استاد رښتین څیړنی د دې اثر پر هغه خطی نسخه متکی دي ، چی پخوا د پښتو ټولنی په کتابخانه کی خوندي وه ،او اوس د افغانستان په ملی آرشیف کی خوندي ده. استاد په خپلو څیړنو کی دغه کتاب د خلاصة الاسلام په نامه یاد کړی دی ، او په نیم منظوم سبک کی یی کښلی بللی دی ، او هم یی حسین داخوند د رویزه (۹۴۰-۱۰۲۸ هق) د مرید انو په ډله کی شامل بللی، او ده دڅو ند زمانه یی د ۱۱۰۰ هـ ق حدود ګڼلی ده .

---

۴ - رښتین ، صدیق الله (پوهاند) د پښتو دادب تاریخ ۱۳۲۵ هش کال چاپ پښتو ټولنه کابل، عمومی مطبعه ، ۱۶۲ مخ.

۵- رښتین ،صدیق الله (پوهاند) د حسین نثر، وړمه (مجله) ۱۳۴۱ هش کال، ۵۴۷ مخونه

۶ - رښتین ،صدیق الله (پوهاند) د پښتو نثر تاریخچه کابل مجله ۱۳۴۲ هش کال ۱۱-۱۲ ګڼه ص ص ۹- ۱۰

۲ - کله چې عبدالحلیم اثر په تیر هیر شاعران (۷) کې په حسین نومی شاعر بحث کړی دی. نو هلته یې د کلید افغانی حسین، د دیوان خاوند حسین، د جنګنامه حسنین ناظم سیدحسین او هم د خلاصة الاسلام مترجم حسین څلو روا په سره ګډ کړي دي او داټول یې یوسړی بللی دی او ویلې یې دی سیدحسین د سیدحسن زوی د پیربابا له اولادی څخه دی. دده (اثر) داخبری پرته له ګومه تامله (د پښتو نثر تاریخی او تنقیدی جایزه) نومی کتاب کی هم را اخیستل شوي دي (۸) او هم بیاغلی رحیم شاه رحیم په پښتو مجله کی تکرار کړي دي.

۳ - استاد بورکوي داکتاب یوازې د خلاصة الاسلام په نامه پیژندلی دی (۹)

داو، د حسین او دده د خلاصة الاسلام په باب د پخوانیو څیړنو لنډ جاج، چې لوړوا خیستل شو. اوس به وګورو چې په دې خصوصی کی له نویو څیړنو څخه څه راوځی. په دې باب نوې څیړنې را ښیی چې:

۷- اثر، عبدالحلیم (قاضی) تیر هیر شاعران، د ۱۹۶۳ ع کال چاپ پیښور، پښتو اکادیمی ص ص ۳۴ - ۴۰.

۸ - مریم (بی بی) د پښتو د نثر تاریخی او تنقیدي جایزه، د ۱۹۸۶ ع کال چاپ پیښور ص ص ۲۳۸ - ۲۴۰.

* رحیم شاه رحیم، سیدحسین، پښتو (مجله) د د ۱۹۸۶ ع کال د دسپتمبر کنیه ۲۴ مخ

۹ - دبورکوي فهرست ص ۲۶۶

۱ - کوم کتاب چې زمونږ په پخوانیو څیړنو کې د خلاصة الاسلام په نامه معرفي شوی دی ، دتول کتاب نوم خلاصة الاسلام نه، بلکه خلاصة الاسلام یې یو جزء دی .

۲ـ داحسین دسیدعلي ترمذي له کورنۍ سره مخامخ نه لرې او نه دموادي.

۳ - د ده د ژوند زمانه ، لکه چې د ۱۱۰۰ هق حدود کښل شوې د تأمل وړ خبره ایسي . داتولې ربړې له دې څخه را پیدا شوې چې زمونږ دپخوانیو محققینو ددې کتاب ناقص الاول او ناقص الاخر نسخه په واک کې وه ، اوله هغې نسخې څخه د کتاب د اصلي نامه او مؤلف په باب ډیر څه نه ترلاسه کیږي .

ماچې د لنینګراد دختیځ پوهنې په انستیتوت کې ددې کتاب نسخه مطالعه کړه . یاد ښتونه می تړې واخیستل ، نو بیامې خپل یادښتونه د آرشیف له نسخې سره وکتل . خو په دې لړې کې می دیوې سپکې اشتباه درفع په منظور دافغانستان دعلومو اکادیمی په کتابخانه کې دمیر حسین هروی دنافع المسلمین خطي نسخه هم وکتله . ددې نسخې مطالعې می ډیره څه ترلاسه کړل . اوهغه داچې راښکاره شوه چې دغه دریو سره نسخې دیوه کتاب دری بیلابیلې نسخې دي. په دغو دریونسخو کې دلنینګراد نسخه دپای له خوا بشپړه دپیل له خوا ناقصه ده ، دملي آرشیف نسخه د پیل او پای دواړو له خوا ناقصه ده، او دافغانستان دعلومو اکادیمی نسخه دپیل له خوا بشپړه او دپای له خوا لویدنې لري . ددغو دریو نسخو له مطالعې می څه نوې خبرې په دې خصوص کې را پیدا کړې چې په لاندې ډول یې وړاندې کوم :

(۱) ددې کتاب اصلی نوم نافع المسلمین دی، چې تر یوې کوچنۍ پارسۍ دوه مخیزې مقدمې وروسته د کتاب په یوه مخ کې مؤلف هغه مأخذ شمیرلی دی، چې د دې کتاب په تألیف کې یې تر ې استفاده کړې ده، لکه :

تفسیر زنجانی، تفسیر وسیط، تفسیر یعقوب غزنوي، تفسیر کشاف، مختصر وقایه، خلاصة الاسلام، تنبیه الغافلین، عمدة الاسلام، رساله حاشیه زبده نورنامه، دافع الملحدین، کنز الدقایق، فتوت نامه، مفتاح الجنان، راحت المحبین، ترجمه قوت القلوب، سراج القلوب، طوالع ... او نورې آثار.

د خپلو ماخذ و تر ښو ولو وروسته مولف د نافع المسلمین بحثونه پیلوی. ددې کتاب په لومړیو مخونو کې مقدماتی خبرې او بیا د ایمان او عقاید بحثونه را غلی دي. په ۲۱ مخ کې د باب تر سرلیک لاندې پر (ذمیمه، حمیده صغیره و کبیره و اکبر الکبایر) بحث کړی دی، داباب په ۳۷ مخ کې داسې ختم شوی دی :

یارانو زه یو کمینه یم
له دیو خپلو ګناهونو شرمنده یې
هر سومن چې سې په نیکه دعا یاد کا
و رخستن دی له نیکانو سره کیږي
بیچاره حسینه را شه
پیروي دپاک رسول کړه اختیاره
که د بهښت او ددیدا رطمع دی کیږي.

زه چې په ددې برخه کې ددې کتاب کومه معرفی راوړم، دا دا کادیمی دخطی نسخې له مخې ده، او دا څکه چې دانسخه دپیل له خوا بشپړه ده

خو داچې ماادها کړې ، دلنینگراد ، ملی آرشیف او داد اکادیمی دړې وارې نسخې دیو کتاب بیلا بیلی نسخی دي . نو بویه چې په دې خصوص کې زه څه اسنادهم وړاندی کړم .

الف : دلنینگراد دنسخی موجود پیل دادی :

پر همه څیز دی

هرچه دی له هغه وشی

دهیڅ څیز په افریدن ...

دغه عبارات داکادیمی دنسخی په ۵ مخ کی راغلی دي . داښکاره ده‌چې دلنینگراد نسخه د پیل له خواهم ډیره ناقصه نه‌ده ، یوازی څلور مخونه یې لویدلی دي .

ب : دملی‌آرشیف نسخه‌په‌ناقص‌ډول په‌دې عباراتو پیل کیږي :

دا ښه نه دي مومنان چې‌تر پښو به لاندی کیږي

بل‌چې‌ځینه‌پر غه‌لورچې‌بنده‌گان دحق‌تعالی‌به‌آزادیږي

دالورعبارات بیاداکادیمی‌دنسخی‌د ۳۲مخ په‌پای کی راغلی‌دی او داښکاروی چې‌دآرشیف‌نسخه دپیل‌خوا ډیره ناقصه ده .

داکادیمی‌دنسخی‌په۳۷مخ کی دحسین‌یوه‌بله‌رساله‌پښتو نورنامه‌پیل‌شوی ده،چې‌تر بسم‌الله وروسته داسی‌شروع کیږي :

دښه‌خدای ثنابه‌وایم

چې‌ثنایی پر خدای‌باندې ښایږي

همدارساله په همدې عباراتو دلنینگراد دنسخی‌داتمی‌پانې په(ب)مخ کی او دآرشیف‌دنسخی په ۶ مخ کی پیل شوې ده .

نو ر نامه‌دا گادیمی‌دنسخی‌په ۱ ۵مخ کی‌په‌دې‌دندی‌عباراتو پای‌ته‌رسیدلی‌ده:

دافقیر یو خاکپای‌دی دعلمانو

که‌ددو ی له‌برکته باری خدای پرو رحمیږی

فقیرحسین چی‌د ابیان کړ

امیدوار دی دښه‌خدای له‌ښه رحمته

بل‌امیدیی‌دنبی شفاعت کیږی (تمت‌نو ر نامه مهدی)

دانو ر نامه‌په همدې عبار اتودآرشیف‌دنسخی‌په۱۷مخ کې‌او دلنینگر اد نسخی ددو لسمی‌پانی په‌الف‌مخ کی پای ته‌رسیدلی ده .

دمیر حسین هروی‌بله‌مستقله‌رساله‌چی‌په‌نافع المسلمین کی‌راغلی‌ده، هغه‌دخلاصة‌الاسلام پښتو ترجمه‌ده . داکتاب دوه و یشت بابه لري او په‌پارسی ژ به‌امام اسمعیل‌بن‌لطف‌الله باخرزی (۱۰) لیکلی‌دی .میر حسین هروی ددې کتاب لومړی‌باب ،دنافع‌المسلمین په‌لومړیو برخو کی په‌ضمنی ډول راوړی‌دی لکه‌چی‌دنافع‌المسلمین په ۱۳مخ کی‌یی‌راوړی‌دي:«په‌خلاصة‌الاسلام کی‌دایمان حکم‌اوه دي»امانو ریو و یشت بابه‌یی‌مسلسل ترجمه کړي‌دي ،په‌دې‌باب‌دده خپله و ینا داده :

«این‌شکسته میخواهد که کتاب خلاصة‌الاسلام رابافغانی بیارد که‌او را امام

۱۰-مرحوم استادسعیدنفیسی‌داسړی‌دلسمی‌پیړی په‌لیکو الوکی یادکړی دی او دده‌په‌آثارو کی یې یوازې دیو عربی-پارسی لغت یادونه کړې‌ده،چی خلاصة‌اللغات نوماند.خلاصة‌الاسلام‌یی نه‌دی یادکړي (تاریخ نظم‌و نثر پارسی ج ۲ ص ۸۱۴ ، ۱۳۴۴ هـ ش کا ل دتهران چاپ).

اسماعیل بن لطف‌الله باخرزی به فارسی تصنیف کرده بود و او را بر بیست و دو باب تصنیف نهاده‌بود، و این فقیر باب اول آنرا درسر کتاب در باب ایمان که از مختصر و قایه نوشته آنجا درضمن آورده و آنرا انام‌برد کرده، تامعلوم بوده‌باشد که‌از بیست‌و دو باب یکی‌نوشته‌شده‌است، و باقی بیست‌و یك‌باب مانده‌است، چون باب‌اول آنرا نوشته بود از این جهت ابتدای کتاب از باب دوم کرده‌میشود.

دخلاصة‌الاسلام ترجمه‌داکادیمی دنسخی‌په ۱۰ مخ کی؛ دلنینگراد دنسخی‌د دولسمی‌پانی په‌الف‌مخ کی او دملی‌آرشیف‌دنسخی په ۱۷ مخ کی تر بسم‌الله ورسته په‌هماغه‌لوړو راوړل شوی‌و عبارا تو پیل‌شوی‌ده.

دخلاصة‌الاسلام پښتو ترجمه‌دنافع‌المسلمین (داکادیمی‌دنسخی) په ۱۲۹ مخ کی په‌دې عبارا تو پای ته رسیدلی‌ده:

خلاصة‌الاسلام چې‌می پښتو کړله‌دې پاره
چې‌منفعت‌یې دا و اړه افغانان و ته رسیږي

(الخ)

داترجمه په همدې عبارا تو دلنینگراد دنسخی‌ددیر شمی‌پانی په‌الف‌مخ او د آرشیف دنسخی‌په ۷۲ مخ کی پای‌ته رسی.

دخلاصة‌الاسلام تر ترجمی و روسته د کتاب‌نو ربځو نه په‌دې ډول دي:

۱ـ دنمانځه دصفاتوبیان: تربسم‌الله‌و روسته‌دذکرصفت‌نماز(۱۱) تر سرلیک‌لاندې بحث‌راوړی‌دی، چې‌ددې برخی‌ترپارسی مقدمه‌گوتې‌وروسته‌دابحث‌داسی‌پیل‌شوی‌دی

---

۱۱ ـ په کتاب کی دبحثونو اوبابونو عناوین پارسی دي. اومطالب یی‌په پښتو.

په مفتاح الجنان کی هسی و ایی عالمانو دي و یلی
نما رگذار په دوه رکعت نمانځه کی په دو لس څیزه محتاجیري
هر چه دا دو لس څیزه نز ده که نمو نځ کاندي
هغه نمو نځ یی نه قبلیري
دا دو لس مسئلی دي له دو لس زره مسئلو دي راو کښلی

دالو په بر خه دا کادیمی د نسخی په (۱۳۰ - ۱۳۸) مخو نو دلنینگر اد نسخی ددیر شمی پانی په الف او دو دیر شمی پانی په الف مخو نو او دآرشیف دنسخی په ۷۲ - ۷۸ مخو نو کی راغلی ده .

۲ - بل باب دی تر دي سر لیك لاندی: (باب در بیان دانستن سوال و جواب و آداب و ارکان و احکام شریعت و طریقت و حقیقت و معرفت و روش فقرا) دا باب دا کادیمی دنسخی په ۱۳۸ - ۱۶۲ مخو نو دلنینگر اد دنسخی د ۳۲ پانی په الف او د ۳۷ پانی په ب مخ کی او دآرشیف د نسخی په ۷۸ - ۹۵ مخو نو کی راغلی دی .

۳ - پل باب د اعنوان لري : (باب در بیان فضایل خلوت ،عزلت و تفکر ،و فکر و مراقبه و مشغولی باطن و مراعات دل و حضور و غیبت و شمایل و شرایط آن) دا بحث دا کادیمی دنسخی په ۱۶۲ - ۱۸۱ مخو نو کی دآرشیف دنسخی په ۹۵ - ۱۰۸ مخو نو کی او د لنینگر اد دنسخی د ۳۷ پانی الف او د ۴۱ پانی الف مخو نو کی خو ندی دی .

۴ - دنافع المسلمین بل بحث کتاب الرضاع نو می . دا بحث دا کادیمی دنسخی ۱۸۱ - ۱۸۸ مخو نو کی ،دآرشیف دنسخی په ۱۰۸ - ۱۱۳ مخو نو کي او د لنینگر اد دنسخی په ۴۱ ب او ۴۳ الف مخو نو کی راغلی دی .

۵ - بل باب تر دي عنوان لاندي راغلی دی :(در بیان آنکه فردای قیامت چند دیوان

خواهد بود وسوال وجواب هر دیوان چگونه خواهد بود)دا باب داسی پیل شوی دی:

واو ریء د یاران دا فقیر به یو بیان کا

دابیان له غه دیوان چې په ورځ د قیامت کیږي

داباب دا کادیمی دنسخی په ۱۸۸ - ۱۹۲ مخونو کی د آرشیف دنسخی په ۱۱۳ - ۱۱۶ مخونو کی او د لنینگراد دنسخې په ۴۳ الف او ۴۴ الف مخونو کی خوندی دی .

۶ - بل باب داعنوان لري : (باب صفتها که دروجود آدمیان ست)داباب دا کادیمی دنسخی په ۱۹۲ مخ کی او د آرشیف دنسخی په ۱۱۶ مخ کی اود لنینگراد دنسخی د ۴۴ پانی په الف مخ کی شروع شوی دی .

۷- ددې برخی و روستی باب تر دې عنوان لاندی راغلی دی: (باب در بیان آنکه روزقیامت . . .) داباب دا کادیمی دنسخی په ۲۰۲ سخ کی؛ د آرشیف دنسخی په په ۱۲۵ مخ کی او د لنینگراد دنسخی د ۶۴ پانی په ب مخ کی په دې عبا راتو ختم شوی دی :

«بیچاره حسینه رایشه پیروی د پاک رسول کړه اختیار

که دې حور ې براقونه د دیدار طمع دې کیږي »

له دې لو ړه تفصیله به نو اوس گرانو لوستونکو ته څرگنده شوی و ی چی : کوم کتاب چی زمو ږ په ادبی خیږنو کی د خلاصة الاسلام په نامه پیژندل شوی و، هغه خلاصة الاسلام نه، بلکه د نافع المسلمین په نامه د پیرورسا یلو او مضامینو مجموعه ده، چی خلاصة الاسلام هم پکی شامل دی .مؤلف میر حسین هروی د دغه کتاب په

مقدمه کی د کتاب نوم داسی بیو لی دی :«و این مختصر را نافع المسلمین نام نهاد شد» (ص ۳).

تر دغو لو پو مطالبو ور و سته د نافع المسلمین د خطی نسخی په پای کی د میر حسین دو پی الف نامی هم خوندی شوپی دي، چی دلینگر اد په نسخه کی دو اړې الف نامی بشپړی دي، مګر دملی آ رشیف اودا کادیمی په نسخو کی لو مړی الف نامه بشپړه ده .اودو همه یی ناقصه ده .

او س چی د نافع المسلمین د معرفی په برخه کی خپلی خبری بس کو ل غو اړم. دا خبره باید و کړم چی د دې کتاب دا کادیمی پرنسخه د نافع المسلمین تر سر لیک لاندې دانشمند بریښ په خپله یو ه لیکنه کی (۱۲)، رر ین جان انځور په کابل مجله کی اوما د ملا نور محمد غلجی د نافع المسلمین په مقدمه کی (۱۳) او هم په فر هنګ ادبیات پښتو (۱۴) کی څه یادو نی خپر ی کړې دی. دغه را ز کله چی دانشمند بریښ خو کاله د مخه د ملی آ رشیف خطی نسخی فهر ستو لی نو په ملی آ رشیف کی د دغه کتاب ناقصه نسخه یی د حسین د

---

۱۲ – د دانشمند بریښ دا لیکنه د زیر ي په د ریم لمبر فو ق العاده مجله کی چاپ شوه خو تپو له مجله په مطبعه کی و ر که شوه .د دې مقالی از بکی ترجمه د امیر کرو ړ یادکی را غلی ده ،هو ر ې هم د دې نافع المسلمین یادونه شوې ده .(د امیر کرو ړ یاد ص ۵۸۸) .

۱۳ – غلجی، نو رمحمد نافع المسلمین (مقدمه) د زلمی هیوادمل د ۱۳۶۳ هـ ش کال چاپ د کلتو ر ریاست ص ۶ .

۱۴ – هیوا د مل، زلمی، فر هنګ ادبیات پښتو ، دو هم ټوک، د چاپ او خپر – و لو د ولتی کمیټه ۱۳۶۵ هـ د ولتی مطبعه ، ۲۰۸ مخ .

پای :

په زوالارحام کی

همه طایفه او له‌وینه

پس هغه دویمه طائفه

پس هغه‌دریمه طایفه

پس هغه څلرمه طایفه

دمیراث حقداره وینه

پر دارو ایت متن فرایض

هم شرح فتوا و ایینه

ما شمس‌الدین دا کتاب امانت

و خدای ته یښی دینه

گوندی خدای طالبان ډیر پیدا کړینه

امین تمام شد

تر پارسی فقر ناسی و روسته خطاط خپل‌محبان داسی شـو و لی دي : این خط حقیر و فقیر خاکپای‌عالمان‌و در و یشان‌عظیم‌و لدملااحمدو لدملانو رمحمد غفرالله له و لوالدیه .

«۸»

رشیدالبیان

لیکوال : ملاعبدالرشید ؛ دنظم کال: ۱۱۲۹ هـ ق ؛دلیکلو کال :نامعلوم ؛ خطاط : نامعلوم؛ خط: نسخ؛دپانوشمیر :۳۲؛دهرمخ کرښی : ۱۰ کچه : ۱۹ × ۱۲ سم ؛ دمتن کچه : ۱۳ نیم × ۷ نیم سم ؛کاغذ : خو قندی ؛پښتی :

مؤلف اساس فهرست را به ترتیب حروف الفبایی اسم کتب * ترتیب داده است ، ذیل عنوان هر کتاب ابتدا معرفی آن از نظر کتابشناسی بیان و آغاز انجام آنها ضبط می شود و سپس وصف نسخ یعنی نسخه شناسی آنها بمیان می آید و اگر از یك کتاب چند نسخه مختلف موجود باشد ، یك یك آنها را معرفی میکند . مؤلف در معرفی کتب و کتاب شناسی برای احتراز از تطویل مطلب غالباً خواننده را به تحقیقات مندرج در فهرست نسخه های خطی پښتو، موجود در کتابخانه های هند که خود تدوین کرده است ارجاع میدهد . این فهرست در پنج قسمت تدوین شده است. در * چهار قسمت اول کتابها براساس موضوع بیان گردید و در قسمت پنجم اشعاری آمده است که، در حواشی نسخ خطی ذکر شده در فهرست نوشته شده است .

فهرست دارای تعلیقاتی است بسیار مفید و ارزنده . در «د پښتو ادبی تاریخ خطی منابع» متوجه مطالب ذیل میشویم:

۱ ـ فهرست بر اساس معاییر معتبر فهرست نگاری و کتاب شناسی بدرستی و کمال دقت ترتیب شده است .

۲ ـ نسخه های را که در مجموعه دیگری وقایه شده بود تشخیص داده و بصورت اصل نسخه معرفی نموده است ، میدانیم که این کار جز از نسخه شناس بصیری که به ادبیات زبان و کتاب شناسی اطلاع کافی داشته باشد ، ساخته نیست . این کار وی باارزش مهمی که در تشخیص نسخه و معرفی کتاب دارد ، برای کتاب خانه که در آن مشغول مطالعه و تحقیق بوده است ارزش خاص دارد ، زیرا به این وسیله

---

* نام کتابها در این فهرست از لحاظ موضوع به ترتیب آتی آمده است *

* ۱ـ دینی، فقهی و عرفانی (۲) دیوان ها و منتخبات اشعار (۳) آثار حکایتی (۴) کتب زبانشناسی و امثال آن .

نسخه تازه ای معرفی گردیده و آن کتابخانه میتواند فهرست قبلی خویش را در صورت وجود اصلاح و تکمیل کند.

۳ ـ درتعلیق، نام بعضی کتاب ها که قبلاً نادرست ضبط شده بود تصحیح گردیده و مؤلف معلومات گرانبهای بر ترجمه حال مولفان نسخ افزوده است.

۴ ـ بعضاً دو اثر از یك مؤلف به یك عنوان معرفی شده. مؤلف نسخه دیگر را تشخیص و آنرا معرفی نموده است.

۵ ـ در اشعاری که در حواشی نسخ نقل شده نام شاعر یا شاعرانی دیده میشود که قبلاً شناخته نشده بود.

توفیق مؤلف ارجمند در نوشتن این مجموعه بدون شبه نتیجه مطالعه و آشنائی درخور ستایش است. که در زبان وادبیات پښتو و رشته کتاب شناسی داشته است. دقت وی در تألیف شایسته تحسین است، از لحاظ زمانی بنظر من کارش را زودتر از آنچه برای وی (مدت یکسال) تعین شده بود انجام داده است.

در لزوم چاپ این مجموعه تردیدی ندارم و آن را جداً توصیه میکنم و متیقن کانستم به هشر این فهرست معلومات تازه و باارزش در بارهٔ نسخ و رجال ادبی پښتو به محققان متون قدیمه ارائه میگردد، و وسیله درخور استفاده برای اهل بصیرت بدست داده می شود.

بسیار خوشوقت می باشم که کار تهیه و تدوین فهرست کتب خطی موجود پښتو در کتابخانه های مهم کشورهای دیگر در اکادمی علوم رو به اکمال میرود، توفیق همکار گرامی خود زلمی هیواد مل را که در این کار کوشا میباشد از صمیم قلب مسألت می نمایم.

کاندیداکاد میسین میر حسین شاه

۱۵ ثور ۱۳۶۶

دریم

د د پيارتمنت د مشر نظر:

د پښتو د دا بی نا ريخ خطی منا بع

په دغه نامه محترم زلمی هيواد مل چی يو مستعد اوز يار کښ شخص دی، يو گټور کتاب ليکلی دي . دغه کتاب سره زه ښه آشنايم ځکه، د کتاب زياتره برخی په هغه سفر کی ليکل شوی دی ،چی زه و رسره يو ځای و م . پخوا له دی چی په کتاب څه وليکم اوپه کم و کيف يی وغږ يرم غوا رم چی پخپله په مؤلف به هم يی له سبا لغی يوځوجملی او ليکنه هم غوره او متمايزه وي.

که يو شخص هر څو مره ښه استعداد و لري خو چې زيار او کوښښ و رسره مل نه وي استعدادیی خاو ري کيږي، بالعکس که يو شخص ډير زيار کښ او او خوا ر يکښ وي خو چی د(لد نی) استعد اد او فطري ذ کاوت نه محرو م وي کو مه تو ره نه شي کو لاي. طبيعت په زلمی هيو اد مل باندی تر حم کړی دي چی ذ کاوت يی و ر کړي او اغبال(اقبال) يی و يښ دي ،چی ډير زيار باسی او چی استعداد او زيار سره غاړه غړی شی او د زمان او مکان شر ايط مثبت وي د سړي نه علامه، نابغه اوابن سينا جو ړوي .

ځلورم

تېر کال ۳۶۵ ورځې زه اوهیوادمل یو ځای شوروي اتحادته لاړو، هلته دهغه ځای ختیځ پیژندونکواوافغان پیژندونکود پښتو ژبې اوادب پوهاخوا کې موږ نه ځینې پوښتنې کولې اوسلوماتې یې غوښتل، دوی به زماد ملګري زلمی هیواد مل مفصلو، مستندو او غوښو ځوابونو ته تعجب کاوه او په زړه کې به یې سمدستي مرحوم علامه حبیبي و رو ګرځید او همدا وجه وه کې په تاشکند کې شوروي افغان پیژند و نکو دخبرو په پای کې موږنه پوښتنه و کړه چې ایادعلم او ادب په صفحو کې به دمرحوم حبیبي ځای څوک و نیسي او دده د شاګرد انو نه به کوم یو په علم کې دده خالیګاه ډکه کړي. ما ورته وویل داخالیګاه به زلمی هیوادمل ډکه کړي، زیاته مې کړه چې زماه و یناهض (تحکم)نه دی، بلکې دلیل لرم. یو داچې علامه په خپل ژوند کې دا مخکې وویل (پیشګویي) کړي دي، چې هیواد مل به زما ځای نیسي او بل دادې تاسې پخپله د ده علمي علمي اوسلوماتي موقف ولید.*

هو! په نه ملګري دسړي رنګه نه کیږي او هم نه ملګري په سفر کې سلوګیږي خدای دي څوک دهغه ملګري نه وساتي چې رنګه یې و ربانديږي او دسړي داوږو وباروي. د د غوښو مقدماتي خبرو نه وروسته راځم اصل مطلب ته:

څرنګه چې شوروي اتحاددعلم او فرهنګ مرکز دی او دټولو او لسو نو او خصوصاً دګاونډیو هیوادونو دژبې، ادب او کلتور سره خپله علاقه نې نو کوښښ یې کړی دی چې پښتو قلمي نسخې په خپلو ثقافتي مرکزونو کې وساتي.

---

* زه دمحترم مشر سمتمدد دي وینا او لورینې دپاره ښه کوم، خوزه وایم چې دلوی استاد علامه حبیبي دعلمیت په وراندې زه دیوې ذرې حیثیت لرم، اوزه هیڅکله دهغه علمي مقام ته نه شم رسیدای. مالوړه دهغه دشاګرد ی افتخار بس دی.

څرنګه چې له هند سره زموږ راشه درشه زياته ده او له بل خوا ډير پښتانه هلته اوسيږي او په ډيرو شيانو کې زموږ او دهند يانو کلتور سره نژدې والي کوي، کيږي چې ددو او هيواد و نو فرهنګي اړيکې سره ټينګې شي نو ددغو دلايلو له مخه ځکه هلته پښتو آثار زيات پيدا کيږي.

څرنګه چې انګليسا نو په پښتنې خاوره باندې په مستقيم ډول خپله استعماري دوره تيره کړې ده او داچانس او داقدرت ورته ميسر ؤ چې د پښتنو معنوي ذخيره اوعلمي او ادبي پانګه لوټ او دځان سره يوسي او هلته خپل فرهنګي مؤسسات وربانديې غني کړي .

هغه پښتو قلمي نسخې چې په هند کې دي هغه دوه دري کاله وړاندې هم د مجموعي مؤلف محترم زلمي هيواد مل فهرست کړی او معرفي کړي دي چې اوس هغه چاپ شوي او د ټولو دا ستفا دې دپاره دمطالعې وړ ته وړاندې شوي دي .

کومې پښتو قلمي نسخې چې په برتانيه کې دي هغه هم تر يوې اندازې فهرست شوي او معرفي شوي دي ، مګر هغه پښتو قلمي نسخې چې د شوروي اتحاد په کتابخانو کې دي دهغو يوه لږه برخه په متفرق ډول زموږ په مطبوعاتو کې معرفي شوي ده ، خو په دغسې ډول چې ټولې په يوه مجموعه کې سره راټولې او فهرست شې د اسې کار تر اوسه پورې نه دی شوی . دادی دښاغلي هيواد مل په زړا را و همت دا کار هم وشو ، او هغه ټول قلمي آثار چې دهرو روی اتحاد په ستروذخيرو کې موجود وو فهرست معرفي او راټول شول او خه وخت ورسته چې دچاپ نه راوځي ، دعلاقه مندانو لاس ته به ورشي او شك نه شته دی چې دايو ستر اوګټور کار دی.

داهم باید وو ایم چی کو سی پښتو قلمی نسخی چی په شوروی اتحاد کی موجودی دی ، هغه ښاغلی کوشیف هم معرفی کړی او فهرست کړی دی ، خو څرنګه چی دغه معرفی په روسی ژبه ده او دلته لږ خلك په روسی ژبه پوهیږی نو دهیواډمل کار ته ځکه زیاته اړتیا وجوده وه ، ددغه پورته تفصیل نه دا نتیجه اخیستی شو چی د پښتو قلمی نسخو د معرفی او فهرست کولو کار تقریباً د انجام په حال کی دی محترم هیواډمل دا خپل کار او پروژه یعنی (د پښتو ادبی تاریخ خطی منابع) دموضوعاتو په اساس فهرست کړی او په پنځو برخو یی وېشلی دی : لومړی برخه یی هغه آثار دی چی دینی ، فقهی او عرفانی بڼه لری ، دوهمه برخه یی دیوانونه او اشعار دی ، دریمه برخه یی حکایتی آثار دی او څلورمه برخه یی ژبنی موادو دی او په پنځمه برخه کی متفرق پاڼکی راغلی دی چی په سمه توګه نو دل شوی دی او هم دا کتاب په پای کی تعلیقات لری چی د څینو اشخاصو کتابونو په متعلق یکی لازم توضیحات راغلی دی ، او ضروری یادونی شوی دی .

زه د دې کتاب په باب نور څه نه لیکم ځکه چی هغه محترم دا کادیمیسین کاندید میر حسین شاه په مفصله توګه لیکلی دی ، زه یواز ې دا وایم چی دا مجموعه د محترم هیواډمل د یو کال علمی پروژه ده خو که پوره اتکل او انصاف وشی دا دیو کال پروژه نه ، بلکی د دوه کلونو مناسبه پروژه ده او بله داچی دا کتاب په تولو معنی د چاپ وړ دی ، او زمونږ تولنه ورته اشد ضرورت لری او د چاپ دپاره تیاره هم ده ځکه چی تول ضروری کار ونه یی تر دنقطه ګذاری پورې انجام شوی دی .

په درناوی

سر محقق محمد اکبر معتمد جنتی شینواری

اوم

دپښتو ادبی تاریخ
خطی منابع

۱۳۶۶

سریزه

په ۱۳۶۲ هـ ش کال ـ ۱۹۸۳ ع کال زه او شاعلمی محدران دعلمی څېړنو په منظور دهنددځینو کتابخانو دلیدنی لپاره هندوستان ته لاړو (۱) دهندوستان دځینو کتابخانو پښتو نسخی مافهرست کړې او دکارنتیجه‌سی (دهنددکتابخانو پښتو خطی‌نسخی) نومی کتاب کی له‌تعلیقاتو اوځرګندو نوسره په ۱۳۶۳ هـ ش کال چاپ شوه. په همدی۱۳۶۳ کال کی زماددې کتاب له‌چاپ‌ه‌و تلو سره‌سم زمو پښتو او زماسهربان‌سرمحقق‌معتمدجنتی‌شینوا ی‌دخپل علاج په منظور مسکو ته دتګ‌لپاره کاندیدو. دژبو او ادبیاتو د مرکز او دافغانستان د علومو اکادیمی له‌مقاماتوسره‌داموضوع مطرح‌شوه ،چې‌دی (سرمحقق‌معتمد) په‌روسی‌ژبه پوهیږی ه‌داکادیمی یو داسی غړی‌دې بلو زسره ملګری‌شی چې‌روسی‌بی‌نه‌وی

---

(۱) ماددې سفرجریان دهند دکتابخانو پښتو خطی‌نسخی په‌مقدمه کی‌مفصل کښلی دی.

زده ، بیادې دو اړو ته علمي پروژه جوړه شي او له هغه هیواد، دې دو اړونه دې، تحقیقي بورس غوښتنه وشي .دمسکو ،تاشکند او لنینګراد په پوهنتونو کې د پښتو خطي نسخو د تحقیق پروژه جوړه شوه .سرمحقق معتمد خود خپلې ناروغۍ له امله ددې سفر کاندیدو ، مګر دپروژې دتکمیل لپاره، دژبو او ادبیاتو مرکزاو دا کادیمي لوړوسقاماتو (زماد کاردساحې او رشتې له امله) زه له نومورې سرمحقق معتمدسره وتاکلم . مو ږ ته دتحقیقي بورس غوښتنه وشوه ، د ۱۳۶۴ کال په وروستیو میاشتو کې زمو ږ دتګ موافقه راغله ، مګر دیخنۍ له امله مو ږ هغه وخت نه لاړو، او د ۱۳۶۵ هـ ش کال د ثور په لسمه نیټه مو ږ تاشکند ته روان شوو . څوورځې مو په تاشکند کې تیرې کړې بیامسکو ته لاړو زما مهربان سرمحقق معتمد په مسکو کې پاتې شو . زه د جوزا په اوسطو کې لنینګراد ته ولاړم ،هورې مې دختیځ پوهنې دانستیتوت پښتو نسخې سره و پلټلې د فهرست په منظورمې تري یادښتونه واخیستل او بیرته مسکو ته راغلم دمسکو په کتابخانو کې مې دلنینګراد تر تګ دمخه هم تحقیق کړی و ، دخپلو څیړنو پاتې برخې مې دلې هم بشپړې کړې .دسرطان په لومړۍ هفته کې بیرته تاشکندته راغلم ،څوورځې دلې پاتې شوم ،دتاشکند دختیځ پوهنې په انستیتوت کې چې کوم پښتو کتابونه وو ،هغه مې هم وکتل،او یادښتونه مې ځینې واخیستل او بیابیرته خپل هیواد ته راستون شوم . البته د هیرولو نه ده ،چې له دغو دریو میاشتو پرته په دوشنبې او ایروان کې هم د پښتو آثارو څرګونه له ما سره وو ، خو داچې د دې دوو سیمو لیدل زمو ږ په پروګرام کې نه وو شامل ،دغه دوه میاشتو نه موونه لیدای شول .خو دخوښۍ خبره داده چې په ایروان کې دیوې ټولنې پښتو نسخې په باب ،دلنینګراد ختیځ

نهم

پوهنی دانستیتو ته پښتو پوه و لادیمیر و اسیلو و یچ کو شیف سره پو ره یادښتو نه موجود و او دنسخې فوتوکاپي هم و رسره وه ،ده دایا د ښتو نه په خاصه لور ینه ما ته راکړل . په د وشنبه کې د تیمو رشاه د دیوان دخطي نسخې او ددې نسخې د پښتو برخې په باب یادښتونه زمو ږد هیواد نومیالي پوه د کتر محمد حسین بهروز په ډیر مینه او لو رینه راکړل .خو په دو شنبې کې د میر خان روښانې د دیوان (۲) له لید لو بې برخې شو و .

کله چې د ترسفر و روسته د ۱۳۶۵ هـ ش کال په سرطان کې په اکادیمۍ کې خپل کار و نه سره منظمول نو د د پیار تمنت له خوا ساته د ۱۳۶۵ هـ ش کال او نو رو کلو نو لپاره د پښتو دادبې تاریخ د منابعودلټون پروژه تاکل شوې وه . زمادا پروژه هم د ډیلو بې پروژې له اهداف و سره سمه وه ، بیاسې ۱۳۶۵ د هـ ش کال لپاره خپله پروژه داسې تنظیم کړه :(د پښتودادبې تاریخ خطي- منابع) یا (د تاشکند، د وشنبې ایر وان، مسکو او لنینگر اد د کتا بخانو پښتو خطي نسخې) پروژه د د پیار تمنت او مراکز و نو رو مربوطو مقاماتو له خوا ومنل شوه ، او د پروژې د رهنمایې لپاره کانډیډ اکادمیسین میر حسین شاه د رهنما استاد په توګه و ټاکل شو .ما د ده په رهنمایي د اپروژه په پنځو برخو کې سره تنظیم کړه .په لومړیو څلورو برخو کې خطي نسخې د مو- ضوعاتو په اساس فهرست کړې او په پنځمه برخه کې هغه متفرقې پاڼې (شعر و نه) راوړل چې ، په دې فهرست کې د معرفي شوو نسخو په حاشیو

---

۱ ـ ربښتین ، صدیق الله (پوهاند) پښتو پیژندنه (مقاله) پښتو څېړنې ۱۳۵۶ هـ ش کال کابل پښتو ټولنه ۶۳ مخ .

وو ړ انـدې و ر وستـو تشو پا نـو او هـم په جـو نـگـو نـو گـی کښـل شو يو و .د پاړ کو په ر او ړ و کی سی د جونگو هغه پاړ کی ر او ړ ی دي چی، و احد ضـبط يی همدا و ، تر دې ضبط پر ته يی نو ر ضبطو نه سو ړ ته نه و و معلو م ، او يا يی شاعر ان نو ي کسـا ن و و .

هغه جو نگو نه چی نسخی يی ډير ي پيدا کيږی ،، د هغو د نامعر فی شو يو شاعر انو شعر و نه سی هم په پنځمه پرخه کی نه دی اخيستی ،اود اځکه چی نسخی يی په کابل کی هم ډير ی دی او په نو ر و ځايو نو کی هم پيدا کيږی .

د کتاب په پای کی سی د ځينو کتابونو او اشخاصو په باب خاص توضيحات په تعليقاتو کی راوړی دی، او کو مې نسخی چی په دې فهرست کی معرفی شوې دی، البته ځينی يی او ځل هم د غه فهرست معر فی کو ی ،او دا فهر ست د پخو انيو معر فيو ځينی نيمگړتياوی هم رفع کو ی . د دی فهر ست نسخی د مقا يلی ا و ځير نو لپا ره د د ی يوی پيړ ی په دوران کی له پر وفيسور دورن(۱۸۰۵ - ۱۸۸۱ ع) نه نيولی (۳) ان تر کوشيفه پو ر ې د هغه هيو اد ځينو پو هانو ر امعر فی کړی دي .

ز مو ږ په پو هانو کـی بسم الله ځير من دلنينگر اد دختيځ پو هنی دانستيتوت ځينی پښتو نسخی پـه و ړمه (۴) کـی ر انبو و لـی دي . لـه د ې سر بيره

---

(۳) دو رن ، خريستو ما تی (مقدمه) د ۱۳۵۶ ه ش کال د کابل چاپ، ۱۵- ۱۶ مخو نه . ۴۲ - ۴۶ مخو نه .

(۴) دلنينگر اد ځينو خطی پښتو نسخو په باب ځير من ځيړنی دو ړمی مجلی ۱۳۴۳ کال په ۳ - ۴ گڼه کی پيل شو ې دي.

يو ولسم

پوهاند رښتين هم د دی کتابخانو دځينو نسخو يادونه کړی ده عبد الله خدمتګار دعلی اکبرګلشن افغان لوړی ځل په کابل مجله کی معرفی کړی. او هم سر محقق معتمد شينو ار ی ددې فهرست دنسخو په باب ډير معلومات ډيلو ډيلو مقالو په ترڅ کی دترجمی له لياره ې زموږ دهيواد په مطبوعاتو (کابل مجلی) او (زبری) کی خپاره کړی دي. يوه دوې مقالی دهمدې نسخو په باب محترم خدمتګار هم ترجمه کړې دی چی په کابل مجلی او زيری کی چاپ دي.

له دې نه برسيره و لاديمير واسيلو ويچ کوشيف دلنينګراد ختيځ پوهنی دانستيتوت د پښتو نسخو فهرست په ځانګړی ډول په روسۍ ژبه تهيه کړی دی، چې په ۱۹۷۰ کال په مسکو کی چاپ دی. لوړو کارونو ته په پاملرنه دا موجود فهرست کولای شی چې د پښتو ادبياتو محققينو نه د هغی سيمی د ځينو ښارونو دعلمی موسساتو د پښتو نسخو په باب يو لړ په پيلی معلومات وړاندې کړي.

او س چې زه خپلی خبرې بس کول غواړم، نو دا به بی انصافی وي چې که له دغو لاندې ښاغلو څخه مننه و نه کړم. دلنينګراد ختيځ پوهنی دانستيتوت علمی کارکونکی؛ و لاديمير واسيلو ويچ کوشيف، اکيموشکين او هم پروفيسور گريګوريف اويولي، دغه راز په مسکو کی افغانی محصلينو محمد حسين بهروز او گ. ف. گيرسن، گيراسيمو و او هم افغانی محصلينو محمد اجمل روهی، حيات خان او فريد او په تا شکند کی پروفيسور عبدالحفيظ غنی يف؛ ميرمن يی مريم، دکترعبدالرحيم منانف او ميرمن يی نسيمه او دکتر عارف عثمان دغو ټولو ښاغلوزما دعلمی پروګرام او علمی کارونو دولسم

په بشپړ اینه کې له ماسره هر ډول علمی مرسته کړی ده، زه بیا د غو ټولو ته کو رو د انی و ایم .

دغه ډول زما مهرمان اوزما مشراوزما دسفر ملګري سرمحقق معتمددډیري کورو ـ دانی و ړ دی چې دسفر له ربړ و سر بیره یی دافهر ست هم و کو ت او خپل علمی نظر یی و ر سره مل کړ . سر محقق دو ست شینو اري هم دز یاتی مننی و ړ دی چې چې زما دسفر په و رو ستیو شپو و رځو کی یی زما ملګري په ډیر ممنه و کړه او زه تري په سفر کی ډیر خو شحال و م.

په پای کی دخپل گر ان ر هنما استاد کاندید اکادمیسین میر حسین شاه یو ځل بیامننه کو م چې د ده ترلار شو و نی لاندې می داپروژ ه دلوی خښتن په فضل بشپړ ه کړه، دده علمی لار شو و نی تل له ماسره دي .

په درناوي

احقر العباد. ز. ه

کابل ۱۳۶۶ دثور ۷

۴۰

د پښتو ادبی تاریخ خطی منابع

(د تاشکند ، دوشنبی، ایروان، مسکو اولنینگراد
د لینو کتابخانو پښتو خطی نسخی)

علمی پروژه: ۱۳۶۵ هش کال

لیکوال

زلمی هیواد مل

خپرونکی

دافغانستان دعلومو اکادیمی

د ژبو او ادبیا تو مرکز

پښتو ټولنه

۱۳۶۶

دمطالبو فهرست

عنوان	مخ
دینی ، فقهی او عرفانی کتابونه	
ـ الف نامه	۱
ـ ایمان نامه	۳
خلاصة الاسلام	۴
درود	۵
دولس خبری	۶
فرایض میراث	۸
رشیدالبیان	۹

څو رلیسم

فوایدالشریعت ۱۰

قصیدهٔ سریانی ۱۲

مخزن الاسلام ۱۴

مذهب نامه ۱۷

مناقب غوث الاعظم ۱۹

نافع المسلمین ۲۱

نور نامه ۲۳

دیوانونه او داشعار و منتخبات

داحمدشاه بابا دیوان ۲۵

د بابو جان دیوان ۲۷

د تیمور شاه دیوان ۲۹

دعبدالحمید موسند دیوان ۳۲

د عبدالرحمن موسنددیوان ۳۳

د عبدالرحیم هوتك دیوان ۴۰

گلشن افغان ۴۳

د مرزا دیوان ۴۶

جونگ ۴۹

جونگ ۵۰

دعبدالرحمن موسند منتخبات ۵۱

د علی اکبر منتخب	۵۲
گلشن	۵۳
منتخبات	۵۴
د کایتي آثار	
قصهٔ زقوم	۵۶
محبوبا وجلات	۵۸
معراجنامه	۶۰
وفاتنامه	۶۱
یوسف زلیخا	۶۲
ژبنی آثار او نور . . .	
د پښتو خطی کتابونه	۶۵
د کشنری پښتو	۶۶
ذخیرة القراء	۶۷
ریاض المحبت	۶۹
فرهنگ	۷۱
نقلونه	۷۳
د فهرست متفرق پارکی	۸۹
تعلیقات	۱۳۶
ضمیمه	۱۵۳
ماخذ	

سمارسم

دهیواد نومیالی شاعر، وتلی ادبی لیکوال

او محقق، استاد واصف باختری ته!

- د کتاب نوم : د پښتو د ادبی تاریخ خطی سنابع
- لیکوال : زلمی هیواد مل
- خپروونکی : د افغانستان د علومو اکاډیمی
- د نشراتو گڼه : ۱۷۲
- د چاپ کال : ۱۹۸۷ ع
- د چاپ ځای : دولتی مطبعه (مانوتاپ)
- د چاپ شمېر : ۲۰۰۰ توکه

سمون لیک

گرانو لوستو نکو د کتاب ترلوست د سخه دلاندی ناسمو په سمون ځان ز هیر کړیء.

ناسم	سم	سخ	کر ښه
کانستم به هشر	هستم که به نشر	در یم	۱۴
پښوژ بی	پښتوژ بی	پنځم	۲
کی	چی	پنځم	۵
ښاعلمی	ښاغلی	اتم	۱
شینو ای	شینو اری	اتم	۶
او سر اکز و	او سر کزا و	لسم	۱۳
۸ نیم×۱۳ نیم لسم	۱۸×۱۳ نیم سم	۵	۱۵
بدد عا	بدعا	۱۶	۱۷
نی	کی	۲۰	۱
۱۷×۲۳	۱۸-۱۳	۲۸	۱۵
فصیح السان	فصیح اللسان	۳۳	۹
مهر وته	مهر ونه	۴۰	۱۸
پاتی	پانی	۴۱	۸
بل یوان	بل دیو ن	۴۱	۱۸
ملکو ته	ملکـونه	۴۶	۶
ښه په	په ښه	۴۶	۱۵
انستیو ت	انستیتوت	۵۳	۱۶
مخونو	مخونه	۵۴	۳

ناسم	سم	مخ	کرښه
انستیوت	انستیتوت	۵۳	۱۶
جی‌محفوظ	چی‌محفوظ	۸۳	۵
ده	دده	۵۸	۲
ستاله	تل‌ستاله‌دردرومی	۸۶	۳
زەخوار	زەیم‌خوار	۸۰	۴۰
پردنمه	پردغه	۸۵	۵
خپلی	خپل	۸۹	۱۶
ثتا	ثنا	۹۴	۱۸
دندی	لاندی	۹۵	۱
واوریډ	واوریء	۹۸	۳
پخښن	پخښنه	۱۰۹	۴
د۱۱۶۰	(۱۱۶۰	۱۱۴	۱۴
ستورات	ستوارت	۱۱۵	۵
النستون	النستون	۱۱۵	۱۸
سیتن	ستن	۱۱۸	۱۲
پښتونه	پښتوتولنه	۱۱۸	۱۳
لعل	لیدل	۸۱۱	۸
څیخه	څخه	۱۳۱	۶
توپیرونه‌لری	توپیرونه لری	۱۳۹	۱۵
دراغلی	راغلی	۱۴۲	۱۴
ستوټ را	ستوارټ	۱۵۲	۳

نظریه استاد رهنما :

همچنانکه تهیه‌فهرست‌نسخ خطی‌در هر کتابخانه از اهم اقداماتی است ، که ، هر چه‌زودتر بایدعملی گردد .اطلاع از نسخ خطی بخصوص کتب‌و آثار خطی پبتو از الزم کار های است که‌بایدهر چه‌زودتر و تمام‌تر حاصل‌شود .شاید جای‌تذکر باشد ، که کتابهای‌خطی زیادپبتو از آنجمله‌نسخ نادرو نایاب درگنجینه های کتاب خانه های معتبر جهان : هند ، اتحاد شوروی ، انگلستان و فرانسه و کشورهای‌دیگر ذخیره‌و نگهداری شده‌است .فهرست‌نسخه‌های خطی‌در- موزه بریتانیا چنانکه میدانیم چاپ‌شده است،امااین‌فهرست درکتابخانه های دیگر اگر موجود هم باشد ، در اختیار نیست ، از اینجاست که موسسات علمی و فرهنگی کشورما باید برای خود فهرست جامعی از این کتاب ها و نوشته ها را تهیه و ترتیب کند .

فهرستی که‌در این مجموعه‌در نظر میگذرانیم فهرست نسخه های خطی‌موجود پبتو در کتابخانه‌های معتبر اتحادشوروی (در تاشکند، ماسکو و لنینگراد و دوشنبه‌و ایروان) می‌باشد که،با کوشش بصیرت زلمی هیوادمل عضو محترم علمی‌اکادیمی علوم . د . افراهم آمده و درآن شرح و وصف‌نسخه های خطی ذکر گردیده است .

مجموعه‌نسخ خطی این کتابخانه‌ها محتوی ترکیب مختلف درانواع علوم است .درمیان این‌مجموعه چندنسخه‌قدیمی وجود دارد که ،از نظر نسخه شناسی و فوایدتاریخی و ادبی و اجداهمیت خاص میباشد .

لوبری